

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

BEDREDDİN SANCAR

VE

EBDEU'L- BEYÂN Lİ CEMÎ ÂYİ'L-KUR'ÂN

ADLI TEFSİRİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

HASAN ÇAĞLAR

DANIŞMAN:

YRD. DOÇ. DR. HARUN ŞAHİN

ŞANLIURFA - 2010

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR V

ÖNSÖZ 1

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ 3

II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI..... 4

III. ARAŞTIRMANIN METODU..... 5

IV. BEDREDDİN SANCAR'IN YETİŞTİĞİ İLMÎ ORTAM..... 6

BİRİNCİ BÖLÜM

BEDREDDİN SANCAR'IN HAYATI

I. SOY KÜTÜĞÜ ve DOĞUMU..... 8

II. İLMÎ KİŞİLİĞİ ve HOCALARI..... 8

III. AİLE ve ASKERLİK HAYATI 12

IV. TEDRİSÂT FAALİYETLERİ ve GÖREV HAYATI..... 14

V. DİĞER ESERLERİ 15

İKİNCİ BÖLÜM

EBDE'U'L- BEYÂN Lİ-CEMÎ'İ ÂYİ'L-KUR'ÂN ADLI TEFSİRİNİN TEMEL YAPISI VE ÖZELLİKLERİ

I. TEFSİRİNDE KUR'ÂN'I DİL AÇISINDAN TAHLİLİ.....	24
A. Üslûbunun Tahlili.....	24
B. Gramer Yönü.....	28
C. İrab Açısından Tahlili.....	32
D. Kelime ve Cümle Tahlili.....	36
II. TEFSİRİNDE KUR'ÂN'IN EDEBÎ YÖNÜNÜ İNCELEMESİ.....	42
A. Meânî.....	44
1. Haber – İnşa.....	44
2. İcâz.....	45
3. Itnâb:.....	48
4. Tezyîl.....	49
5. İzhâr-İzmâr.....	52
6. Te'kîd.....	54
7. İstifhâm.....	56
8. Kasr/Hasr.....	58
B. Beyân.....	60
1. Teşbih.....	60
2. Mecâz.....	62
3. İstiâre.....	64
4. Kinâye.....	67
C. Bedî'.....	70
1. Tevriye.....	70
2. İhtibâk.....	72
3. İltifât.....	74
III. ESERİN DİĞER TEFSİRLER ARASINDAKİ TÜRÜ VE KONUMU.....	78
VI. ESERİN DİĞER İLİMLERLE İRTİBATI.....	80
A. Fıkıh ile İrtibatı.....	80
B. Hadis İle İrtibatı.....	89
C. Kelâm ile İrtibatı.....	98
D. Şiir ile İrtibatı.....	105

V. ESERİN TEFSİR USÛLÜ AÇISINDAN TAHLİLİ	112
A. Nüzûl Sebebi	112
B. Muhkem–Müteşâbih	118
C. Nâsîh–Mensûh	121
SONUÇ	126
BİBLİYOGRAFYA	129

KISALTMALAR

a.s.	: aleyhi's-selâm
A.Ş.	: Anonim Şirketi
b.	: bin
bkz.	: bakınız
c.	: cilt
c.c.	: celle celâluhu
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
H.z.	: Hazreti
k.v.	: kerremallahu vecheh
ö.	: ölüm
s.	: sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
thk.	: tahkik eden
t.y.	: yayın tarihi yok
vd.	: ve devamı
y.y.	: yayın yeri yok

ÖNSÖZ

İnsanı yoktan var eden Yüce Allah (c.c), onu başıboş bırakmamış, ona akıl nimetini bahşetmenin yanında, hayatın bütün safhalarında rehberlik yapan vahyini göndermiştir. Kur'ân-ı Kerim gönderilen vahyin son halkasını oluşturmaktadır.

İnsanoğlu, kendisine hitap eden bu kitabı doğru ve yeterli bir biçimde anlamak ve ona göre hayatını tanzim etmek durumundadır. Zira hitabın tabiatında teklif, teklifin tabiatında da külfet ve çaba vardır. Bu da doğal olarak Kur'ân'ı anlama ve yorumlamayı, diğer bir ifade ile tefsir ve te'vil etme faaliyetinde bulunmayı gerektirmektedir. Nitekim Allah'ın insanoğluna verdiği nimetlerin başında doğru anlama ve iyi niyet gelmektedir. Zira İslâm bu iki nimet üzerine kaim olmakta ve insan bu iki nimet vasıtasıyla dosdoğru yolu bulmakta, gazaba uğrayan ve sapanların yoluna düşmekten kurtulup emniyete kavuşmaktadır.

Bu nedenledir ki Kur'ân-ı Kerim ilk dönemlerden itibaren Müslüman bilginler tarafından lâfzî, i'rabî, edebî, ilmî vb. değişik açılardan anlama ve yorumlama faaliyetlerine tabi tutulmuş, bunun sonucunda sayısız tefsir eserleri kaleme alınmış ve muazzam bir tefsir ve te'vil literatürü ve külliyatı meydana gelmiştir.

Kur'ân'ı anlama ve yorumlama faaliyetleri günümüzde de devam etmektedir. Müslüman bilginler, Kur'ân'ın mesajlarını günümüz insanına anlaşılır bir biçimde ulaştırmak için onunla ilgili farklı çalışmalar yapmaktadırlar. Bu bilginlerden bir kısmı, Kur'ân'da yer alan temel ve tâli konuları, diğer bir kısmı kavram veya sureleri üzerinde çalışırken bazıları da Kur'ân'a yeni ve değişik meâller yazmaktadırlar.

Kur'ân'a yeni ve Arapça meâl-tefsir yazan günümüz âlimlerinden biri de Tillo'lu Bedreddin SANCAR Hoca'dır.

Sarf, nahiv, mantık, vaz', belâgat, tefsir, fıkıh, kelâm ve tasavvuf gibi lisânî ve İslâmî ilimlerde öne çıkan âlimlerden biri olan Bedreddin SANCAR, Arapça olarak yazdığı *Ebdeu'l-Beyân li-Cemûi Âyi'l-Kur'ân* isimli tefsiri de önemli bir meal-tefsirdir. Halen hayatta bulunan ve ülkemizin saygın din âlimlerinden biri olan Hoca'nın bu

tefsirini inceleyip insanımızın hizmetine sunabilmek amacıyla, onu farklı açılardan ele alan bir çalışma yapmanın faydalı olduğu kanaatindeyiz.

İslâm âlimlerinin insanlığın hizmetine sundukları önemli tefsirlerinin insanımız tarafından bilinip okunmaları önem arz etmektedir. Günümüz İslâm âlimlerinden biri olan Bedreddin SANCAR'ın söz konusu tefsirinin tanıtılarak onun Kur'ân'a yaklaşımının ortaya konulması kanaatimizce Kur'ân tefsiri alanında önemli bir hizmet ifa edecektir.

Bu çalışmamız, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş Bölümü'nde Bedreddin SANCAR'ın yetiştiği dönemi, bu dönemde ülkemizin şark bölgesinde İslâmî ilimlerin tahsil durumunu ve medrese eğitiminin o dönemdeki fonksiyonunu inceledik.

Birinci Bölümde Bedreddin SANCAR'ın hayatını, ilmî şahsiyetini, hocalarını, eserlerini ve görev hayatını ele aldık.

İkinci Bölüm'de ise, tezimizin omurgasını/ana konusunu oluşturan Bedreddin SANCAR'ın *Ebdeu'l-Beyân li-Cemû Âyi'l-Kur'ân* isimli tefsirinin temel yapısını ve özelliklerini, ayetleri, dil, meânî, beyân, bedî' vb. yönlerden tahlilini, hadislerden faydalanma biçimini, fıkıh ve kelâm konularıyla ilgili ayetlere yaklaşım tarzını, tefsirinde şiiri istihdâmını, tefsir usûlü açısından değerlendirilmesini ve bu tefsirinin diğer tefsirler arasındaki konumu ele aldık.

Bu çalışmamızda değerli görüş ve katkılarıyla bana destek veren danışmanım muhterem Yrd. Doç. Dr. Harun ŞAHİN hocama, tezin yazımında yardımlarını esirgemeyen Hüseyin ÖZDEMİR ve oğlum Mustafa'ya, tezin tashihinde emeği geçen Muhittin ÖZDEMİR'e ve katkı sağlayan herkese teşekkür etmeyi borç bilirim.

Hasan ÇAĞLAR

Şanlıurfa 2010

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Çalışmamızın konusu, Bedreddin SANCAR Hocaefendi'nin *Ebdeu'l-Beyân li-Cemû Âyi'l-Kur'ân* adlı tefsiridir. Bu tefsiri, dil, üslûp, edebî, belâğî, fikhî, kelâmî vb. açılardan ele alıp inceledik.

İnsanoğlu, hayatı anlamlandırma ve onu ilâhî iradeye uygun bir biçimde yaşamak için kendisine rehber olarak indirilen Kur'ân'ı anlamaya muhtaçtır. Kur'ân'ın doğru olarak anlaşılıp yorumlanması ve insanlar tarafından hayata tatbik edilebilmesi için onun her dönemde geleneksel ifadeyle tefsir ve te'vîl edilmesi ve böylece ilâhî muradın tahakkuk ettirilmesi gerekir. Çünkü Kur'ân, insanı karanlıklardan aydınlığa çıkarmak ve onu hem dünyada hem ahrette saadete kavuşturmak amacıyla Allah tarafından gönderilen son kitaptır. Kur'ân her konuda dinî hükümlerin ilk ve en mühim kaynağıdır. İnsanın rehberi ve hayat programıdır. Dolayısıyla bu ilâhî kelâm'ın doğru olarak anlaşılmasına ve yorumlanmasına büyük ihtiyaç vardır.

Asr-ı saadet döneminde Müslümanlar Kur'ân'ı, Peygamber (s.a.v)'in açıklama ve uygulamalarıyla yeterli ve doğru olarak anlamış ve yaşamışlardır. Bu dönemden sonra gelen Müslümanlar da Kur'ân-ı Kerim'i anlamak ve ondaki ilâhî muradı idrak etmek için çaba sarf etmiş ve ilk dönemdeki bilgilerin ışığında Kur'ân'ı anlamaya çalışmışlardır. Böylece her dönemdeki Müslüman âlimler Kur'ân'ın anlaşılması ve insanların sağlıklı bir şekilde ondan faydalanmalarının temini için onun tefsirine olağanüstü önem vermiş ve bu alanda çok kıymetli eserler vermişlerdir.

Nitekim İslâm âleminde, tefsir alanında verilen büyük hizmetler neticesinde bu ilim dalında Türkçe, Arapça ve diğer dillerde eserler veren müfessirler yetişmiştir. Bedreddin SANCAR da ülkemizin yetiştirdiği saygın İslâm âlimlerinden biridir. Onun, tezimizin konusu olan Arapça tefsiri de önemli bir eserdir. Bu nedenle Hoca'nın tefsirini farklı açılardan ele alıp onu insanımızın hizmetine sunmaya gayret ettik.

Çalışmamızın Birinci Bölüm'ünde, Bedreddin SANCAR'ın hayatını, ilmî şahsiyetini, hocalarını, tedrisat faaliyetini ve görev hayatını ele aldık.

Tezimizin İkinci Bölümü'nde ise, Bedreddin SANCAR'ın *Ebdeu'l-Beyân li-Cemûi Âyi'l-Kur'ân* isimli tefsirinde, Kur'ân'a yaklaşımını ve Kur'ân ayetlerini anlama ve yorumlama yöntemini inceledik. Bu kısımda müellifin, eserinde Kur'ân'ın kelime ve cümle tahlilini, gramer yönünü, üslûbunu, meânî, beyân ve bedî ' sanatları gibi edebî yönden analizini incelemeye çalıştık. Bununla beraber, bu eserin tefsirler arasındaki konumunu ve türünü, diğer ilimlerle irtibatını, bu tefsirinde hadislerden faydalanma biçimini, fikhî ve kelâmî konularla ilgili ayetleri yorumlama yöntemini ve eserinde şiiri istihdam etme keyfiyetini örnekleriyle birlikte ele almaya gayret ettik. Eseri tefsir usûlü açısından da nüzûl sebebi, muhkem-müteşâbih, nâsîh-mensûh vb. mevzulara yaklaşımını inceledik ve bu konuları işlerken tefsirinden çokça örnekler vermeye çalıştık.

II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Bu çalışmamızda evvela müfessirimizin, tezimizin konusu olan *Ebdeu'l-Beyân li-Cemûi Âyi'l-Kur'ân* isimli tefsirinden ve *Lemehâtun mine's-Sîreti'z-Zâtiyye* ile diğer eserlerinden yararlandık.

Temel tefsir kaynaklarından Zemahşerî (ö. 538/1144)'nin *el-Keşşâf*, Râzî (ö. 606/1209)'nin *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Beydâvî (ö. 685/1286)'nin *Envâru't-Tenzîl*, Nesefî (ö. 710/1310)'nin *Medâriku't-Tenzîl*, Mahallî (ö. 864/1459) ile Suyûtî (ö. 911/1505)'nin *el-Celâleyn*, Ebu's-Su'ûd (ö. 982/1574)'un *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, Sâbûnî'nin *Safvetu't-Tefâsîr* adlı eserlerden olabildiğince istifade etmeye çalıştık. Ayrıca rivâyet tefsirlerinden Kurtubî (ö. 671/1273)'nin *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân* ve İbn Kesîr (ö. 774/1373)'in *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm* adlı kaynaklardan yararlandık.

Uluslararası Siirt sempozyumu'nda Bedreddin SANCAR hakkında Prof. Dr. Ali AKPINAR ve Doç. Dr. Nurettin TURGAY tarafından sunulan tebliğlerden yararlandık.

Meânî, beyân ve bedî' sanatları ile ilgili terimler için Taftazanî'nin *Muhtasaru'l-Meanî* ve *el-Mutavvel* isimli eserlerle TDV İslâm Ansiklopedisi'ndeki ilgili maddelerden istifade ettik.

Arap dil bilgisiyle (sarf/nahiv) ilgili eserlerden İbn Hişam'ın *Şerh-u Şuzuri'z-Zeheb*, Suyûtî'nin *el-Behcetü'l-Merdiyye*, Ali Carım ve Mustafa Emin'in *el-Belâğatu'l-Vadiha* gibi eserlerinden yararlandık.

Tefsir Usûlü ve Tefsir İlmiyle ilgili konular için Zerkeşî(745-795)'nin *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*'ı, Suyûtî'nin *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*'ı ve Prof. Dr. İsmail CERAHOĞLU'nun *Tefsir Usulü* gibi eserlere başvurduk.

III. ARAŞTIRMANIN METODU

Bu çalışmamızda Bedreddin SANCAR'ın *Ebdeu'l-Beyân li-Cemûi Âyi'l-Kur'ân* isimli tefsirini tetkik ettik. Müellifin ilmî kariyerini ve özellikle müfessirlik yönünü ortaya koymaya çalıştık. Tefsirini, dil bilgisi, üslûp yönlerinden ve meânî, beyân ve bedî ' vb. sanatlar açısından ele aldık.

Bu konuları incelerken tefsirde yer verilen edebî sanatların tanımlarını yapmakla birlikte eserinden örnekler verdik. Tefsirinde naklettiği hadislerden örnekler sunduk ve müellif tarafından kaynakları belirtilmeyen hadislerin kaynaklarını bulmaya çalıştık. Ayrıca bazı ayetlerin tefsirinde, bu ayetlerin delalet ettiği bazı lugavî , belâğî vb. konulara dair münasebetlere ilişkin yer verilen şiirlerden çeşitli örnekler seçip onları mezkûr konular açısından inceledik.

Müfessirin ahkâm ayetlerine yaklaşımını ele alarak fikhî konularla ilgili olan ayetleri tefsir ederken değindiği mezhebî ihtilaflardan önemli gördüklerimizi delilleriyle birlikte ele almaya çalıştık.

Kelâmî konularla ilgili ayetlere dair yaptığı yorumlardan örnekler verdik. Ayetlerin Türkçe meallerini, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları arasında yer alan ve komisyon tarafından hazırlanan "Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali" ile Diyanet

İşleri Başkanlığı yayınlarından olup yine komisyon tarafından hazırlanan “Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir”den aldık.

Müfessirden bahsederken, Bedreddin SANCAR, SANCAR, Bedreddin Hoca, Hoca, Müfessir, Müfessirimiz, Müellif ve Müellifimiz tabirlerini kullandık.

Tefsir-yorum bağlamında kullandığımız genel terimler: *Ayet, sure, vahiy, ilham, rivâyet, dirayet, nass, hakikat, mecâz, muhkem, müteşâbih, nâsîh, mensûh, mücmel, müfesser, tefsir, te’vil*; dil bilgisi ve edebî sanatlarla ilgili kullandığımız terimler *i’rab, meânî, bedî’, beyân, haber, inşâ’, îcâz, kasr/hasr, tezyîl, izhar-izmar, te’kîd, istîfhâm, teşbih, istiâre, kinâye, tevriye/îhâm, ihtibak, iltifat* vb.leridir.

IV. BEDREDDİN SANCAR’IN YETİŞTİĞİ İLMÎ ORTAM

Bedreddin SANCAR, Ülkemizin güneydoğu illerinden Siirt’in Tillo ilçesinde doğmuş ve tahsilini bu bölgedeki değişik medreselerde yapmıştır. Medrese tahsilinin çoğunu, Siirt Merkez Halenze Köyü Medresesi’nde yapmıştır. Hoca, burada medrese eğitim sistemine göre tahsilini tamamladıktan sonra, meşhur allâme Molla Halil es-Si’irdî’nin torunu olan büyük âlim Ebû’l Hikem Muhammed Abdulhakim (ö. 1965) Efendi’den İcâzet almıştır.

Şark bölgesi olarak ifade edilen ülkemizin doğu ve güneydoğu bölgeleri, yüzyıllardan beri İslâmî ilimlerin yoğunlukla tahsil edildiği bölgelerdir. Asırlardan beri bu bölgedeki birçok ilin merkez ve büyük köylerinde medreseler açılmış ve buralarda büyük İslâm âlimleri yetişmiştir. Yakın tarihimize kadar da İslâmî ilimlerin tedrisatı bu bölgelerimizde devam etmekteydi. Günümüzde de sayıları az da olsa bazı örnekleri bulunmaktadır. Ancak şu bir gerçektir ki; bu bölgelerdeki medreseler ve bunlarda yetişen büyük İslâm âlimleri, diğer bölgelerimizdeki medrese ve onlarda yetişen âlimler kadar tanınmamış ve tanıtılmamışlardır. Bunun birçok nedeni vardır. Bunlar bazıları şunlardır: Şark âlimlerinin çoğunun aşırı tevazuları, şöhretten kaçınmaları ve maddi imkânsızlıklar ile tanınma ve tanıtılma imkânları bulunan merkezlerden uzak yerlerde bulunmaları vb. hususlar.

Bütün İslâmî ilimlerde çok değerli eserler verdikleri halde, son zamanlara kadar esâmisi bile zikredilmeyen ve âlimler ansiklopedilerinde de yer verilmeyen büyük âlimler vardır.¹

Bedreddin SANCAR'ın yetişip ilmî îcâzetini aldığı Halenze Medresesi'nde, Bedreddin Hoca'dan başka büyük âlimler de yetişmiş ve yetişmektedir.

Bu çalışmamızda, bu bölgenin kısıtlı şartlarına rağmen oldukça kendini yetiştirip ileri düzeyde bir ilim seviyesine ulaşan bir âlimin kaleme aldığı klasik tefsir formatına sahip bir eseri okuyuculara tanıtmayı amaçladık. Bu çalışmamızın arzuladığımız faydayı sağlamasını umuyoruz.

¹ Bkz. Ömer PAKIŞ, “Doğu Medrese Geleneği ve Molla Halil es-Si’irdî”, *Uluslararası Siirt Sempozyumu*, Birleşik Matbaa, İzmir 2007, s. 38-403; M. Halil Çiçek, “es-Si’irdî Molla Halil b. Hüseyin b. Hâlid el-Ömerî”, *Uluslararası Siirt Sempozyumu*, s.371-385.

BİRİNCİ BÖLÜM

BEDREDDİN SANCAR'IN HAYATI

I. SOY KÜTÜĞÜ ve DOĞUMU

Bedreddin SANCAR, 1925 yılında Siirt'in Tillo İlçesinde dünyaya geldi. Babası Molla Derviş, dedesi Molla Ömer oğlu Molla Muhammed'dir. 8. göbekten dedesi meşhur mutasavvıf Şeyh İsmail Fakirullah (ö. 1147/1734)'dir². Nesebi, Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in amcası Hz. Abbas'a dayanır. Müellif, medrese tahsilinin büyük bir kısmını Siirt ili merkez köylerinden Halenze köyünde yaparak İcâzet alır. Hocası Molla Abdulhakim (ö. 1965)³ kendisine “Ebû'l-Berekât” ismini verir. Halen hayatta olan müfessir, yöresinde “Molla Bedri”, “Seyda Molla Bedri” isimleriyle anılmaktadır.

II. İLMÎ KİŞİLİĞİ ve HOCALARI

Babası ve dedelerinin çoğu, âlim ve mutasavvıf olan Bedreddin hocanın doğup yetiştiği çevrede, İslâmî ilimler yaygın olarak tahsil ediliyordu. O da küçük yaştan itibaren *Kur'ân-ı Kerim* öğrenmeye ve dinî ilimleri tahsil etmeye başlar. Şefkatli ebeveyni tarafından çok itinalı bir biçimde yetiştirilen Bedreddin Hoca, 5 yaşında iken *Kur'ân-ı Kerim*'i öğrenmek üzere önce amcası Molla Süleyman el-Fakirî'nin, sonra da halasının oğlu Molla Halil'in medresesine götürülür. Molla Halil'den *Kur'ân-ı Kerim*'i tecvidiyle birlikte öğrenir.

Müellif *Kur'ân-ı Kerim*'i hatmettikten ve tecvit kaidelerini öğrendikten sonra, Siirt Merkez ve çevre köylerde okunan Arapça mevlid kitabıyla, dedesi Şeyh İsmail

² Asıl adı İsmail olan fakirullah ünlü bir mutasavvıf olup Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın mürididir (Hayrani Altıntaş, Fakirullah, *DİA*, c.12, s.132).

³ Bu âlim, meşhur Molla Halil es-Siirdî'nin torunu olan ve bir dönem Siirt mahkemesinde hâkimlik görevinde bulunan, büyük âlim Molla Hasan Fehmi Efendi'nin oğludur.

Fakîrullah'ın yetiştirdiği Erzurum'lu İbrahim Hakkı'nın yazdığı *Akîdetu'l-Îmân* kitabını okur. Ayrıca bu hocasından hat dersleri de alır.

Bedreddin Hoca, 7 yaşında iken o dönemlerde süresi 3 yıl olan ilkokul öğrenimine başlar. Okulun tatil olduğu dönemlerde de, bölgedeki medrese usûlüne göre öğrenimine devam eder. Klasik medrese eğitim müfredatına göre mezkûr *Akâid* kitabından sonra, Şâfiî fıkına dair Ebû Şucâ' el-İsfahânî (ö. 500/1106)'nin *Gâyetu'l-İhtisâr*'ını, sarf ilmine dair *Binâ ve İzzî*, Nahiv ilmine dair *Avâmilü'l-Cürcânî* ve *Sadullah es-Sağîr* kitaplarının tamamını ve Muhammed Bedruddîn el-Umerî (ö. 811/1408)'nin *Şerhu'l-Muğnî* adlı eserinin bir bölümünü adı geçen hocasından okur.

Bedreddin Hoca 13 yaşında iken, tahsil için Eruh yöresinde meşhur bir köy olan Tanze'ye gider. Bu köyün sulu arazilerinin birçoğunun vakfedildiği bir medrese olan Mir Nâsır Medresesi'nde, Molla Muhammed Dirşevi'den *Şerhu'l-Muğnî*'nin kalan kısmını okur. Mezkûr köyde yaklaşık 4 ay kaldıktan sonra, Tillo'ya döner ve Molla Halil'den *İzzî*'nin şerhi *Sa'düddin* isimli kitabın bir bölümünü okur. Burada bir süre kaldıktan sonra Eruh ilçesine bağlı Nivila köyüne gidip burada bulunan medresede *Sa'düddin* kitabının kalan bölümünü Molla Yahya Nivili (ö. 1960)'den okur.

Müellif 13 yaşında iken bu köyde kaldığı 5 aylık süre içerisinde, zaman zaman yalnız başına buradan Tillo'ya 8 saat süren yolculuklar yaparak gidip gelir. Bir yandan okuma aşkı diğer taraftan aile özlemi Bedreddin Hoca'yı, bu oldukça yorucu ve riskli gidiş gelişlere sevk eder.

Nivila köyündeki medresede okuyan talebelerin yiyecekleri genellikle arpa ekmeği, çorba ve ayrandan ibaret olduğundan burada okumak çok zordu. Bu nedenle Bedreddin Hoca buradan Tillo'ya döner ve ilk hocası olan Molla Halil'in hocası Molla Abdülaziz el-Fakîrî'den teberrüken Ahmed ez-Zîlî es-Sîvâsî (ö. 1009/1600)'nin *Hallu'l-Me'âkid Şerhu'l-Kavâid* kitabını okumaya başlar. Bir süre sonra babası onu Halenze köyüne, büyük ve meşhur âlim Molla Halil es-Siirdî'nin torunu Ebû'l-Hikem Molla Abdulhakim hazretlerinin medresesine götürür, Bedreddin Hoca burada *Sadullah el-Kebir* isimli nahiv kitabını okumaya başlayarak öğrenimine devam eder.

Bedreddin Hoca bu medresede iken, hem kendi ihtiyaçlarını karşılamak hem de ailesine ev işlerinde yardım etmek amacıyla, her Cuma Tillo'da bulunan ailesine giderdi. Cuma günleri dışında Halenze'de kaldığı Hakimiye Medresesi'nde tahsiline devam ederken, üstadı Molla Abdülhakim'in tüm ev hizmetlerini tek başına severek yapardı.

Üstadı Molla Abdülhakim de samimiyet, çalışkanlık ve fedakârlığından dolayı öğrencisini fevkalade sever, takdir eder, talebeleri arasından ona ayrı bir değer verir ve kendisine "Ebû'l-Berekât" adını koyar. Böylece asıl ismiyle birlikte bu ismiyle de yâd edilir. Bedreddin Hoca bu medresede üstadı Molla Abdülhakim'den *Sadullah el-Kebir* ve *Molla Câmî* kitaplarını okur.

Sıcak bir iklime sahip olan Siirt'in merkez ve çevresinde yer alan medreselerde okuyan talebelerin birçoğu, yaz mevsiminde Muş, Bitlis ve Van gibi serin olan yerleşim yerlerindeki medreselere giderek oralarda tahsillerine devam ederlerdi. Molla Bedreddin de 1944 yılının yaz mevsiminde, doğu bölgesinde ilim, irfan ve irşad merkezlerinin başında gelen Bitlis'e bağlı Norşin Medresesi'ne iki arkadaşıyla birlikte giderek sonbahara kadar orada tahsile devam etmek ister. Ancak o tarihte bu medreselerdeki öğrenci sayısının çokluğu ve mekanın darlığı nedeniyle burada kalmaları mümkün olmayınca, medrese yetkilileri, onları kendilerine bağlı ve Norşin medresesinin bir şubesi mahiyetindeki Demirci köyü medresesine gönderirler. Bedreddin Hoca burada Şeyh Diyaeddin Hazretleri'nin torunu Şeyh Nasır Efendi'den *Molla Cami* kitabının haşiyeleri olan *Abdulğafur* ve *Abdülhakim* kitaplarını okur.

Bedreddin Hoca bu köyde iken medrese talebeleri ile beraber şeyh ailesinin, havası ve suyu serin olan Kulingo adlı yazlık köylerine giderek oradaki büyük zatları ziyaret ederler. Burada vuku bulan ve Bedreddin Hoca'nın ilmî zekâsını gösteren bir vakıayı müellifin kendi eserinden aktarmak istiyoruz.

Medrese talebelerinin çoğu fakir ailelerin çocukları olduklarından eğitim, iâşe, giyim v.s. ihtiyaçlarını karşılamak için hasat mevsiminde zekât toplarlardı. Üstad Şeyh Nasır, Bedreddin Hoca'nın da aralarında bulunduğu talebelerini, zekât toplamak için Ağrı İlinin Patnos İlçesine bağlı Çakırbey köyüne göndermiş, uzun ve yorucu bir

yolculuktan sonra talebeler bu köye varıp köyün büyüğü ve Hazret ailesinin bağlılarından olan Hacı Hüsnü'ye misafir olmuşlardır. Bedreddin Hoca ve arkadaşları misafirhanede Hacı Hüsnü ile sohbet ederlerken, komşu köylerden birinin hocası gelir, Hacı Hüsnü bu hocaya geliş sebebini sorunca, “Çözemediğim bir ibare var. Bu ibareyi çözdürmek için burada bulunan Halife Molla Kasım'a arz etmeye geldim” der. Hacı Hüsnü ona ‘Çözemediğin ibareyi bu talebelere sor belki çözerler’ demiştir. Hoca ‘Bu zor ibareyi çözmek talebelerin işi değil, çözebileceklerini zannetmem’ deyince, Bedreddin Hoca ibareye bakmak istemiş, hoca da Molla Bedreddin'e ibareyi göstermiş (Bu ibare, İbn-i Hacer el-Heytemî'nin *el-Fetâva'l-Hadîsiyye* isimli kitabında yer almaktadır). Molla Bedreddin bu zor ibareye bir mana vererek açıklamışsa da hoca, bu manayı beğenmemiştir. Hacı Hüsnü, Bedreddin Hoca'nın verdiği mananın isabetli olduğunu düşünerek ‘peki şimdi Halife gelecek ve durum belli olacak’ demiştir. Kısa bir süre sonra Halife Efendi gelip talebeler onu ziyaret ettikten sonra Hacı Hüsnü söz konusu ibare meselesini ona anlatmıştır. Halife de Bedreddin Hoca'ya o ibareye nasıl bir mana verdiğini sormuş, Bedreddin Hoca verdiği manayı arz edince Halife, Bedreddin Hoca'nın verdiği mana için ‘tam isabetli ve doğru bir manadır’ demiştir.

Bunun üzerine Hacı Hüsnü çok sevinmiş ve Bedreddin Hoca ile talebe arkadaşlarına birer elbise diktirmiş ve onlarla beraber, birkaç civar köyü gezerek kendilerine zekât vermelerini istemiş, onun bu isteği üzerine köylerden kendilerine bol miktarda zekât olarak buğday toplanmıştır. Bedreddin Hoca payına düşen zekât buğdayı satın kendine bir binek ve ailesine de birtakım hediyeler satın almış ve memleketi Tillo'ya dönmüştür⁴.

Bir süre sonra üstadı Molla Abdulkhakim'in medresesinde tahsiline devam etmek üzere Halenze'ye gider. Bedreddin Hoca, babasının yaşlı ve hasta olması ve herhangi bir gelirin de bulunmaması nedeniyle çalışıp hem kendisinin hem de ailesinin ihtiyaçlarını temin etmek zorunda kalır. Bu nedenle medrese tahsilini yaptığı yıllarda Ramazan ayı imamlığı yapar ve hasat zamanlarında zekât toplamak için zaman zaman bazı yerlere gider.

⁴ Bedreddin SANCAR, *Lemehât mine's-Sireti'z-Zatiyye*, y.y. t.y., s. 18-19.

Lemehâtun mine's-Sîreti'z-Zâtiyye isimli otobiyografisinde, geçimini temin etmek için yaptığı bazı yolculuklarda çektiği birtakım sıkıntıları dile getirmiş ve tahsil hayatında yaşadığı bu zor şartlara yer vermiştir⁵.

Biyografisinde belirtildiğine göre 1941 yılında yaşanan kıtlık, özellikle Siirt ve Rüstak denilen çevre köylerinde çok etkili olmuştu. O dönemde kendisi 16 yaşında idi ve Halenze'de tahsiline devam ediyordu. Sıkıntı içinde bulunan ailesinin zaruri ihtiyaçlarını temin etmek için babası ile beraber Van/Çatak tarafına gitmiş, oralarda bol miktarda yardımlar toplamıştır. Toplanan bu yardımları memleketine getirirken yolda Tillo'ya yakın bulunan Sivi köyünün aşağısında gece vakti şiddetli bir yağmura tutulup bir mağaraya sığınmıştır. Zifiri karanlık, şiddetli soğuk, yağmur, açlık ve perişanlık içinde geçen o gecenin dehşetini dile getirmek için “Bu gecenin ne olduğunu, nereden bileceksin, anlamındaki!”(وما ادراك ما تلك الليلة)⁶ ifadesini kullanmıştır⁶.

III. AİLE ve ASKERLİK HAYATI

Bedreddin Hoca, 1948 yılında halasının oğlu ve ilk hocası olan Molla Halil'in kızı Aîşe hanımla evlenmiştir. Evlenme tarihi, Hicri takvime göre Safer ayına denk geldiğinden dolayı, Hoca bu tarihi aşağıdaki seci'li iki Arapça cümlecikteki harflerin Ebced hesabına göre sayı değerlerinin toplamı olan sayı ile ifade etmiştir:

جا ال ص ف ر ، ذ ه ب ال ك د ر

$$\underline{255} \quad \underline{707} \quad \underline{401} \quad \underline{4} = \underline{1367}$$

“*Safer ayı geldi keder gitti*” anlamındaki bu Arapça cümlelerdeki harflerin değerlerinin toplamı 1367'dir⁷.

Bedreddin Hoca'nın ailesinin bulunduğu Tillo ile medrese tahsilini yapmış olduğu Halenze köyü arasında 4 km. mesafe bulunmaktadır. Bedreddin Hoca'nın ailesinin maddi durumu iyi olmadığından Halenze' de tahsiline devam ederken ailesinin geçimine katkıda bulunmak amacıyla Ramazan aylarında, birçok Halenze'linin de

⁵ SANCAR, *Lemehât*, s. 13.

⁶ SANCAR, *Lemehât*, s. 10.

⁷ SANCAR, *Lemehât*, s. 21.

yerleşmiş olduğu Van İli Muradiye ilçesine gidip burada Ramazan ayı imamlığı yapmış ve cemaat tarafından kendisine maddi yardımlarda bulunulmuştur. Ayrıca hasat mevsiminde zaman zaman bazı tanıdık yerlere de gitmiş, kendisine verilen yardımlarla ailesinin geçimine katkıda bulunmuştur.

Lemehâton mine's-Sîreti'z-Zâtiyye isimli matbu hayat hikâyesinde yer aldığına göre Molla Bedreddin, 1951'de askerlik görevini yapmak üzere Malatya'ya gider. Burada hastalanır ve birini babasına, birini üstadı Molla Abdülhakim'e, birini de amcasının oğlu ve eniştesi olan Van/Çatak müftüsü Molla Mehdi'ye olmak üzere üç tane Arapça mektup gönderir.

Molla Mehdi'ye yazdığı Arapça mektup, tabur komutanın eline geçer. Komutan kendisini yanına çağırır ve ona, 'Arapça biliyor musun?' diye sorar. Hoca da evet deyince komutan kendisine İhlâs suresinin mealini sorar. O da bu surenin mealini doğru verince komutan: 'Peki bu Arapça mektupta ne yazmışsın' deyip mektubu açar ve parmağıyla mektubun her kelimesini göstererek anlamını sorar. Bedreddin Hoca da mektubu kelime kelime tercüme eder. Bu durum, komutanın hoşuna gider. "Türkçe okuma-yazma da biliyor musun?" sorusuna da 'Evet, Ben ilkökul mezunuyum" cevabını aldıktan sonra, komutan onu yazıcı olarak görevlendireceğini söyler ve onu yazıcı çadırına göndererek orada gerekenleri öğrenmesini ister. Mevcut yazıcıya da ona iyi davranmasını söyler. Komutan, Molla Bedreddin'in hasta olduğunu öğrenince oruç tutmamasını, eğitime çıkmamasını ve kendisine silah da verilmemesini ister.

Hoca eğitime çıkma, silah alma vb. görevlerden muaf tutulduğu için, Yazıcı ile bazı arkadaşları onu kıskanır ve komutanın tavsiyesine rağmen onu eğitime çıkarırlar. Komutan Hoca'yı talim alanında görünce onu geri çevirir ve bir daha eğitime çıkarılmamasını söylese de, inatçı bir onbaşı onu tek başına eğitime çıkarır ve hasta haliyle kendisine bir saat eğitim yaptırır. Bu nedenle Hoca son derece yorulur ve öyle bitkin bir vaziyete düşer ki, bir ara askerden firar etmeyi bile aklından geçirir. Bedreddin Hoca, hastalık durumu ve bilgili oluşu dikkate alınarak bilahare bölük yazıcısı olarak görevlendirilir.

Bir dinî bayram gününde Tugay Komutanı, askerlere Bayram Namazı kıldırabilecek birisini arar, bu işi yapabilecek olanın Bedreddin Hoca olduğunu öğrenince ona Bayram Namazını kıldırmasını söyler. Sonra Karargâh Komutanı onu yanına kâtip olarak alır, terhis olana kadar yazıcı olarak görev yapar. Hoca, Komutan tarafından çok sevildiği için askerlik süresi içinde defalarca izinli olarak memleketine gönderilir.

Bedreddin Hoca askerlikten terhis olduktan sonra memleketi Tillo'ya gelir ve tekrar Halenze köyüne giderek üstadı Molla Abdulhakim'in yanında medrese tahsiline devam eder. *Şerhu'l-Akâidi'n-Neseftiyye* ve *Cemu'l-Cevâmi' fi ilmi'l-Usûl* kitaplarını da okuduktan sonra üstadı Molla Abdulhakim'den ilmî Îcâzet alır⁸.

IV. TEDRİSÂT FAALİYETLERİ ve GÖREV HAYATI

Molla Bedreddin Şark usûlü medrese tahsilini ikmal edip Îcâzet aldıktan sonra Tillo'ya geri döner ve dedesi Şeyh Mustafa el-Fanî'nin medresesinde tedrisata başlar. 1958 yılında Malatya'da vaizlik sınavı açılır ve Molla Bedreddin asker iken tanıştığı Malatya Müftüsü Molla İsmail ERZEN'in ısrarı üzerine bu sınava girer. Sınavdan bir müddet sonra Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan kendisine sınavı kazandığına dair bilgi gelir ve kendisinden Siirt İline bağlı herhangi bir ilçe vaizliğini tercih etmesi istenir. Bu sırada Tillo'da Merkez Cami-i Kebir'in İmam Hatiplik kadrosu boşalır ve Bedreddin Hoca, babası, annesi ve üstadı Molla Abdulhakim'in tavsiyeleri üzerine vaizlik görevinden feragat edip anılan cami imam hatipliğine tayin edilir (1959) ve burada resmi göreve başlar. Bu camideki imamlık görevi ve dedesine ait Mustafeviyye Medresesindeki müderrisliği 1971 yılına kadar devam eder.

1971'deki askeri müdahale döneminde bir şikâyet üzerine evi didik didik aranır ve evinde dinî-ilmî kitaplardan başka hiçbir şey bulunmamasına rağmen kendisi Osmaniye'ye naklen tayin edilir. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan gelen müfettişlerin yaptıkları inceleme sonucu naklini gerektirecek hiçbir neden bulunmadığı kanaatine varılır, Osmaniye'ye yapılan nakil işlemi iptal edilerek Siirt Merkez Ulu Camii (Cami-i Kebir) imam hatipliğine nakli yapılır.

⁸ SANCAR, *Lemehât*, s. 28.

Hoca bu camiye naklen atandıktan hemen sonra tedrisata yeniden başlamak için Ulu Cami'ye yakın el-Fahr Camii bünyesinde yer alan ve atıl durumda bulunan Fahriye Medresesi'ni onararak burada tedrisata başlar. Halen hayatta bulunan Bedreddin Hoca bu medresede talebe okutmaya devam etmektedir.

Molla Bedreddin'in Siirt İli Merkez Ulu Camideki imam-hatiplik görevi 1995 yılına kadar devam eder ve bu yılda hoca yaş haddinden emekliye ayrılır. Emekliye ayrılmasına rağmen ilmî faaliyetlerinin yanı sıra, irşat ve davet hizmetlerine halen devam etmektedir.

Hocanın yetiştirip ilmi İcâzet verdiği çok sayıda talebeleri vardır.

V. DİĞER ESERLERİ

Bedreddin SANCAR, çalışmamızda incelediğimiz tefsiri dışında sarf, nahiv, akâid ve tefsir ilimlerine dair bazı müstakil eserleri yazdığı gibi, şark medreselerinde ders kitabı olarak okunan bazı eserlere de haşiyeler yazmıştır. Eserlerinin bir kısmı hacim bakımından küçük olsa da, zengin bir muhtevaya sahiptir.

Müellifin diğer eserleri şunlardır:

1-*Akidetü'l-Mü'mini's-Sedîde*

Manzum olan bu küçük hacimli eserde, İslâm akaidinin temel konuları anlatılmaktadır. Müellif, ezberlenmesinin kolay olması bakımından eserini manzum olarak telif etmiştir. Eser Şam'da basılmıştır.

2-*Hulâsatu't- Tasrîf*

İsminden de anlaşılacağı gibi, müellif bu Arapça eserinde, sarf ilminin temel konularını özet halinde vermektedir. Eserde yer alan bazı konular, dipnotlarda yapılan açıklamalar ve verilen örneklerle izah edilmektedir. Hâşiye ve ta'likât konumunda olan bu dipnotlar eserin metnine yakın bir yekûn teşkil etmektedir. Müellifin bu iki eseri birlikte Şam'da basılmıştır.

3- *Lemehatun Mine's-Sîreti'z-Zâtiyye*

Müellif bu otobiyografisinde genelde hayatını, özelde öğrencilik ve ilmî faaliyetlerini kaleme almıştır.

4-Bedî'u'l-Beyân li-Mâ Asâ en Yehfâ fi'l-Kur'ân

Müfessir, bu eserini, tezimizin konusu olan *Ebdeu'l-Beyân li Cemî'i Âyi'l-Kur'ân* adlı tefsirinden önce yazmıştır. Bu çalışmaya başlarken onu bir eser olacak şekilde değil, Kur'ân'da anlaşılması zor olan bazı kelime, ifade ve ayetleri izaha yönelik açıklamalar içeren birkaç sayfadan ibaret bilgi notları olarak düşünmüştür. Ancak daha sonra hem kendisi hem de başkaları için daha faydalı olsun diye, *Celâleyn* ve haşiyeleri, *Beydavî*, *Neseftî*, *İbn Kesir*, *Ebü's-Suûd* ve *Alusî* gibi bazı meşhur tefsirlerden yararlanarak mezkûr amaca hizmet eden ve Kur'ân sözlüğü mahiyetinde olan derleme bir eser olarak kaleme almıştır.

Bedreddin Hoca, bu eserini yazarken *el-Murşid ilâ Ayâti'l Kur'ân* tefsirinden çok yararlandığını ve müellifine teşekkür ettiğini ifade etmektedir.

Müellif eserinde takip ettiği yöntem hakkında, *Istulâhâtü'l-fihris* başlığı altında şu bilgilere yer vermektedir: Surelere, genellikle isimleriyle değil, Kur'ân'da yer aldıkları tertibe göre numaralarıyla işaret edilmektedir. Açıklanması istenilen kelime ile beraber bazen bu kelimedenden sonra gelen kelime de, parantez içinde zikredilmektedir. Buna 'ye'tîhi' kelimesini, anlam ve terkip bakımından tamamlayan 'el-bâtil' kelimesinin zikredilmesi, örnek olarak verilebilir.

Açıklanan kelimeler, 2. baskıda alfabetik tertibe göre ve kırmızı harflerle yazılarak kolayca bulunmaları sağlanmaktadır. Açıklanan kelimedenden önce veya sonra konulan iki nokta, o kelimelerin öncesi veya sonrasıyla beraber alınmasının gerektiğini göstermektedir. Bazı kelimeler, onların benzerleri veya aynı mastardan gelen müştakları zikredilip açıklandığı için ayrıca ele alınmamıştır. Kelimeler, mastarlarına göre en uygun yerde açıklanmış ve tekrardan kaçınmak için önceki veya sonraki açıklamalara 'müracaat ediniz' manasına gelen Arapça 'raci'' kelimesinin 'râ' harfiyle işaret edilmiştir. 1996 tarihinde Osmanlı yayınevi tarafından yapılan ikinci baskısında maddeler, ayrı ayrı paragraflar halinde yer almıştır.

Eserde, Kur'ân'da yer alan 6000'den fazla kelime, cümle veya ifade kalıpları açıklanmıştır. Ayetlerde yer alan kelimelerin farklı anlamları, Kur'ân'daki kullanımlarıyla birlikte verilmiş ve gerekli görüldüğü yerlerde irâb üzerinde durulmuştur. Ayetlerden çıkan bazı fikhî konulara ve bu konulara dair mezhepler arasındaki ihtilaflara kısaca değinilmiştir. Kur'ân'da ismi geçen peygamberler hakkında da kısa malumatlar verilmiştir⁹.

⁹ Bedreddin SANCAR'ın hayatı ve ilmi hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. Akpınar, Ali, Tillolu Muhammed Bedruddin'in İki Kur'ân Çalışması, *Uluslararası Siirt Sempozyumu*, Birleşik Matbaa, İzmir 2007, s. 238-253; Turgay, Nurettin, Müfessir Muhammed Bedreddin SANCAR Hayatı Eserleri ve Tefsirciliği, *Uluslararası Siirt Sempozyumu*, Birleşik Matbaa, İzmir 2007, s. 265-274.

İKİNCİ BÖLÜM

EBDE'U'L- BEYÂN li-CEMÎ'İ ÂYİ'L-KUR'ÂN ADLI TEFSİRİNİN TEMEL YAPISI VE ÖZELLİKLERİ

Bedrettin SANCAR Kur'ânı Kerim'de, anlaşılması zor olan kelime, ifade ve ayetleri oldukça muhtasar bir şekilde açıklamaya çalıştığı ve Kur'ân'ın bir sözlüğü mahiyetinde bulunan *Bedi'u'l-Beyân li Mâ Asâ En Yehfâ fi'l-Kur'ân* adlı eserini telif ettikten sonra, Kuran'ın tüm ayetlerini kısaca açıklamak amacıyla bir tefsir yazmaya karar vermiş ve tezimizin konusunu oluşturan bu tefsirini kaleme almıştır¹⁰. Müfessir, bu tefsirinde, İbni Kesir, Fahreddin er-Razi, Kurtubi, Beydavi, Hazin, Nesefi, Celaleyn ve haşiyeleri, Ebû's-Suûd, Alusi ve Sabûnî gibi ünlü birçok müfessirin tefsirlerinden faydalandığını ifade etmektedir¹¹.

Bedreddin Hoca, bu tefsirinin, mezkûr tefsirlerin bir derlemesi ve özeti olduğunu, dolayısıyla şeref ve faziletin kendisine değil, bu değerli tefsirlerin müelliflerine ait bulunduğunu ifade etmektedir¹². Müfessirin bu yaklaşımı, bir yandan bir hakikatin ifadesi olurken diğer yandan onun tevâzuunu ortaya koymaktadır.

Müellif, Kur'ânın tüm ayetlerini değil, anlaşılması zor olan kelime ve cümlelerini açıklayan '*Bedi'u'l-Beyân li-Mâ Asâ en Yahfâ fi'l-Kur'ân*' adlı eserinden sonra; Kur'ân'ın bütün ayetlerini açıklamaya çalıştığı bu eserine '*Ebdeu'l Beyân-li Cemîi Âyi'l Kur'ân*' ismini vermiştir¹³.

Müellifin eserine bu ismi vermesi, Tefsirinin diğer tefsirlerden üstün olduğu düşüncesinden değil, bu eserinin, beyân noktasında hem kemiyet hem de keyfiyet bakımından bundan önce kaleme aldığı *Bedi'u'l-Beyân* adlı eserine açık bir

¹⁰ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân li-Cemî'i Âyi'l-Kur'ân*, Dâru'n-Nîl, Kâhire/İstanbul 1428/2007, s. 14.

¹¹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 14.

¹² SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 15.

¹³ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 14.

üstünlüğünden kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, *Ebde'u'l-Beyân* ismindeki üstünlük vasfı, diğer tefsirlere değil, Müellifin daha önce yazdığı bir eserine racidir. Nitekim Müellifin: “Benim yaptığım, sadece derleme ve özetlemedir, dolayısıyla bütün şeref ve vazilet bana değil, o değerli tefsirlerin müfessirlerine aittir” şeklindeki ifadesi de bu hususu açıkça göstermektedir¹⁴.

Müfessir bu tefsirinde yer verdiği dipnotlarda açıklayıcı bilgiler vermektedir. Bu bilgilerin çoğu Alusî ve Sabûnî'nin tefsirlerinden alınmıştır. Hoca, haşiye konumunda olan bu dipnotlara da *Kalâidü'l-Cumân fî Cîdi Ebdei'l-Beyân* (Ebdeu'l-Beyân Boynundaki İnci Gerdanlıklar) ismini vermiştir¹⁵.

Müellif bu tefsirinde Hafs'ın kıraatini esas almış ve genellikle başka kıraatleri zikretmemiştir. Mana ve irâb konusunda üzerinde ittifak edilen ya da çoğunluğun kabulüne mazhar olan görüşleri aldığını belirtmektedir.

Ayetlerdeki, anlaşılması zor olan kelime ve ifadeler, daha kolay anlaşılabilir müteradif kelime ve ifadelerle açıklanmıştır.

Müteşâbih ayetler ve ihtilafli konularda geleneğe bağlı âlimlerin açıklamaları ile iktifa edilmiştir.

Fıkhî hükümleri ifade eden ayetler tefsir edilirken zaman zaman mezhep imamlarının farklı görüşlerine de kısaca yer verilmiştir.

Müellif eserine geleneksel eserlerde olduğu gibi, bir mukaddime ile başlamaktadır. Burada kendisini bu eseri yazmaya sevk eden sebeplerden bahsetmenin yanı sıra, eserinde takip ettiği yöntemi ve eserin bazı özelliklerini zikretmektedir.

Müfessir, mukaddimededen sonra Kur'ân'ın tarifıyla söze başlamakta ve Kur'ân-ı Kerim'i şöyle tarif etmektedir:

“Allah'ın nefsi, kadim ve yüce zatıyla kaim, terkip ve harflerden mücerret, işitilen lafızlarla Peygamberimiz(s.a.v)'e ilahi hikmet gereği yirmi üç senede nâzil olan,

¹⁴ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 15.

¹⁵ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 15.

işitilen lafızlarla dillerde okunup kulaklarla duyulan, görülen şekillerle mushaflarda yazılan, manalarının belâgati ve lafızlarının fesâhatiyle en beliğ ve fasih olan, en güzel sözleri kendisiyle muaraza veya rekabet etmekten aciz bırakan, İslâm dininin esası ve bu dinin hükümlerinin sıhhat medarı olan, gereğince amel edilmesiyle, okunmasıyla dinlenmesiyle ve yazılmasıyla ibadet edilen bir Allah kelâmıdır¹⁶.

Müellif bu tanımı verdikten sonra Kur'ân'ın sure sayısının 114, ayet sayısının ise en az 6000 olduğu konusunda âlimlerin ittifakı olduğunu ve 6000'den sonraki rakamda ise ihtilafın bulunduğunu zikretmekte, ayet sayısının İbn Abbas'a göre 6616, bazılarına göre de 6666 olduğunu açıklamaktadır¹⁷.

Kur'ân'ın ayetlerini, temel konuları itibariyle şöyle taksim etmektedir:

-Emir,

-Nehiy,

-müjde,

-uyarı,

-haber ve

- kıssalar hakkında 1000'er,

-helal ve haram hükümleriyle ilgili olarak 600

-nâsih-mensûh olarak da 66 ayet bulunduğunu yazmaktadır¹⁸.

Müellif, ilk inen ayetlerin Alâk suresinin ilk ayetleri, son inen ayetin ise bir görüşe göre Bakara Suresi 281. ayet, bir görüşe göre Bakara Suresi 278. ayet, bir başka görüşe göre de Nisâ Suresi 176. ayet olduğunu belirtmektedir¹⁹. Hocanın, “meşhur

¹⁶ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 16.

¹⁷ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 17.

¹⁸ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 17.

¹⁹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 17.

görüŖe göre son inen ayet” olarak ifade edilen Mâide Suresi 3. ayetine hiç değinmemesi dikkat çekmektedir.

Bedrettin SANCAR, (fazilet ve muhteva bakımından), en büyük surenin Fatiha, helal ve haram hükümlerini beyân eden en kapsamlı surenin Bakara, en faziletli ayetin Ayetü'l-Kürsi, en korkutucu ayetin Nisâ Suresi 123. ayet, en ümit verici ayetin de Zümer Suresi 53. ayet olduğunu kaydetmektedir²⁰.

Bedreddin Hoca, tefsirinin bazı özelliklerini ‘Tenbîhât’ (bazı hatırlatmalar) başlığı altında şöyle sıralamaktadır:

1. İbareleri kısa ve açıktır.
2. Yorum ve i’rablar müfessirlerin cumhurunun ittifak veya ekserisinin kabul ettiği görüşlere göre yapılmıştır.
3. Nüzûl sebeplerine kısa açıklamalar ve işaretler yoluyla değinilmiştir.
4. İdmar makamında (zahir kullanılacak yerde) izhar (ism-i zahir kullanılması) ve iltifat (gaip, hitap ve tekellüm v.s. durumlarında sözün yönünü birden bire değıştirerek üslup farklılığı meydana getirme) sanatlarının hikmetlerine değinilmiştir.
5. Ayetler arasındaki münasebetlere değinilmiştir.
6. Ahkâm bildiren bazı ayetler, hadislerle açıklanmaya çalışılmıştır.
7. Bir kısım ayetlerin bedî’ ve belâgat yönleri açıklanmıştır.
8. Mükerrer ayetlerden ilk olanları tefsir edilmiş, diğerleri ise tefsir edilmeyerek, önceki yorumlara havale edilmiştir. Bu havale ve göndermeler sure ve ayet numaraları verilmek suretiyle yapılmıştır.
9. Bazı kavramlarda söz konusu olan ihtilaflara yer verilmiştir.

²⁰ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 17.

10. Yanlış bilgileri ayıklayıp düzeltme ve muteber tefsirlere müracaat etme konusunda büyük bir çaba harcanmıştır²¹.

Tefsirin baş taraflarında ‘ıstılahlar’ başlığı altında Kur’ân’da çokça yer verilen ‘iltifat’, ‘ihtibak’ ve ‘tezyîl’ üslupları tarif edilerek örneklerle izah edilmiştir²².

Müfessir, tefsirinde Kur’ân okuma adabına da yer vererek onları aşağıdaki maddeler halinde şöyle sıralamıştır.

KUR’ÂN OKUMA ADABI

1. Kur’ân’a abdestli olarak dokunmak,
2. Kur’ân okumaya başlamadan önce misvak kullanmak,
3. Bir yere yaslanmadan ve oturarak okumak,
4. Güzel ve temiz elbise giyip okumak,
5. Kibleye doğru yönelerek okumak,
6. Okurken esneme vb. durumlarda okumaya ara vermek,
7. Kıraate başlarken istiaze çekmek,
8. Tilavet esnasında zaruret olmadıkça başkasıyla konuşmamak,
9. Va’d ayetlerinde ümitvar olarak recada bulunmak, uyarı ayetlerinde ise korkarak Allah (c. c.)’tan korumayı dileyerek Kur’ân’ı vakar, tertil ve tedebbürle okumak,
10. Okuma bitince ‘*Sadaka’l-lahu’l-azim ve belleğa Res’ulu’l-Kerim ve ene alâ zâlike mine’ş-şâhidîn* (Allah (c. c.) doğru söyledi, Peygamber tebliğ etti. Ve ben de buna şahit olanlardanım) demek,
11. Kur’ân’ı baştan sona doğru tertip üzere okumak,

²¹ SANCAR, *Ebdeu’l-Beyân*, s. 18.

²² SANCAR, *Ebdeu’l-Beyân*, s. 19.

12. Kur'ân'ı yüksekte tutarak veya dizlerin üzerine koyarak okumak,
13. Kur'ân okurken gözleriyle Kur'ân'a tam olarak bakarak okumak,
14. Kur'ân ayetlerini, cümle veya kelimelerini dünyevî konuşmalarına malzeme yapmamak (mesela hoş geldin yerine, *جئت على قدر يا موسى*).
15. Ses sanatçıları gibi O'nu teganniyle okumamak,
16. Kur'ân'ı yere, duvara veya tavana yazmamak,
17. Hatmettikten sonra tekrar yeniden baştan biraz okumak,
18. 18.Hatmettikten sonra aile fertlerini toplayıp dünya ve ahiret için dua etmek²³.

Eserle ilgili verdiğimiz bu genel bilgilerden sonra çalışmamızın konusunu oluşturan bu eseri dil, belâgat, fıkıh, hadis, kelâm, tefsir ve tefsir usûlü açılarından ele almaya geçebiliriz.

²³ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 20-22.

I. TEFSİRİNDE KUR'ÂN'I DİL AÇISINDAN TAHLİLİ

A. Üslûbunun Tahlili

Müellif, tefsirinin baş tarafında bu eseri hakkında verdiği bilgilerde, Kur'ân'ın üslûb ve edebî yönlerini önemle açıklamaya çalışacağını ifade etmektedir²⁴.

Nitekim Müellif, ayetleri sırasıyla tefsir ederken bu ayetlerde geçen kelimeleri ele alarak anlamlarını açıklamakta, yer yer bu kelimelerin belâgat yönleri üzerinde durmakta ve zaman zaman da irabına yer vermekte ve gerekli gördüğü yerlerde de, *Kalâidü'l-Cüman fi Cidi Ebdei'l-Beyân* adını verdiği ve tefsirinin haşiyesi konumundaki dipnotlarda; hadis, sahabe kavli, şiir ve temel tefsir kaynaklarından alıntılar yaparak ayetleri tefsir etmektedir.

Bu nedenle biz Müellifin üslûba dair yaptığı tahlillere geçmeden önce üslûbun tanımını ve Kur'ân'ın üslûbu hakkında kısa bir bilgi sunmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Arapça bir kelime olan “üslûb”, sözlükte yol, tarz, edâ ve stil anlamlarına gelmektedir. “Üslûb” kelimesini terim olarak yazı tarzı, kendine has ifâde şekli, herhangi bir eserin şekil veya ifâde özelliği olarak tanımlamak mümkündür²⁵. Edebî yönden “üslûb”, sanatçının görüş, duyuş, anlayış ve anlatıştaki özelliği veya bir türün, bir çağın kendine özgü anlatış biçimidir²⁶.

Kur'ân'ın üslûbu, insan üslûbunun çok üstünde, edebî sanatları olan, güzel nağmeleri ile insana zevk verip dinlendiren, en fasîh ve belîğ ifadelerle sahip ilâhî bir üslûptur.. Kur'ân, ilmî ve edebî yönden incelendiği zaman, onun insan sözü olmadığı, ilâhî bir mu'cize olduğu anlaşılmaktadır. Edebî üslûbu bakımından incelendiğinde de,

²⁴ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 18.

²⁵ İbn Manzûr, Celaluddin Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994, c. 1, s. 473.

²⁶ Tâhiru'l-Mevlevî, *Edebiyât Lugatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1973, s. 177.

insan sözü olmadığı beşer üslûbundan çok farklı bir üslûba sahip bulunduğu ve bu yönü ile de mu'ciz olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kur'ân, üslûb yönünden Hz.Peygamber(s.a.v.)'in sözleri olan hadislerden de çok farklıdır. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hadislerini incelediğimiz zaman,O'nun, çevresindeki Araplara meramını anlatmak için, sade, net ve anlaşılır bir üslûp kullandığı anlaşılmaktadır. Onun hadislerinde kapalılık, tenâkuz ve tenâfûr yoktur. O, konuşmalarında eğitim, öğretim ve iknâ üslûbunu takip etmiştir. Kur'ân ise, Arap dilinde kullanılan üslûplar arasında benzeri olmayan ilâhi bir üslûba sahiptir. Kur'ân'a inanmayan, onu tenkit etmeye çalışan Müşrikler, Kur'ân'a çeşitli yönlerden saldırıda bulunmaya çalışmışlar ve pek çok kişi, üslûp bakımından onun şiir olduğunu ileri sürmüşlerdir. Allah(cc), çeşitli ayetlerde onların bu iddialarına cevap vererek Kur'ân'ın bir şiir kitabı ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in de bir şair olmadığını vurgulamaktadır²⁷.

Edebiyat ve belâgat ilmine vakıf olan insanlar, Kur'ân'ı dinledikleri zaman, onun üslûbu ile diğer söz ve edebî eserlerin üslûbları arasındaki farkı hemen anlarlar. Bu nedenle Yüce Allah,

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ.

“Halbuki o, öyle eşsiz bir kitaptır ki, ne önünden, ne de ardından ona batıl karışmaz²⁸” diye buyurarak, Kur'ân'daki nazım/dizimin , insanların yardımlaşarak da meydana getirdikleri nazım şeklinde olmadığını, aralarında üslûp farkının bulunduğunu göstermektedir.

Kur'ân dışındaki semavi kitaplarda tahrifler, ilâveler ve çıkartmalar olduğu halde, Kur'ân için böyle bir şey mümkün olmamıştır ve olmayacaktır da²⁹.

Kur'ân'ın üslûbu, insanların yazdığı herhangi bir yazı üslûbuna benzemez. Eğer Kur'ân, Allah tarafından gönderilmiş İlâhî bir mu'cize olmayıp insanların yazdığı bir kitap olsaydı, üslûbu bakımından Arapların veya bu güne kadar başka insanların

²⁷ Bkz. Enbiya, 21/ 5; Yasin, 36/69; el-Hakka, 69/41.

²⁸ Fussilet, 41/41.

²⁹ es-Suyûtî, Abdurrahman Celâluddin, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Şirketu Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Babi el-Halebî, Mısır 1978, c. 2, s. 313 vd.

yazdığı eserlere benzerdi ya da başka herhangi bir yazı ile üslûp birliği içinde olurdu. Böylece Kur'ân'ın üslûbu, alışılmış normal üslûplardan farklı bir üslûp olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır³⁰.

Kur'ân, nazmı ve üslûbu açısından beşer gücünün üstünde olan ilâhi bir mu'cizedir. Kur'ân'ın bu üstünlüğü; mu'cize oluşu, dil ve üslûpta olduğu gibi, mana, kapsam, ahkâm, ilke, ufuk genişliği, boyut ve muhteva bakımından da kendisini göstermektedir.

Kur'ân'ın ilmî ve edebî üslûbuna örnek olarak çeşitli ayetleri ele alıp incelemek mümkündür. Burada iki örnek vermekle yetineceğiz.

Örnek 1:

Kur'ân'daki edebî üslûbun en güzel örneklerinden biri Fatiha Sûresi'dir. Kur'ân'ın girişi ve özeti konumunda olan bu sûre hakkında müfessirimiz, “bu sûre çok kısa ve özet olmakla birlikte Kur'ân'ın bütün temel konularını icmalen ihtiva etmektedir” sözleriyle onun üslûp zenginliğine vurgu yapmaktadır³¹.

Fatiha Sûresi'nde öncelikle Allah'ın varlığı, birliği ve dünya ile ahiretin sahibi olduğu ifade edilmektedir. Bu husus, edebî bir üslup ve ifâde ile anlatılmaktadır. Sonra çok veciz bir şekilde, Allah'a karşı yapılması gereken ibâdet konusuna geçilmektedir. Sûrenin son bölümündeysen, sosyal hayatta olması gereken doğruluk, dürüstlük, iyi muamele, insan haklarına riâyet, her konuda adâletle hareket etme, sırat-ı müstakîmden sapmama ve Müslüman olmayan milletlere uymamak ve benzememek gibi konular özetlenmektedir.

Örnek 2:

وَأَضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ.

³⁰ el-Bâkîllânî, Muhammed b. Tayyib, *İcâzu'l-Kur'ân*, Beyrut 1994, s. 38; er-Râfî, Mustafa Sâdık, *İ'câzu'l-Kur'ân*, Beyrut t.y., s. 269.

³¹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 23.

“Onlara, elçilerin geldiği şu kent halkını misal olarak anlat³².”

Ayetiyle başlayan tarihi bir kısa anlatılırken, Allah’a iman ve O’na ibadet etmeye davet konusunda vefkalade bir tesire sahip şu ayet-i kerimenin üslûbu dikkat çekicidir.

وَجَاءَ مِنَ الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ اتَّبِعُوا مَن لَّا يَسْأَلْكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ
وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ أَلَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِ آلِهَةً إِن يُرِدْنِ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ لَّا تُغْنِي عَنْهُمْ شَيْئًا
وَلَا يُنْقِذُونَ إِنِّي إِذَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ إِنِّي آمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمِعُونِ.

“Kentin en uzak yerinden bir adam koşarak geldi: “Ey Kavmim, elçilere uyun, sizden bir ücret istemeyenlere uyun, onlar doğru yoldadırlar. Ben, niçin beni yaratana kulluk etmeyeyim? Siz de hep O’na döndürüleceksiniz. O’ndan başka tanrılar edinir miyim hiç? Eğer o çok esirgeyen, bana bir zarar vermek dilerse, onların şefaati bana hiç bir yarar sağlamaz ve onlar beni kurtaramazlar. O takdirde ben apaçık bir sapıklık içinde olurum. Ben sizin Rabbinize inandım, beni dinleyin” dedi³³.”

Bu ayetlerde olağanüstü derecede etkili bir edebî üslûp ve incelik vardır. Bu diyalogda, muhatabın incitilmemesine dikkat edilmektedir.

Bedreddin SANCAR, tefsirinde bu ayetleri açıklarken, onlardaki üslûba dikkat çekmekte ve “Siz, niçin sizi yaratana kulluk etmiyorsunuz?” sözü yerine, “Ben, niçin beni yaratana kulluk etmeyeyim?” ifadesinin kullanılmasının, edebî açıdan *ta’riz*³⁴ sanatı olduğunu açıklamaktadır³⁵.

³² Yâsîn, 36/13.

³³ Yâsîn, 36/20-25.

³⁴ Belâgat bilginleri ta’rizi şöyle tanımlamışlardır: Hakikî anlamında kullanılıp kendisiyle diğer bir anlamın kastedildiği lafızdır. Ta’rizin en meşhur örneği Müslümanlara zarar veren birinin yanında Müslüman, dilinden ve elinden Müslümanların zarar görmediği kimsedir hadisinin zikredilmesidir. Böyle birinin yanında bu hadisin hatırlatılmasıyla, onun Müslümanlık vasfından uzaklaştığı ifade edilmiş oluyor.el-Arnasî,Fahrüddin,el-İstinâre fi’l-İstiâre,Dimeşk,1385,s.27.

³⁵ SANCAR, *Ebdeu’l-Beyân*, Kahire, s. 870.

B. Gramer Yönü

Müfessir Bedreddin SANCAR'ın tefsirinden bazı kelimelerin gramer yönü üzerinde durmadan önce konu hakkında bazı bilgiler vermek istiyoruz.

Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerim, her çeşit Arap şiir ve nesir yazılarından evvel Arapça dil gramerine esas alınmıştır. Bu dilin gramer konuları Kur'ân'a göre tespit edilerek ortaya konmuştur³⁶. Ancak Kur'ân'da Arap dilinin özelliklerini detaylı bir şekilde incelediğimiz zaman, bazı hususların, gramer kaidelerini ortaya koyan âlimlerin gözünden kaçmış olabildiğini veya bu hususların üzerinde yeterince durulmadığını tahmin edebiliyoruz. Çünkü Kur'ân'ın çeşitli ayetlerinde bazı dil inceliklerinin, bilinen Arapça dil bilgisi kuralları ile aynı olmadığı ve tespit edilen gramer kuralları ile mutabık olmayan hususlarda tefsircilerin bazen tekellüfle çeşitli yorumlarda buldukları görülmektedir.

Müfessirimizin bu hususlarda genellikle klasik tefsircilerin çoğunluğunun açıkladıkları görüşü benimsediğini görüyoruz.

Bu konuda birkaç örnek vermeye çalışalım.

Örnek :1

وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

“Allah, hareket eden her canlıyı/hayvanı sudan yarattı. İşte bunlardan kimi karnı üstünde sürünür, kimi iki ayağı üstünde yürür, kimi de dört üstünde yürür. Allah dilediğini yapar. Allah, her şeye kadirdir³⁷.”

Nahiv kitaplarında geçtiği gibi Arap dilinde من edatı zevi'l-ukûl (akıllı varlıklar) için, ما edatı ise gayr-i zevi'l-ukûl (akılsız varlıklar) için kullanılmaktadır.

³⁶ Taha Hüseyin, *fi'l-Edebi'l-Câhilî*, Matbaatu Fârûk, Kâhire 1933, s. 113.

³⁷ Nûr, 24/45.

Ancak bu ayette, Allah'ın yarattığı hayvanlardan ”hareket eden canlılardan” “*kimi karnı üstünde sürünür, kimi iki, kimi de dört ayağı üstünde yürür*” derken hepsi için ‘من’ edatı kullanılmıştır. Görünürde Arap dili gramerine göre akıllı varlıklar için kullanılan ‘من’ edatı burada gayr-ı zevi’l-ukûl (akılsız varlıklar) olan hayvanlar için de kullanılmıştır. Müfessirler bu ayetin tefsirinde, insanların da dâhil bulunduğu hayvanlar/hareket eden canlılar cümlesinin iki ayağı üzerine yürüyenlerinden olduğunu ve burada akıllı varlık olan insan nevinin üstünlüğünden dolayı, onun için kullanılan ‘من’ edatının diğer varlıklar için de tağlib (üstün olanı diğerlerine baskın kılma yöntemi) şekliyle kullanıldığını ifade etmektedirler.

Bedreddin Hoca da bu ayetin tefsirinde ‘من’ edatının burada tüm hareket eden canlılar/hayvanlar için kullanılmış olmasının tağlib gerekçesiyle olduğunu yazmaktadır³⁸.

Örnek :2

وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُفْسِدُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مِمَّنِّي وَثَلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا .

“Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız o takdirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur³⁹.”

Bu ayette ما edatı kadınlar için kullanılmıştır. Arap dili nahiv kurallarına göre ise, ism-i mevsûl olan ما , gayri akil varlıklar için kullanılır⁴⁰. Bu ayette ise akıllı varlık olan kadınlar için kullanılmıştır.

Bu ayetin yorumu üzerinde duran tefsirciler, burada kullanılan ما edatı hakkında çeşitli görüşler ileri sürmektedirler. Birçok müfessir, kadınların akılları noksan

³⁸ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 707.

³⁹ en-Nisa, 4/3.

⁴⁰ İbn Hişâm, Abdullah Cemaluddin b. Yusuf b. Ahmet b. Abdullah, *Şerhu Şuzûrri 'z-Zeheb*, y.y. t.y., s. 143.

olduğundan, onlar için ما edatının kullanıldığını ifade etmektedir. Müfessirimiz de bu ayetin tefsirinde; “Akılları noksan olduğu için kadınlar burada, akılsızlar için kullanılan ما edatıyla tabir edilmişlerdir⁴¹” demektedir.

Fahrüddîn er-Râzî *et-Tefsîru'l-Kebîr*'inde bu konuda şu görüşleri zikretmektedir:

1. Buradaki 'ما' ile kastedilen cinstir. Cins ise mana itibarıyla değil, kelime itibarıyla akılsızdır. Nitekim Araplarda, yanında bir kadın ve bir erkek bulunan birine 'yanında ne var' anlamına gelen ما عندك şeklinde soru sorulduğunda cevabında: عندي رجل و امرأة denilir.

2. ما, ism-i mevsûl değil, masdariye olup sonraki cümle ile beraber masdar te'vilindedir. Dolayısıyla bu edatla kadınlar kastedilmemiştir.

3. ما ve من edatları zaman zaman birbirlerinin yerinde kullanılan iki edattır. من genellikle akıllılar için, ما ise umumiyetle akılsızlar için kullanılsa da bazen من akılsızlar, ما ise akıllılar için kullanılır⁴².

İbn Mâlik (ö:672/1273)de meşhur manzum *Elfiyye*'sinde, ما, من ve ال ism-i mevsûllerinin hem akıllı hem de akılsız varlıklar için kullanıldığını ifade etmektedir. Celaluddin es-Suyûtî de *el-Behcetü'l Mardiyye fi Şerhi'l-Elfiyye* adlı kitabında, ما edatının akılsız varlıklara, 'من' edatının da akıllı varlıklara has olduğu şeklindeki görüşün yanlış olduğunu; bu her iki edatın hem akıllılar hem de akılsızlar için kullanıldığını açıklamaktadır⁴³.

ما'nın Kur'ân'da akıllılar için kullanıldığına dair şu örnekleri de verebiliriz:

وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَّدتُّمْ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ.

⁴¹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 180.

⁴² Fahreddin er-Razi, *et-Tefsîru'l Kebir*, Daru'l-Kütübi'l İlmiyye, Tahran t.y., c. 9, s. 172.

⁴³ es-Suyûtî, *el-Behcetü'l mardiyye fi şerhi'l-Elfiyye*, el-Mektebetü'l-İlmiyyetü'l-İslâmiyye, Tahran t.y., s. 35.

“Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz⁴⁴.” Mükerrer olan bu ayete geçen ما edatıyla Allah murad edilmiştir.

وَالسَّمَاءَ وَمَا بَنَاهَا وَالْأَرْضَ وَمَا طَحَاهَا وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا.

“Göğe ve onu bina edene andolsun, Yere ve onu yayıp döşeyene andolsun, Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefsinin arındırıcı kurtuluşa ermiştir⁴⁵.”

Bu üç ayette geçen ما edatı ile de Allah kasdedilmiştir.

Bedreddin hoca bu ve benzeri ayetlerde geçen ve manası ile Allah murad edilen ما edatı hakkında da müşâkele yoluyla ما'nın zikredildiği veya “Allah, künhü ve hakikati bizce gizli olduğundan bu edatla tabir edildiği” şeklinde bir yorum getirmektedir⁴⁶.

Biz de, akılsızlar için kullanılan ما edatının akılları noksan olduğundan dolayı kadınlar için de kullanıldığı şeklindeki zorlama yorumu değil, ما edatının yukarıda da izah edildiği gibi, bazen akıllılar veya akıllı varlıkların nitelikleri hakkında da kullanıldığı şeklindeki görüşlerin daha isabetli olduğu ve dolayısıyla gereksiz tekellüflere gidilmesinin doğru olmadığı görüşündeyiz.

Örnek 3:

فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِّنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ.

“Kim benim hidayetime uyarırsa, artık onlara bir korku yoktur ve onlar üzülmeceklerdir⁴⁷.”

⁴⁴ Kâfirûn, 109/3-5.

⁴⁵ Şems, 91/5-7.

⁴⁶ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s.1268.

⁴⁷ Bakara, 2/38.

Bu ayette geçen من ism-i mevsulü lâfzen müfred, irab bakımından da müptedadır. Haberi ise ceza cümlesidir. Bu cümlede mübtedaya raci ve cem-i müzekker için olan iki defa هم zamiri bulunmaktadır. Bilindiği gibi Nahiv kurallarına göre, müpteda ile haber arasında ifrad, tesniye ve cemi bakımından mutabakat bulunması gerekmektedir. Burada ise mübteda müfrettir. Haber cümlesindeki bu müptedaya raci olan zamirler ise cemi zamirleridir. Buna göre müpteda ile haber arasında söz konusu mutabakat görülmemektedir.

Bedrettin Hoca bu ayeti tefsir ederken ‘من’ kelimesinin lafzan müfred ise de burada cemi manasında olduğunu, dolayısıyla mübteda ile haber arasında bulunması gereken mutabakatın mevcut olduğunu yazmaktadır⁴⁸.

Kur’ân’da dilbilgisi ile ilgili verdiğimiz bu misallere benzer pek çok örnek vardır. Özellikle, zamirler hususunda Arapça dilbilgisi kurallarına aykırı gibi görünen çok sayıda misaller mevcuttur. Nahiv kurallarına göre üçüncü şahıs zamirlerinin (gaip zamirleri) raci oldukları ve kendilerine takaddüm eden isim/isimlere mutabık olmaları gerektiğine dair değişmez bir kaide vardır. Bu isim/isimler (merci) ya açıkça zikredilir veya geçen ifadelerden zımnem anlaşılmış olur. Bu zamirlerin kaide gereği raci oldukları merci/mercilere cins ve sayı itibarıyla mutabakat etmeleri gerekmektedir⁴⁹.

Zamirlerle mercileri arasında zahiren mutabakatsızlık görülen ayetlerin tefsirinde, müfessirler çeşitli yorumlarla mutabakatın varlığını ispata çalışmışlardır. Müfessirimiz de bu gibi durumlarda yaptığı yorumlarla ayetleri kaidelere uydurmaya çalışan âlimlerdendir.

C. İrab Açısından Tahlili

Bedreddin SANCAR, tefsirinde iraba geniş çapta yer vermiştir. Öyle ki kolay anlaşılmayan hemen her kelime ve cümlenin irabını yapmıştır. Bu konuda birkaç örnek vermeye çalışalım:

⁴⁸ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s.38.

⁴⁹ Bkz. es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Mardıyye*, s. 36-37.

Örnek 1:

Fatiha suresindeki 'صراط اللذين' nin, 'صراط المستقيم' den bedel olduğunu ve 'غير المغضوب'deki 'غير' in de 'صراط' ın bedeli veya sıfatı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca 'غير' kelimesinin 'صراط المستقيم'deki marife olan 'صراط'ın sıfatı olduğu takdirde, sıfat-mevsûf arasında marifelik – nekirelik bakımından mutabakatın bulunması kuralı gereği 'buradaki 'غير' kelimesinin, marifeye muzaf olsa bile marifelik kesbetmeyen kelimelerden olduğu için nekire olup, marife olan 'الصراط' a nasıl sıfat olabilir' şeklindeki mukadder suale cevap olarak, bu ve benzeri kelimelerin iki zıt veya iki benzer kelimeler arasına vaki olduklarında marifelik kesbettiğini ve dolayısıyla burada sıfat mevsuf arasında mutabakatın mevcut olduğunu açıklamaktadır⁵⁰.

Örnek 2:

Bakara Suresi'nin ikinci ayetinin irabını şöyle yapmaktadır:

” لا ريب فيه، ” الكتاب، ” ذلك ” mübtedadır, ” الكتاب ” onun atf-ı beyânıdır, ” لا ريب فيه، ” cümlesi mahallen merfu mübtedanın birinci haberidir, ” هدى ” kelimesi ise ikinci haberdir.⁵¹

Örnek 3:

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ ...

”Hızsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin⁵².”

Müfessir bu ayetin ilk cümlesinin irabını da şöyle yapmaktadır:

وَالسَّارِقُ mübtedadır, وَالسَّارِقَةُ ise ona matuftur. Haber ise “onların hükümleri aşağıda gelmektedir” anlamındaki mahzûf ve mahallen merfu olan 'حكهما فيما يلي' gibi bir cümledir. Buna göre, 'فاقطعوا...' cümlesi mahzûf olan bu cümlenin beyanıdır veya haber, 'فاقطعوا...' cümlesi olup kelimenin başındaki 'فا' ise ism-i mevsûl olan 'أل' edatındaki şart

⁵⁰ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 25.

⁵¹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 27.

⁵² Mâide, 5/38.

manasından dolayıdır. Bu فا'nın maba'di makablinde amel etmez. Dolayısıyla her iki takdirde; buradaki irabın durumu, زيداً اضربه cümlesindeki benzemez. زيداً اضربه cümlesindeki زيد kelimesini mübteda olarak merfu yapıp ona uygun bir haber takdir (مقول فيه) etmek mümkündür. 'Aynısı zikredilmek kaydıyla âmili (nâsıbı), takdir edilen mef'ûl' kaidesine göre onu mukadder bir اضرب fiiline mef'ûl olarak mansup yapmak da mümkündür ve burada tercih edilen irab da budur. Ancak والسارق kelimesini mukadder bir إقطعوا fiiline mef'ûl olmak üzere mansup okumak mümkün değildir. Çünkü mezkûr olan إقطعوا fiili فا harfinden sonra gelmiş, bu فا harfinin mâba'di ise mâkablinde amel etmez⁵³.

Örnek 4:

الحاقّة بما الحاقّة...

“Gerçekleşecek olan; (Evet) nedir o gerçekleşecek olan?...⁵⁴”

Bedrettin Hoca, el-Hakka suresinin ilk iki ayetinden oluşan cümlelerin irabını şu şekilde yapmaktadır:

“ما” mübtedadır. “الحاقّة” ikinci mübtedadır. Ondan sonra gelen “الحاقّة”, “ما”nın haberi olup, bu cümle mahallen merfû olup birinci mübteda olan “الحاقّة” nün haberidir.

Müfesirimiz, ما الحاقّة cümlesinde mübtedanın lafzı tekrar edildiğinden, bu cümlede, birinci mübtedaya raci olacak bir zamirin bulunmasına ihtiyaç bulunmadığını ifade etmektedir. Ayrıca dipnotta (*Kalâidü'l – Cüman*) “bir cümle mübtedaya haber olursa o cümlede mübtedaya raci olacak bir zamir veya işaret ya da mübtedanın lafzının tekerürü yahut da mübteda ya da onu kapsayan bir kelimenin bulunması gerektiğine” dair kaideyi açıklayan aşağıdaki iki arapça beyti nakletmektedir.

ان جملة خبرا عن مبتدا وقعت ولم تكن عينه بمضمرة قرنت
أو الإشارة أو تكرر مبتداً أو العموم فهذى أربع نظمت

⁵³ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 251.

⁵⁴ el-Hâkka, 69/1-2.

“Bir cümle, mübtedaya haber olursa ve bu cümle mübtedanın kendisi değilse, onda şu dört husustan birinin bulunması gerekir: Mübtedaya raci olacak bir zamirin veya ism-i işaretin bulunması yahut mübtedanın tekrarlanması ya da cümlede mübtedayı kapsayan bir kelimenin bulunması gerekir.⁵⁵”

Örnek 5:

مَنْ كُلِّ أَمْرٍ سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ.

Müfesirimiz Kadr Suresinin bu son ayetinin irabını da şöyle yapmaktadır:

“هي” mübtedadır, haberi ise mukaddem olan “سلام”dür. “من كل أمر”deki carr ve mecrûr “سلام” kelimesine müteallıktır⁵⁶.

“O (gece); tan yeri ağarincaya kadar, her türlü şer ve kötülükten selamettir.”

Başka bir yoruma göre (تنزل الملائكة) ile başlayan ayet من كل أمر ile tamam olur ve من كل أمر'deki carr ve mecrûr تنزل fiiline müteallık olup سلام kelimesi ile başlayan ayetle irab bakımından alakası yoktur⁵⁷. Buna göre ayetin meali şöyle olur: “O (gece); tan yeri ağarincaya kadar, melekler her iş için inerler.”

Örnek 6:

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ (1) اللَّهُ الصَّمَدُ (2) لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ (3) وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ (4).

“De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur⁵⁸.”

SANCAR ihlâs suresinin bazı ayetlerinin irablarını şu şekilde yapmaktadır.

⁵⁵ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 251.

⁵⁶ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s.1253.

⁵⁷ el-Hâzın, Alâuddîn Ali b. Muhammed İbrahim el-Bağdâdî, *Lübabu'- t-Tevîl fî Meani't-Te'nzil*, Dâru'l Ma'rife, Beyrut t.y., c.4., s.398.

⁵⁸ İhlâs, 112/1-4.

أحدُ kelimesi اللهُ lafzının bedeli veya mübteda olan هو zamirinin ikinci haberidir. Yahut أحدُ , zamir-i şân olup mübtedadır. اللهُ lafzı ikinci mübtedadır. أحدُ ikinci mübtedanın haberidir. اللهُ أحدُ cümlesi (mahallen merfu) zamir-i şân ve birinci mübteda olan هو'nin haberidir.”

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

‘أحدُ’ fiil-i nakısın müehhar ismidir. ‘كفوا’ bu fiilin mukaddem haberidir. ‘له’deki carr ve mecrur , ‘كفوا’ e müteallıktır.

Hoca, müteallık olan ‘له’nün, müteallak olan كُفُوًا den önce zikredilmesinin hikmetini ise şöyle açıklamaktadır: Burada, vurgulanması istenilen asıl hususun, Allah Teâlâ’nın hiçbir denginin bulunmadığı gerçeğidir. Dolayısıyla Allah’a raci olan zamirin, denk anlamındaki كُفُوًا kelimesinden önce zikredilmesi gerektiğinden müteallık müteallaktan önce zikredilmiştir⁵⁹.

D. Kelime ve Cümle Tahlili

Sahabe ve tabiîler döneminde yapılan tefsir çalışmalarını incelediğimiz zaman, bu çalışmaların çoğunun kelime ve cümlelerin tahlili hakkında yapıldığını görmekteyiz. İlk tefsir örneğini oluşturan Mukatil b. Süleyman (ö. 150/767) ile daha sonraları geniş kapsamlı bir şekilde yazılan Muhammed b. Cerir et-Taberî (ö. 310/922)’nin tefsirlerinde, bunun birçok örneklerini görmekteyiz. Ayrıca ilk dönemlerde yazılan çoğu tefsirlerin “Meânî'l-Kur’ân” ile ilgili oldukları ve bu eserlerin Kur’ân’daki kelime ve cümlelerin tahliline ilişkin olduklarını da bilmektedir. Daha sonraki dönemlerde yazılan tefsir kitaplarında da cümle ve kelime yorumlarının ağırlıkta olduğu malumdur.

Üzerinde çalıştığımız Bedreddin SANCAR’ın tefsirinde de bu tür açıklamaların ağırlıklı olduğunu görmekteyiz. Bu tefsirdeki konu ile ilgili örneklerden bazıları şunlardır:

Örnek 1:

⁵⁹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 1273-1274.

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَارْتَبَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَ بِالْأَمْسِ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Dünya hayatı, Bizim, gökten indirdiğimiz suya benzer. Yeryüzünde insanların ve hayvanların yemekte oldukları bitkiler, o suyu emerler. Öyle ki, yeryüzü, ziynetini takınarak güzelleştiği ve yeryüzü sakinleri de bu güzellikleri hasat edebileceklerini sandıkları bir sırada, buyruğumuz gece ya da gündüz onlara ulaşır. Böylece Biz, onları, sanki dün yerlerinde yokmuşlar gibi kökünden biçilmiş bir hale getiririz. İşte Biz, düşünenler için, ayetlerimizi, böylece ayrıntılı bir biçimde açıklarız⁶⁰.”

Müfessirimiz, bu ayette geçen “سماء” kelimesini bulut, “أنعام” kelimesini hayvanlar, “زخرف” kelimesini güzellik, “أمس” kelimesini de “önce/daha önce” anlamında yorumlamaktadır⁶¹.

Örnek 2:

وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ.

“Rabb’inin kelimesi, doğruluk ve adalet bakımından tamdır. Onun kelimelerini değiştirebilecek yoktur. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir⁶².”

Bu ayette geçen كَلِمَةُ رَبِّكَ ifadesindeki ’den neyin kast edildiği konusu ile ilgili çeşitli yorumlar yapılmıştır. Âlimler bunu, Allah’ın hükümleri, emir ve yasakları, delilleri, va’di ve benzeri anlamlara hamletmişlerdir. Ancak çoğu müfessirlerin dediği gibi bunun Allah’ın kelâmı Kur’ân olarak yorumlanması, ayetin anlamına daha uygun düşmektedir. Çünkü Kur’ân, Allah’ın va’dini, delillerini, hükümlerini, emir ve yasaklarını kapsadığı için, bütün bu anlamlara şamil gelmektedir.

Yüce Allah bu ayette yer alan bu kavramın içerdiği bütün bu anlamların, adalet ve doğruluk bakımından mükemmel olduklarını haber vermektedir.

⁶⁰ Yunus, 10/24.

⁶¹ SANCAR, *Ebdeu’l-Beyân*, s. 429.

⁶² Enam, 6/115.

Bedreddin Hoca da bunu, “Allah’ın kelâmı Kur’ân” diye tefsir etmektedir. Ayrıca, bu ayetteki “صدق” kelimesinin, “Kur’ân’da; geçmiş, hal ve gelecekle ilgili olarak verilen her haberin mutlak doğru olduğunu” ve “عدل” kelimesinin de, “onda bildirilen tüm ilahi hükümlerde mutlak adaletin bulunduğunu” ifade ettiğini bildirmekte ve bu iki kelimenin (صدقا و عدلا) irab açısından hal veya temyiz olduklarını kaydetmektedir.⁶³

Örnek 3:

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ
وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ
الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا
وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ.

“İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman edenler, sevmelerine rağmen, mallarını yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere verenler ve (özgürlükleri için) kölelere verenler, namazı kılanlar, zekâtı verenler, söz verdiklerinde, sözlerini yerine getirenler, zorda, darda ve savaşta güçlülere göğüs gerenlerdir. İşte onlar, doğru olanlar ve Allah bilincine varmış olanlardır⁶⁴.”

Müfessir, bu ayette geçen kelimelerin çoğunu dil açısından açıklayıp yorumlamaktadır. O, bu ayette geçen “البر” kelimesini hayır, “مسكين”i muhtaç, “ابن السبيل”i yolcu, “بأس”i şiddetli fakirlik, “الضراء”i şiddetli hastalık ve “حين البأس”i de savaş hali olarak yorumlamıştır⁶⁵.

Bu ayet, “البر” kelimesinin şamil olduğu bütün anlamları detaylı bir şekilde saymakla diğer ayetlerde mücmel olarak geçen bu kelimenin tefsiri mahiyetindedir.

Örnek 4:

⁶³ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 301.

⁶⁴ Bakara, 2/177.

⁶⁵ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 81.

أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالذِّينِ فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ وَلَا يَحْضُ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ قَوْلًا لِلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ
عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُونَ وَيَمْتَعُونَ الْمَاعُونَ.

“Dini/ceza gününü yalanlayanı gördün mü? İşte o, öksüzü iter kakar ve yoksulu doyurmaya önyak olmaz. Şu namaz kılanların vay haline ki onlar namazlarından gaflet ederler (namazlarına önem vermezler). Onlar gösteriş için (ibadet) yaparlar ve insanlara en ufak bir yardımı dahi engellerler⁶⁶.”

Bedreddin Hoca da bu surede geçen ‘gördün mü’ anlamındaki “أَرَأَيْتَ” kelimesini, “bildin mi” diye yorumlamakta ve burada belâgat açısından taaccüb anlamının da bulunduğu değinmektedir. Ayetteki الدين kelimesini mahşerdeki sorgudan sonra verilecek ceza, “يدع اليتيم” ifadesini “yetimi sertlikle iterek hakkını gasp edip kendisine vermemek” diye yorumlamaktadır. “ماعون” kelimesini ise, zekât, mali yardımlar ve adet üzere ödünç olarak verilmesi komşulardan esirgenmeyen balta, elek vb. şeyler olarak açıklamaktadır⁶⁷.

Örnek 5:

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ
حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ.

“Rabb’inin rızasını isteyerek sabah akşam ona dua edip yalvaranları, sakın huzurundan kovma. O müşriklerin yaptıklarından sanan bir sorumluluk, senin yaptıklarından da onlara bir sorumluluk yoktur. Eğer o fakirleri huzurundan kovarsan, zalimlerden olursun⁶⁸.”

Müfessirimiz, bu ayette geçen bazı kelimeleri tefsir etmekte, ayrıca nüzûl sebebini de dipnotta açıklamaktadır. Bununla beraber bazı kelimelerin irabına da değinmektedir. O, ayette geçen, “Sabah akşam ona dua edip yalvaranlar” ifadesinden, “sürekli bir şekilde Allah’a ibadet edenlerin” kast edildiğini anlatmaktadır. Yine bu ayette geçen “وجهه” (Allah’ın yüzü)’nden muradın, “Allah’ın rızası” olduğu şeklinde yorumlamaktadır. Bu ayette geçen “من” harfinin de zait olup te’kîd için kullanıldığını, irab

⁶⁶ Mâûn, 107/1-7.

⁶⁷ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 1266.

⁶⁸ En’am, 6/52.

bakımından من شئىء ifadesinin de “عليك” zarfının fâili veya müehhar mübteda olup “عليك” câr ve mecrûrun onun haberi olduğunu söylemektedir⁶⁹.

Örnek 6:

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ.

“Allah, sizlerden iman edip iyi davranışlarda bulunanlara, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına, onlar için hoşnut ve razı olduğu dinlerini iyice yerleştireceğine, yaşadıkları korkularının ardından kendilerini mutlaka emniyete kavuşturacağına dair vaatte bulunmuştur⁷⁰.”

Bedreddin SANCAR bu ayetin, tebliğ görevi ile meşgul olan müminlere hitap ettiğini ve “الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ”den Yahudilerin kastedildiğini anlatmaktadır⁷¹.

Örnek 7:

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ.

“Muhakkak ki iyi davranışlarda bulunan kullarım, yere varis olacaklardır⁷².”

Bedreddin Hoca, tefsirinde bu ayette geçen “yer” (ارض) kelimesini, dünyadaki bir yer veya ahiretteki “cennet” şeklinde açıklayarak bu konudaki farklı yorumlara işaret etmektedir⁷³.

Örnek 8:

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ.

⁶⁹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 1285.

⁷⁰ en-Nûr, 24/55.

⁷¹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 709.

⁷² el-Enbiya, 21/105.

⁷³ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, Kahire, t.y., s. 659.

“Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça, iyiliğe erişemezsiniz. Her ne harcarsanız, Allah onu bilir⁷⁴.”

Bu ayette “إنفاق ” ve “البر” kelimeleri geçmektedir. “İnfâk”, “Allah rızasını kazanma niyetiyle harcamada bulunma anlamındadır. Burada zikredilen “البر” kelimesi ise, Beydâvî gibi bazı tefsirlerde, Allah’ın rızası için yapılan harcamalar ve iyilikler karşılığında kazanılan “ilâhî rahmet”, “Allah’ın rızası” ve “cennet” olarak yorumlanmıştır⁷⁵.

Müfessirimiz ise burada geçen “البر ” kelimesini “kamil sevap” olarak tefsir etmektedir. Ayrıca ayette geçen “sevdiğiniz şeyler” ifadesinden mal veya başka herhangi bir şey kastedildiğini belirtmektedir⁷⁶.

Bu ayetle; insanın malının iyisinden infak yapması gerektiğine işaret edilmektedir. Buna göre sahibi tarafından sevilmeyen, istenilmeyen kalitesiz şeylerden sadaka verilmesinin arzu edilen sevabı kazandırmayacağı anlaşılmaktadır.

⁷⁴ Al-i İmrân, 3/92.

⁷⁵ el-Beydâvî, Nasiruddin Ebû Said b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Şirketu Mektebeti ve Matbaati Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1955, c. 1, s. 71; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkanî, *Fethu'l-Kadîr*, Muessesetu'r-Reyyân, Beyrut 2004, c. 1, s. 468.

⁷⁶ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, Kahire , t.y., s.151.

II. TEFSİRİNDE KUR'ÂN'IN EDEBÎ YÖNÜNÜ İNCELEMESİ

Bedrettin SANCAR'ın, tefsirinde Kur'ân ayetlerini belâgat ilminin çeşitli konuları açısından ele aldığını görmekteyiz. Ayetlerdeki edebî sanatlara ve verilen örneklere geçmeden önce burada belâgat ve fesâhat kavramları açıklamanın yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Belâgat, Arapaça'da, بَلَّغَ يَبْلُغُ fiilinin mastarı olup sözlükte sözün fasîh ve açık seçik olması, beyânın güzel olması, güzel açıklama, güzel ve etkili açıklama anlamlarına gelmektedir⁷⁷. İstilahta ise, biri “meleke” diğeri “ilim” olmak üzere iki manada kullanılmıştır. Meleke olarak belâgat; “sözün fasîh olmakla beraber içinde bulunulan hale uygun olmasıdır”, diğeri bir ifadeyle “fikrin sözlü veya yazılı olarak yerinde, yeterince ve zamanında ifade edilmesidir”. İlim olarak ise; “edebiyât kâideleri ve edebî sanatlarla ilgili meânî, beyân ve bedî'i içine alan bilim dalıdır⁷⁸.”

Meânî ilmi, haber-inşa, vasl-fasl, îcâz, itnâb, tezyîl, izhar-ızmar, te'kîd, istifhâm ve kasr gibi konulardan bahsetmektedir.

Haber, doğru veya yalan olma ihtimali bulunan söz demektir. İnşa ise, doğru veya yalan olma ihtimali bulunmayan söz olup emir, nehiy, soru, temenni, dua, nida ve benzeri cümleler için kullanılır.⁷⁹

Beyân ilmi ise teşbîh, hakîkat, mecâz, istiâre, kinâye ve benzeri konulardan bahsetmektedir.⁸⁰ Bedî' ilmi de edebî söz ve yazıların lafız ve mana güzelliklerinden bahsetmektedir.⁸¹

Fesâhat Arapaça bir kelime olup, فَصَحَ يَفْصُحُ fiilinin masdarı olup sözlükte “açık seçik olma, havanın açık ve berrak olması, sütün yüzünü kaplayan köpükten arınıp saf

⁷⁷ İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*, c. 8, s. 419 vd.

⁷⁸ İbn Abdi Rabbih, *el-İkdu'l-Ferid*, c. 2, s. 105; el-Kayravânî, İbn Reşik Ebû Ali el-Hasan, *el-Umdetu fi Mehasini's-Şi'r ve Âdâbihi ve Nakdihi*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Mısır 1963, c. 1, s. 242; Kılıç, Hulusi, *Belâgat, DİA*, c. 5, s. 380-383.

⁷⁹ Hâşimî, Ahmet, *Cevâhiru'l-Belâğa*, Daru Kahraman, İstanbul 1984, s. 45 vd.

⁸⁰ et-Taftazânî, Sa'duddîn, *el-Mutavvel*, Matbaatu Muharrem Efendi, İstanbul 1310, s. 274.

⁸¹ es-Sekkâkî, *Miftah*, s. 423; et-Taftazânî, *el-Mutavval*, s. 376.

ve halis olması” manalarına gelmektedir. Bundan hareketle sözün kusurlardan arınmış olmasına fesâhat, böyle söze veya onu söyleyene de fasîh denilmiştir⁸². Edebî bir terim olarak ise fesâhat; sözün kelime, mana, ahenk ve sıralama yönleri itibariyle kusursuz olması; dilin doğru, düzgün, açık ve akıcı bir şekilde kullanılmasıdır⁸³. Diğer bir ifadeyle fesâhat, işitilmesinde kulağın hoşlanacağı, anlaşılmasında zihnin güçlük çekmeyeceği ve kelime diziminde bir vahdet prensibine dayanan, bir birliği sağlayan sözlerin ortaya koyduğu edebî durumdur⁸⁴. Fesâhat önceleri belâgat, beyân ve berâat kelimeleri ile eşanlamlı olarak “güzel ve etkili söz” manasında kullanılırken, daha sonra lafız güzelliğine fesâhat, mana güzelliğine ise belâgat, berâat ve beyân denilmeye başlanmıştır⁸⁵.

Fesâhat; kelimenin fesâhatı, terkinin (söz ve kelime diziminin) fesâhatı ve konuşmacının fesâhatı diye üç kısma ayrılır⁸⁶. Kelimenin fesâhatı, kelimeyi oluşturan harflerin karışıklıktan uzak ve birbirleri ile uyumlu olmaları, birbirlerine ters düşmemeleri, kelimenin dile hoş gelmesi, akıcı olması, kulağı tırmalamaması ve sarf kaidelerine uygun düşmesi demektir. Meselâ, aslan manasında olan “fedevkes” kelimesi, dile ağır gelmekte ve kulağa hoş gelmemektedir. Onun yerine aynı anlamda olan “esed” kelimesini kullanmak, fesâhata daha uygun düşmektedir⁸⁷. Terkinin fesâhatı, cümlenin dil hatalarından uzak olması ve telaffuz bakımından kelimeler arasında bir uyumun bulunması demektir⁸⁸. Konuşmacının fesâhatı ise, konuşan kişinin herhangi bir konuda söylediği sözleri düzgün ve tam telaffuz etmesi demektir. Fesâhatin kusûr ve eksikliklerden beri olması gerekir.

Fesâhatı bozan kusurları ise şöyle sıralamamız mümkündür:

1 – Kelime ve terkiplerde tenâfürün bulunması. Tenâfür, kelime veya cümlenin zor telaffuz edilmesi demektir.

⁸² İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, c. 2, 544; el-Cürçânî, Ali b. Muhammed eş-Şerif, *et-Ta'rifat*, Beyrut 1990, s. 174; Mustafa Çuhadar, *Fesâhat, DİA*, c. 12, s.423.

⁸³ et-Taftazani, *el-Mutavvel*, s. 12 vd.; el-Cürçânî, *et-Ta'rifat*, s. 174; el-Haşimi, *Cevahir*, s. 6 vd.

⁸⁴ Bilgegil, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Ankara 1980, s. 23.

⁸⁵ Mustafa Çuhadar, *Fesâhat, DİA*, c. 12, 423.

⁸⁶ Ya'kub, Emil ve diğerleri, *Kamusu'l-Müstalahati'l-Luğaviyye ve'l-Edebiyye*, Beyrut 1987, s. 293.

⁸⁷ el-Haşimi, *Cevahir*, s. 7.

⁸⁸ Ali el-Carum, *el-Belâgatü'l-Vâdiha*, s. 5.

2 – Cümlede imlâ hatalarının bulunması. Bu da, kelime ve cümlede sarf ve nahiv kaidelerine riâyet etmemek demektir. Bazı durumlarda şiirde zaruretten dolayı imla kurallarının dışına çıkmak hoş görülmüşse de, bu tür davranışlar, fesâhat kuralları açısından kusur sayılmaktadır.

3 – Mananın, kelime ve cümleden tam olarak anlaşılması.

4 – İsim, sıfat ve benzeri tamlamalarda, normalin dışında zincirleme tamlamaların bulunması.

5 – Kelime ve cümlelerin sık sık tekrar edilmesi.

6 – Kelimelerdeki telâffuzun, kulak tırmalayıcı bir yapıya sahip olması.

7 – Pek duyulmayan, ancak sözlüklerde bulunabilen, nadir kullanılan garip kelimelerin kullanılması ve kelimenin mana yönünden kapalı olması⁸⁹.

A. Meânî

Meânî ilmi, belâgatlı sözün muktezaya uygun olma şartlarını inceleyen ilim dalıdır⁹⁰. Bu ilim haber-inşa, îcâz, itnâb, tezyîl, izhâr-izmâr, te'kîd, istifhâm, kasr-hasr vb. bölümlere ayrılmaktadır. Bedrettin Hocanın tefsirinde, ayetleri meânî ilmi açısından da tahlil ettiğini görmekteyiz. Bu tahlilleri örnekleriyle birlikte ele alalım:

1. Haber – İnşa

Yukarıda da açıkladığımız gibi belâgat ilmi, meânî, beyân ve bedi' konularını kapsamaktadır. Meânî ilmine göre cümle, haber ve inşa diye iki kısma ayrılmaktadır. Söylenen bir cümle için doğru veya yanlış denilebiliyorsa, o cümle haber cümlesi olarak kabul edilmektedir. Bunun dışında kalan emir, nehiy, istifhâm, temenni, dua ve nida türünden olan cümleler ise, inşa olarak isimlendirilmektedir.⁹¹ Bazen lafzen haber

⁸⁹ el-Haşîmi, *Cevahir*, s. 22 vd; Bilgegil, *Edebiyat*, s. 23 vd; Çuhadar, *Fesâhat, DİA*, XII, 423.

⁹⁰ Durmuş, *Meânî, DİA*, c. 28, s. 204-206.

⁹¹ el-Carum, *el-Belâgatü'l-Vâdiha*, s. 137 vd.

kapsamına giren cümle, manen inşa cümlesidir. Buna örnek olarak Fatiha suresinde yer alan,

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

“*Hamd, âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur*”⁹² ayetini oluşturan cümle zikredilebilir. Zira bu cümle lafzen haber cümlesidir⁹³. Müfessirimiz Bedreddin SANCAR bu ayeti tefsir ederken, “bu cümle, meşhur görüş itibariyle lafız bakımından haber, mana bakımından ise inşa cümlesidir” dedikten sonra, “veya bu cümle ile ifade edilmek istenilen mana, ‘her çeşit kemal vasfı ile övülme, Allah’a layıktır ve O’nun hakkıdır’ şeklindedir. Bu yoruma göre cümle, lafzen ve manen inşa cümlesidir” demektedir. SANCAR; bu yorumu Allame Âlûsî’nin kabul ettiğini ve onun ifadesine göre de büyük âlimlerin çoğunluğunun bunu benimsediğini belirtmektedir⁹⁴.

2. İcâz

“İcâz”, اوجز babından olan اوجز fiilinin mastarıdır. Kök fiili, وجز يجز veya وجز يوجز şeklindedir. Meânî ilminin konularından olan “İcâz”, kelime olarak uzatmamak, kısa kesmek, özetlemek, özetini çıkarmak, hülasa etmek ve benzeri manalar için kullanılmaktadır⁹⁵. Bir belâğat terimi olarak “İcâz”, az sözle çok mana ifâde etmektir. İcaz ile ilgili bütün tarifler, bir fikri açık bir biçimde ve en az lafızla ifade etmede birleşmektedir. Böyle sözlere “mûcez”, “veciz” ve “vecize” denir. İfâde, üç kısma ayrılır:

- 1 – Lafzı az, manası çok olan ifâdeler.
- 2 – Manası az, lafzı çok olan ifâdeler.
- 3 – Mana itibariyle lafzı, manası derecesinde olan ifâdeler.

⁹² el-Fâtiha, 1/2.

⁹³ Celaluddin Muhammed b. Ahmed el-Mahallî-Celâluddîn es-Suyûtî, *Tefsiru'l-Celâleyn*, Mektebetu'l-Mellâh, Dimaşk t.y., s. 2.

⁹⁴ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 23.

⁹⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 5, 427.

Bunlardan birincisine “îcâz”, ikincisine “itnâb” ve üçüncüsüne de “müsâvât” denir⁹⁶. Genel olarak Kur’ân’ın ayetleri, kelime itibariyle kısa, ama mana itibariyle engindir. Bu bakımdan ayetler, birer “îcâz” örneği durumundadır.

Îcâz, belâğat kitaplarında genellikle ikiye ayrılarak incelenir.

1. **Îcâz-ı hazif:** Kendileri bulunamadan da anlamın tamam olduğu kelime veya cümlelerin hazfedilmesi yoluyla sağlanan îcâzdır. Bu çeşit hazfe meânî ilminde *ihzital* denir. Bu şekildeki îcâzda, ibarede hazfın bulunduğu bazı karinelerle anlaşılması gerekir. Bilinen ve tahmini kolay olan hususları zikrederek ibareyi uzatmamak, dikkati asıl yere yönlendirmek, karineye dayanarak terk edilen şeyleri muhatabın düşünce ve hayal gücüne bırakarak anlam zenginliği kazanma gibi sebeplerle bu hazfe başvurulur.

2. **Îcâz-ı kasr:** Cümleden herhangi bir eksiltmeye gitmeden kısa bir ibareye çok manalar sığdırmaktır. Sözün, herkesçe kullanılan yaygın şekline nazaran lafızlarının az, anlamının çok olmasıdır⁹⁷.

Îcâzın bu her iki kısmı için Kur’ân-ı Kerim’de çok sayıda örnek vardır. Biz burada Bedreddin SANCAR’ın îcâz olarak açıkladığı bazı ayetleri örnek olarak vermek istiyoruz.

Örnek 1:

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ.

“Ey akıl sahipleri, kısısta sizin için hayat vardır. Böylece korunursunuz⁹⁸.”

Bedreddin SANCAR bu ayette îcaz sanatının en güzel bir örneğinin bulunduğunu ifade etmektedir⁹⁹.

⁹⁶ el-Haşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 221 vd.; Tâhiru'l-Mevlevî, *Edebiyât Lugatı*, s. 58.

⁹⁷ Saraç, *Îcâz, DİA*, c. 22, s. 392.

⁹⁸ el-Bakara, 2/179.

⁹⁹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 82.

Bu ayet nâzil olduğu dönemde Araplar arasında bu düşünceyi en güzel ifade ettiği kabul edilen söz:

القتل أنفى للقتل

“Öldürme, öldürmeyi en iyi önleyendir (öldürmeyi önleyici en iyi tedbir kâtilin öldürülmesidir).” sözü idi.

Kur’ân’ın ifadesi ile bu söz arasında mukayese yapıldığında ilahî kelâm olan “في القصاص حياة” (*kısasta hayat vardır.*)mealindeki cümlesinin her yönüyle üstünlüğü görülür. Çünkü Kur’ân’ın ifadesinde, kısas hükmünün icrasında toplumsal bir hayat olduğu vurgulanmakla muhatapların dikkati içtimai hayata çevrilmektedir. İnsan tabiatının en çok hoşlandığı bir kelime olan “*hayat*” kelimesi telafuz edilmektedir. Arapların en güzel ifade olarak kabul ettikleri mezkûr cümlede ise insanın nefret ettiği, duymak ve görmek istemediği bir sözcük olan “*öldürme*” kelimesi iki sefer tekrar edilmektedir. “Kısasta hayat vardır” sözü ile bu cezanın infazının hayat sağladığı bildirilirken, Arapların meşhur sözü olan “öldürmeyi en fazla öldürme engeller” cümlesi ise dikkatleri öldürmeye ve ölüme çekmektedir. Bu ayette çok geniş manalar, kısa ve öz bir şekilde ifade edilmektedir¹⁰⁰.

Müfessirimiz, tefsirinde Alûsî’nin “في القصاص حياة” ilahî kelâmın, Arapların القتل أنفى şeklindeki sözlerinden üstünlüğü sadedinde on üç vecih zikrettiğini ve bunlar arasında ayetteki kelime ve harflerin daha az olaması, tıbâk sanatının da bulunması, sözün tatlılığı ve akıcılığı gibi özelliklerin bulunduğunu açıklamaktadır¹⁰¹.

Örnek 2:

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ.

“Affi al, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir¹⁰².”

¹⁰⁰ er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, c. 5, s. 60 vd., Mahir Mehdi Hilâl, *Fahruddin er-Râzî Belâğiyyen*, Irak 1977, s. 249.

¹⁰¹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 82.

¹⁰² el-A'raf, 7/199.

Bedreddin SANCAR, bu ayette geniş ve önemli mana ve bilgilerin fevkalade mükemmel bir şekilde kısa cümlelerle özetlendiğini ve bunun, îcaz için Kur’ân’daki en en iyi örneklerden biri olduğunu anlatmaktadır¹⁰³. Üç mühim konu (affetme, iyiliği emretme ve cahillerden olmama) ikişer kelimedenden oluşan üç cümle ile gayet vecîz ve vurgulu bir şekilde bu ayette işlenmiştir¹⁰⁴.

Örnek 3:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ.

“Hiç şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, akrabalara vermeyi emreder. Fuhuştan, fenalık/kötülük yapmaktan ve haddi aşarak zulüm yapmaktan meneder. Öğüt almanız için size böyle öğüt verir¹⁰⁵.”

Müellif, bu ayetteki îcaz sanatına değinerek Abdullah b. Mes’ud (r.a)’un bu ayet hakkında şöyle dediğini nakletmektedir:

“Bu ayet, bütün iyilik çeşitlerini en güzel şekilde ihtiva etmiş ve onların yapılmasını istemiştir. Bütün kötülük çeşitlerini de cem ederek onlardan sakınılmasını emretmiştir¹⁰⁶.”

İslâm âleminde Cuma hutbelerinin sonunda bu ayetin okunması âdetinin yaygın olmasının bir hikmeti de, onun bütün iyilikleri özetleyerek yapılmasını istemesi, tüm kötülük çeşitlerini hülasa ederek onlardan uzak durulmasını emretmesidir.

3. Itnâb:

Itnâb, anlatılmak istenilen mananın yaygın anlatımdan daha fazlasıyla ifade edilmesidir. Itnâb bazen anlatılmak istenilen hususun edebî bir takım mülâhazalarla

¹⁰³ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 360.

¹⁰⁴ el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, c. 1, s. 181.

¹⁰⁵ en-Nahl, 16/90.

¹⁰⁶ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 82

uzatılması bazen de yöneltilen bir soruya cevabın uzun tutulması gibi durumlarda olmaktadır.¹⁰⁷

Müfessirimiz tefsirinde itnâb sanatı için Hz. Musa (a.s)’nın Cenab-ı Allah’ın

وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى.

“Şu sağ elindeki nedir ey Mûsâ?¹⁰⁸.”

Sorusuna verdiği şu cevabı örnek göstermektedir:

قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَى

“Mûsâ dedi ki: O benim değneğimdir. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim. Onunla başka işlerimi de görürüm¹⁰⁹.”

Hz.Musa Yüce Allah’ın kendisine “elindeki nedir?” sorusuna uygun olarak sadece هِيَ عَصَايَ (değneğimdir) şeklinde normal bir cevap vermekle yetinmemiş, elindeki değneğin ne işe yaradığını da uzunca anlatmıştır. Hz. Musa’nın soruya verdiği cevabı uzun tutmasının nedeni, Allah ile daha fazla konuşup bu konuşmadan daha çok manevi haz alma arzusudur¹¹⁰.

4. Tezyîl

Meânî ilminin bir konusu olan tezyîl, bir cümleden sonra onun anlamını kapsayan bir başka cümle getirmektir. Tezyîlin amacı ilk cümlenin anlamına vurgu yaparak onu pekiştirmektir.

Müellifin tefsirinde yer verdiği tezyîl örneklerinden bazıları şunlardır:

Örnek 1:

إن الله على كل شيء قدير .

¹⁰⁷ Taftazani, *Mutavvel*, s. 282.

¹⁰⁸ Ta-ha, 20/17

¹⁰⁹ Taha, 20/18.

¹¹⁰ SANCAR, *Ebde'u'l-Beyân*, s.624.

“Şüphesiz Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir¹¹¹.”

Bedreddin Hoca, ayetin bu kısmının öncesinde yer alan;

ولو شاء الله لذهب بسمعهم و أبصارهم.

“Şayet Allah dileseydi onların görme ve işitmelerini yok ederdi¹¹².”

cümlesinin manasını vurgulayarak pekiştirdiğini ve burada tezyîl sanatının bulunduğunu açıklamaktadır¹¹³.

Örnek 2:

إنك أنت العليم الحكيم .

“Gerçekten sen her şeyi gerçek anlamıyla bilen ve hikmet sahibi olansın¹¹⁴.”

Müfessirimiz ayetin bu cümlesinin, ondan önce geçen ve aynı anlamı kapsayan,

... لا علم لنا إلا ما علمتنا ...

“... Senin bize öğrettiklerinden başka hiçbir bilgiye sahip değiliz¹¹⁵.”

cümelesinin tezyîli olduğunu ifade etmektedir¹¹⁶.

Örnek 3:

وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ.

“Allah yaptıklarınızdan gafil değildir¹¹⁷.”

Müellif, ayetin bu bölümünün, ondan önce geçen;

وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ

¹¹¹ Bakara, 2/20.

¹¹² Bakara, 2/20.

¹¹³ SANCAR, *Ebde'u'l-Beyân*, s.31.

¹¹⁴ Bakara, 2/32.

¹¹⁵ Bakara, 2/32.

¹¹⁶ SANCAR, *Ebde'u'l-Beyân*, s. 36.

¹¹⁷ Bakara, 2/85.

“Onlar Kıyamet gününde daha şiddetli bir azaba duçar olacaklardır.”

ayetinde takrîrî tezyîlin olduğunu söylemektedir. Çünkü ayetin bu bölümü, kendinden önceki ayetin bir kısmını vurgulamaktadır¹¹⁸.

Örnek 4:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاستَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْأَلُهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَأَسْتَفِذُّهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ.

“Ey insanlar! Size bir örnek verildi. Şimdi ona iyi kulak verin. Sizin Allah’tan başka taptıklarınız bir sinek dahi yaratamazlar, hepsi bunun için toplansalar bile. Eğer sinek onlardan bir şey kapsa bunu ondan kurtaramazlar. İsteyen de âciz, istenen de¹¹⁹.”

Bedreddin Hoca bu ayetteki “isteyen de âciz, istenen de” bölümünün, vurgu amacıyla yapılan bir tezyîl olduğunu söylemektedir¹²⁰.

Örnek 5:

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ.

“İnsanlar tek bir ümmetti. Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi ve beraberlerinde, insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler konusunda, aralarında hüküm vermek üzere kitapları hak olarak indirdi. Kendilerine apaçık âyetler geldikten sonra o konuda ancak; kitap verilenler, aralarındaki kıskançlık yüzünden anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah iman edenleri, kendi izniyle, onların hakkında ayrılığa düştükleri gerçeğe iletti. Allah dilediğini doğru yola iletir¹²¹.”

Müellif bu ayette yer alan “Allah dilediğini doğru yola iletir” kısmının, daha önce geçen “Allah iman edenleri, kendi izniyle, onların hakkında ayrılığa düştükleri

¹¹⁸ SANCAR, *Ebde’u’l-Beyân*, s. 52.

¹¹⁹ Hacc, 22/73.

¹²⁰ SANCAR, *Ebde’u’l-Beyân*, s. 676.

¹²¹ Bakara, 2/213.

gerçeğe iletti” bölümünün ifade ettiği anlamı kapsadığından, bu ayette tezyîl sanatının bulunduğunu ifade etmektedir¹²².

5. İzhâr-İzmâr

İzhâr, zamirin yerine ism-i zahir getirmektir. İzmâr ise; ism-i zahir yerine zamir kullanmaktır¹²³.

Bedreddin SANCAR’ın, meânînin bu konusuna dair verdiği bazı örnekler şunlardır:

Örnek 1:

فِيمَا يَأْتِيَكُمْ مِّنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ.

“Benden size bir hidayet (kitap, peygamber) gelirse, kim benden gelen hidayete tabi olursa...¹²⁴”

Müfessir ayetteki هُدَايَ kelimesinin, zamir yerine kullanıldığını ve dolayısıyla bu ayette izhar sanatının bulunduğunu ifade etmektedir¹²⁵. Edebî bir sanat olan izhâr kullanılmamış olsaydı فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ yerine فَمَنْ تَبِعَهُ ifadesi yer alacaktı.

Örnek 2:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ .

“Sana ganimetlerden sorarlar. De ki: Ganimetler Allah ve Resulüne aittir...Öyleyse Allaktan korkun ve Allaha itaat edin....¹²⁶”

Müellif ayette ikinci defa zikredilen الْأَنْفَالُ (ganimetler) kelimesiyle, ikinci ve üçüncü defa zikredilen اللَّهُ lafzının burada zamirler yerine kullanılmasının izhar sanatı

¹²² SANCAR, *Ebde'u'l-Beyân*, s.95.

¹²³ et-Teftazani, *el-Mutavval*, s. 127.

¹²⁴ Bakara, 2/38.

¹²⁵ SANCAR, *Ebde'u'l-Beyân*, s.38.

¹²⁶ Enfâl, 8/1.

olduğunu, birinci izharın tekit amacıyla, ikinci ve üçüncü izharın ise muhatabın gönlünde korku ve saygı bilincini yerleştirmek amacıyla yapıldığını söylemektedir¹²⁷.

Örnek 3:

لِيُعَذِّبَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا.

“Allah, münafik erkeklere ve münafik kadınlara, Allah’a ortak koşan erkeklere ve Allah’a ortak koşan kadınlara azap etmek; mümin erkeklerin ve mümin kadınların da tövbelerini kabul etmek için insana emaneti yüklemiştir. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir¹²⁸.”

Bedreddin Hoca, اللّٰه lafzının iki yerde zamir yerine zikredilip izhar sanatına yer verildiğini, birinci izharın nedeninin korkutma olduğunu, ikinci izharın ise, verilen hükme ihtimam göstermek amacıyla yapıldığını ifade etmektedir¹²⁹.

Örnek 4:

أَفَتَضْرِبُ عَنْكُمْ الذِّكْرَ صَفْحًا أَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِينَ.

“Haddi aşan bir topluluk oldunuz diye vazgeçip Zikir’le (Kur’ân’la) sizi uyarmaktan geri mi duralım?¹³⁰.”

Bedreddin Hoca, ayette geçen الذِّكْرَ kelimesinden kastedilenin Kur’ân olduğunu, Kur’ân kelimesi de iki ayet önce zikredildiğinden dolayı makamın, ona râci’ olacak zamir makamı olduğu halde, Kur’ân anlamındaki الذِّكْرَ kelimesi kullanılmakla izhar sanatına yer verildiğini söylemektedir¹³¹.

¹²⁷ SANCAR, *Ebde’u’l-Beyân*, s.363.

¹²⁸ Ahzâb, 33/73.

¹²⁹ SANCAR, *Ebde’u’l-Beyân*, s.842.

¹³⁰ Zuhruf, 43/5.

¹³¹ SANCAR, *Ebde’u’l-Beyân*, s. 966.

Örnek 5:

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ يَكَادُونَ بِأْسْطُونٍ بِأَذِينٍ يَثْلُونَ عَلَيْهِمْ

آيَاتِنَا.

“Kendilerine ayetlerimiz açık açık okunduğu zaman o kâfirlerin yüz ifadelerinden inkârlarını anlarsın. Neredeyse, kendilerine ayetlerimizi okuyanlara hışım ile saldıracaklar¹³².”

Müellif bu ayette “آيَات” kelimesinin iki yerde geçtiğini, dolayısıyla bu kelimenin ikinci yerde zamir yerine kullanılıp izhar sanatına gidildiğini söylemektedir¹³³.

6. Te’kîd

“Te’kîd”, meânî ilminin önemli konularından biridir. “Te’kîd” kelimesi, تفعيل babından olan أَكَّد fiilinin mastarıdır ve kelime olarak temin etmek, inandırmak, desteklemek ve benzer i anlamlara gelmektedir¹³⁴.

Bilindiği gibi kişinin söylediği söz, muhatabın durumuna göre değişir. Muhatabın öğrenmek istediği miktardan fazla söz söylemek lüzumsuz, gereğinden az söylemek de yetersiz sayılır. Dolayısıyla söylenen söze karşı muhatabın söylenen söz hakkında tatmin olup olmaması, yeterli bir şekilde kanaat getirip getirmemesi hususunun üç hali vardır:

1 – Muhatabın, söylenen sözü anlaması ve o konuda herhangi bir şüphe ve tereddüdünün bulunmaması hali. Bu gibi durumlarda, sözün te’kîd edilmesine gerek yoktur.

2 – Muhatabın, söylenen söz hakkında tatmin olmaması ve o konuda tereddüdünün bulunması hali. Bu halde, muhatabın tereddüdünün giderilmesi ve konu hakkında tatmin olması için, sözün te’kîd edilmesi güzel olur.

¹³² Hacc, 22/72.

¹³³ SANCAR, *Ebde’u’l-Beyân*, s. 676.

¹³⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. 3, s. 74.

3 – Muhatabın, söylenen sözü inkâr edip reddetmesi halî. Bu durumda da, onu inandırmak, kanaatini olumlu hale getirmek ve konu ile ilgili her türlü şüphesini gidermek için, söylenen sözü te’kîd etmek gerekir¹³⁵.

Müfessirin te’kîd konusuna verdiği bazı örnekler şunlardır:

Örnek 1:

قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ.

“(Elçiler de)” *Rabbimiz biliyor, biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz,*” dediler¹³⁶.

Elçilerin pek çok te’kîdli olan bu sözleri, karşılarındaki inkârcıların çok te’kîdli olan “*siz de ancak bizim gibi birer insansınız*” sözlerine cevaptır. Çünkü elçilerin “*Rabbimiz biliyor*” sözleri, yemin mahiyetinde olup önemli bir te’kîdi ifade etmektedir. Aynı cevapta geçen *إِنَّا*’daki *إِن* ile, haber olan *لَمُرْسَلُونَ*’nun başındaki *ل* harfleri de birer te’kîd edatıdır. Dolayısıyla elçilerin bu ayetle ifade edilen sözlerinde, karşılarındaki münkirlerin sözlerindeki daha çok te’kîd bulunmaktadır¹³⁷. Bedreddin SANCAR, bu ayetin tefsirinde “*elçiler, daha çok te’kîd unsurları taşıyan bu sözleriyle cevap verdiler*” demek suretiyle buradaki te’kîdlere dikkat çekmektedir¹³⁸.

Örnek 2:

يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ.

“*Neredeyse ateş değmese de yağ ışı ışık verir*”¹³⁹.

Bedreddin SANCAR, bu ayette edebî sanatlardan te’kîdin bulunduğunu kaydetmektedir¹⁴⁰.

¹³⁵ el-Haşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 58 vd.

¹³⁶ Yâsin, 36/16.

¹³⁷ el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, c. 2, 150.

¹³⁸ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 869.

¹³⁹ Nûr, 24/35.

¹⁴⁰ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 705.

Örnek 3:

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ.

“*Ebû Leheb’in iki eli kurusun (yok olsun) ki kurudu*¹⁴¹.”

Bedreddin SANCAR, ayetindeki تَبَّ'nin, تَبَّتْ'in te'kîdi olduğunu ve bu te'kîdle Ebû Leheb'in helakinin tereddütsüz ve kesin olduğunun ifade edildiğini kaydetmektedir¹⁴².

7. İstifhâm

“İstifham” kelimesi, استفعال babından olan استفهم fiilinin mastarıdır. استفهم fiilinin kök fiili, فهم يفهم dur. Kelime olarak “istifhâm”, herhangi bir şeyi sormak, birinden bir şeyi öğrenmek, istemek ve bir talepte bulunmak gibi manalara gelmektedir¹⁴³.

Nahiv ilminde “istifhâm”, herhangi bir şeyin ismini, özelliğini, sayısını, sıfatını veya başka herhangi bir durumunu öğrenmeyi istemektir. Arap dilinde istifhâm edatları, أ “هَمْز” ve “أَيْ” “كَمْ” “أَنْى” “كَيْف” “أَيْن” “أَيَان” “مَتَى” “مَاذَا” “مَا” “مَنْ ذَا” “مَنْ” (hemze), أم ve هل harfleridir. İstifham için kullanılan bu isim ve harflerden her birinin kendine göre anlam ve özelliği vardır. Onların cevapları da kendilerine göre verilir.

Belâgat ilmindeki istifhâm ise, sorunun, asıl manasının dışındaki manalar için kullanılmasıdır. Belâgat ilmi açısından istifhâm nehiy, emir, nefî (olumsuzluk), inkâr, teaccüp, teşvik, uyarma, ihbâr, takrîr ve benzeri manalar için kullanılmaktadır.¹⁴⁴ Kur’ân’da, “istifhâm”ın çeşitli anlamlarda kullanıldığına dair örnekler vardır. Bu örneklerden bazıları şöyledir:

Örnek 1:

وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا.

¹⁴¹ el-Mesed, 111/1.

¹⁴² SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 1271.

¹⁴³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 12, s. 459.

¹⁴⁴ ez-Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî Ulûmi'-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Beyrut t.y., c. 2, s. 327; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 93 vd; Yakub, *Kâmus*, s. 38 vd.

“Allah’tan daha doğru sözlü kim olabilir?”¹⁴⁵»

Bu ayetteki istifhâm, belâgat açısından ispat içindir. Bu ispat, Allah’tan başkasının daha doğru sözlü olmasının inkârı suretiyle ortaya konmaktadır¹⁴⁶. Yani; “Allah’tan daha doğru sözlü kimse yok” demektir. O, en doğru sözlüdür. Bedreddin SANCAR da, buradaki istifhâmın istifhâm-ı inkârî olduğunu, yani; Allah’tan daha doğru sözlü kimsenin olmasının inkarı suretiyle O’nun en doğru sözlü olduğu gerçeğinin ispatı için kullanıldığını anlatmaktadır¹⁴⁷.

Örnek 2:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِّنْ عَذَابِ أَلِيمٍ.

“Ey inananlar, size, sizi acı azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi?”¹⁴⁸»

Bu ayetin zahiri manasına bakıldığında, normal bir soru cümlesi olduğu görülür. Ancak bu soru ile müminlere bir hitap yöneltilerek onlara, kurtuluşlarına vesile olacak olan inanç ve amel gösterilmektedir. Bedreddin SANCAR, bu ayetin tefsirinden önce, bazı sahabîlerin konuyla ilgili sorularını ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’in cevaplarını aktarmakla, buradaki istifhâmın istifhâm-ı ihbârî olduğuna işaret etmektedir¹⁴⁹.

Örnek 3:

هَلْ أَتَىٰ عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا.

“İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi?”¹⁵⁰»

Buradaki هل, ya قد anlamında olup tahkik içindir ya da istifhâm edatıdır. Bedreddin Hoca, istifhâm edatı olması halinde bunun, istifhâm-ı takrîrî olduğunu

¹⁴⁵ en-Nisâ, 4/87.

¹⁴⁶ el-Beydâvi, *Envâru't-Tenzîl*, c. 1, s. 96; ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c. 2, s. 327.

¹⁴⁷ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 211.

¹⁴⁸ es-Saf, 61/10.

¹⁴⁹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 1116.

¹⁵⁰ İnsân, 76/1.

belirtmektedir. Buna göre ayetin anlamı; “*insanın üzerinden, kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmiştir*” şeklinde olmaktadır¹⁵¹.

8. Kasr/Hasr

“Kasr”, “قصر يقصر” fiilinin mastarı olup kelime olarak hapsetmek, kısaltmak, sınırlandırmak, azaltmak ve benzeri anlamları ifade etmektedir¹⁵².

“Kasr”, belâgat ilminde önemli bir konu olup meânî ilmi alanına girmekte ve aynı zamanda, “îcâz”ın bir çeşidi sayılmaktadır. Meânî ilminde “kasr”, herhangi bir şeyin, başkalarında bulunmayıp ancak bir şeyde bulunduğunu ifade etmek, ona tahsis etmektir. *Kasra* aynı zamanda *hasr* da denmektedir¹⁵³. Bir diğer tanımla *kasr/hasr*; mevsûfu sıfata veya sıfatı mevsûfa tahsis etmektir. *Kasr*, *kasr-ı ifrâd*, *kasr-ı kalb* ve *kasr-ı ta'yîn* olmak üzere üç kısma ayrılır¹⁵⁴. Kasr edilen şeye “*maksûr*” ve kendisine kasrdilen şeye de “*maksûrun aleyh*” denilmektedir. “Kasr”, Türkçede ancak, yalnız, meğer, başka, belki, değil ve sadece gibi manaları veren edatlarla yahut nefiy ve ispat yolu ile ifâde edilmektedir¹⁵⁵. Örneğin “*Ali, şairden başka bir şey değildir*” cümlesindeki *Ali* kelimesi *maksurun aleyh* ve şair kelimesi de *maksurdur*.

Müfessirin kasr sanatının bulunduğunu belirttiği ayetlerden birkaç örnek sunalım:

Örnek 1:

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ...

“*De ki: Ben de ancak sizin gibi bir insanım, (Ne var ki) bana, ‘Sizin ilah’ınız ancak bir tek ilâhtır’ diye vahyolunuyor...*”¹⁵⁶.

¹⁵¹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 1190.

¹⁵² İbn Manzûr, *Lisânu'-'Arab*, c. 9, 183; Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Ya'kub, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Beyrut 1987, c. 2, s. 122.

¹⁵³ Bkz. Durmuş, Hasr, *DİA*, c. 16, s. 392-393.

¹⁵⁴ Taftazânî, *el-Mutavvel*, s. 207.

¹⁵⁵ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, s. 288; el-Hasîmî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 179.

¹⁵⁶ Kehf, 18/10.

Müellif, bu ayette iki yerde, kasrın kısımları arasında yer alan *izafî kasrın* bulunduğunu ifade etmektedir. Bunlardan birincisi *إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ* kısmında geçen kasırdır. Burada Peygamberin beşerî yönüne yapılan vurguda, onun da diğer insanlar gibi beşeri vasıflara sahip olmakla beraber ayrıcalıklı bir yönü olan vahiy alma özelliğine sahip olduğu ve onun bilip anlattıklarının ancak aldığı vahye münhasır olduğu beyan edilmektedir. İkinci kasr ise; *أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهُ وَاحِدٌ* bölümünde yer almaktadır. Bu kasr da, Peygambere vahyedilen en önemli konunun, şirkin reddi ve Allah'ın birliği konusudur. Allah'ın birliğine vurgu yapılması onun diğer kemal sıfatlarının varlığına mani değildir. Bu ise izafî bir hasırdır¹⁵⁷.

Örnek 2:

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ..

“Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı...¹⁵⁸.”

Müellif bu ayette kasrın kısımlarından *kasr-ı kalb* olduğunu söylemektedir. *Kasr-ı kalb* ise mütekellimin, muhatabın bir mevsûf için düşündüğü sıfatın aksini ortaya koymasıdır¹⁵⁹. Cahiliyye döneminde bir deve beş kez yavrular ve beşinci yavrusu da erkek olursa ana devenin kulağını yarıp serbest bırakıyorlardı. Her yönüyle bu hayvandan yararlanmanın haram olduğunu söylüyorlardı. Buna mükabil bu ayette haram kılındığı bildirilen şeylerin de helal olduğunu kabul edip onları yiyorlardı¹⁶⁰. Hasrı içeren bu ayet, onların bu inançlarının batıl olduğunu ve asıl haram olan şeylerin onların helal bildikleri, haram bildikleri salınan develerin ise helal olduğunu vurgulamaktadır. Bu kasr türüne göre ayette anlatılan dört haram şeyin dışında da yenilmesi haram olan hususlar vardır. Zira sünnette de bu dört hususun dışında yenilmesi haram olan şeylerden bahsedilmektedir. Buradaki hasır ise saibe hayvanlara nisbetle yapılan bir hasırdır¹⁶¹.

¹⁵⁷ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 606.

¹⁵⁸ Bakara, 2/173.

¹⁵⁹ Taftazânî, *el-Mutavvel*, s. 207.

¹⁶⁰ Beydavi, *Envâru't-Tenzil*, c. 2, s. 372.

¹⁶¹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 80.

B. Beyân

Beyân; sözlükte ortaya çıkarmak, açık seçik olma, açıklamak, anlaşılır hale getirmek gibi manalara gelmektedir. Edebî terim olarak beyân, manayı ifadede lafzı açıklığa kavuşturmak için gereken melekeyi kazandıran, duygu ve düşünceleri değişik yollar ifade etme usûl ve kaidelerini inceleyen ilimdir. Belâgat ilminin bir dalı olan beyân ilmi şöyle de tanımlanmaktadır: Bir anlamı değişik yollarla ifade etmenin usûl ve kaidelerinden bahseden bir bilim dalıdır.¹⁶² Beyân ilmi *teşbih*, *mecâz*, *istiâre* ve *kinâye* gibi konuları ele almaktadır.

Bedreddin SANCAR'ın bazı ayetleri beyân ilmi açısından da tahlil ettiğini ve onlardaki *teşbih*, *mecâz*, *istiâre* ve *kinâye* gibi beyânî sanatları açıkladığını görüyoruz. Müfessirin bazı ayetleri beyân ilmi açısından tahlillerine dair bazı örnekler verelim:

1. Teşbih

Kelime olarak, “تَشْبِيهٌ يَشْبِيهُ” fiilinin mastarı olup benzetmek, benzer yapmak demektir. Edebî bir terim olarak ise “teşbih”, iki şeyin veya daha fazla şeylerin bir veya daha çok vasıfta ortak olduklarını belirtmek demektir¹⁶³. Diğer bir tanımla bir şeyi başka bir şeye benzetmek suretiyle arzu edilen anlamı en kısa ifadeyle beyân etme sanatıdır¹⁶⁴. Teşbihin *müşebbeh*, *müşebbeh bih*, *vech-i şebeh* ve *edat-ı teşbih* olmak üzere dört unsuru bulunmaktadır.

Belâgatte “teşbih” sanatı, ayetlerdeki lafzî i'câzı ve vasıflardaki mübalağayı ifade eder. Gizli olan şeyleri açık ve aklî olan şeyleri de muşahhas bir konuma getirir¹⁶⁵. Bedreddin SANCAR'ın teşbin sanatının bulunduğu ayetlerden birkaç örnek verelim:

¹⁶² Hacımüftüoğlu, Nasrullah, Beyân, *DİA*, c. 6, s. 22-23.

¹⁶³ İbn Manzûr, *lisânu'l-Arab*, c. 13, s. 505; et-Teftazânî, *Muhtasarü'l-Meânî*, İstanbul 1889, s. 135; el-Hâşimi, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 247.

¹⁶⁴ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara 2006, s. 655.

¹⁶⁵ Abdülbaki Turan, *Beydavi'nin Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Tevîl isimli Tefsirinde Kur'ân Belâgatı*, Diyarbakır 1995, s. 21.

Örnek 1:

وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عَيْنٌ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ.

“Yanlarında bakışlarını yalnızca kendilerine çevirmiş iri gözlü eşler vardır. Sanki onlar, sedefler içine yerleştirilmiş (gün yüzü görmemiş) yumurtalardır¹⁶⁶.”

Bu ayetlerde, teşbih sanatı bulunmaktadır. Çünkü bu ayetlerde eşler, saf, temiz ve güzel olmada deve kuşunun yumurtasına benzetilmektedir.

Bedreddin SANCAR, bu ayette teşbih sanatının bulunduğu ve Arapların, beyaz-sarışın güzel hanımları deve kuşu yumurtasına benzettiklerini kaydetmektedir¹⁶⁷.

Örnek 2:

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيَعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمَانُ مَاءً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَوَجَدَ اللَّهَ عِنْدَهُ فَوْقَاهُ حِسَابًا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ

“İnkâr edenlere gelince, onların işleri, ıssız bir çöldeki seraba benzer. Susayan, onu su sanır. Ama oraya vardığında, yanında Allah’tan başka hiçbir şey bulamaz. Allah ise, (kıyâmet gününde) onun hesabını eksiksiz olarak görecektir. Allah, kuşkusuz, hesabı çok çabuk görendir¹⁶⁸.”

Bedreddin SANCAR, bu ayette kâfirlerin iyi amellerinin kendilerine fayda vermediği hususu, uzakta görülen ve su zannedilen serabın onu su zannedene fayda vermediği hususa teşbih edildiğini ifade etmekle teşbih sanatının bulunduğu bildirmektedir¹⁶⁹.

¹⁶⁶ es-Saffât, 37/48, 49.

¹⁶⁷ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 884.

¹⁶⁸ en-Nûr, 24/39.

¹⁶⁹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 706.

2. Mecâz

“Mecâz”, beyân ilminin konularından biridir. “Mecâz”, hakikatle beraber anlatılır. Hakikat, herhangi bir kelimenin konulduğu manada kullanılması demektir. Mesela, “aslan” dediğimizde, bundan yırtıcı olan hayvanı kastederiz.

“Mecâz”, “يجوز جاز ” fiilinin masdarıdır. Arapçada olduğu gibi Türkçede de aynı şekilde “mecâz” olarak kullanılmaktadır. “Mecâz” ve kendisinden türemiş olduğu “câze” fiili, kelime olarak bir yerden başka bir yere geçmek etmek, geçmek, izinli olmak, mümkün olmak vb. manaları ifade etmektedir¹⁷⁰.

Edebiyatta ise “mecâz”, kelimenin hakikî anlamında kullanılmayıp başka bir anlamda kullanılmasıdır. Bir kelime, hakikî manasında kullanılmayıp başka bir manada kullanılırsa ve kendi manasında kullanılmış olmasında da bir engel bulunuyorsa, “mecâz” olur.

Mecâz aklî ve lügavî diye iki kısma ayrılır¹⁷¹.

Bedreddin Hoca'nın mecâz sanatının bulunduğunu belirttiği ayetlerden birkaç örnek verelim:

Örnek 1:

وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءَ فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُم مِّنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

“Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'ân'a) sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de o, kalplerinizi birleştirmişti. İşte onun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de o sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz¹⁷².”

¹⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 5, s. 326 vd.

¹⁷¹ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 290 vd; Ya'kub, *Kâmûs*, s. 342 vd; *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 413.

¹⁷² Alu İmran, 3/103.

Bedreddin SANCAR, bu ayette yer alan “*Hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı sarılın*” mealindeki cümlede mecâz sanatının bulunduğunu¹⁷³ ve *Allah’ın ip’inden* muradın O’nun dini olduğunu söylemektedir. Ancak müellifin dipnotta naklettiği hadislerde *Allah’ın ip’inden* maksadın *Allah’ın Kitâb’ı* olduğu açıklanmıştır.

Örnek 2:

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلُونَ سَعِيرًا

“*Zülüm ile yetimlerin mallarını yiyenler, karınlarına sadece ateş koyup yemektendirler ve onlar, çılgın bir ateşe gireceklerdir!*”¹⁷⁴

Bedrettin hoca bu ayette geçen نَارًا (ateş) kelimesini yorumlarken, Bakara suresi 174. ayette geçen ateş kelimesinde yaptığı gibi bizzat ateş manasında hakikat veya ateşin sebebi anlamında mecâz olarak yorumlamaktadır¹⁷⁵. Buna göre kelime hakiki manasında kullanılmış olabileceği gibi buradaki نَار’den maksadın ateşin kendisi değil ona sebep olan günahlar olabileceği ve bu yoruma göre ayette mecâz sanatının bulunduğunu söylemektedir.

Örnek 3:

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ آيَاتِهِ وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَنْ يُنِيبُ

“*O’dur ki size ayetlerini gösteriyor ve sizin için gökten rızık indiriyor. Ancak (O’na) yönelen, öğüt alır*”¹⁷⁶.

Ayette geçen رِزْق kelimesinden neyin kastedildiği hususunda ihtilaf vardır. Âlimlerin ekseriyeti, bu kelimedenden maksadın yağmur olduğunu söylemişlerdir¹⁷⁷.

¹⁷³ SANCAR, *Ebdeu’l-Beyân*, s. 154.

¹⁷⁴ en-Nisâ, 4/10.

¹⁷⁵ SANCAR, *Ebdeu’l-Beyân*, s. 80.

¹⁷⁶ el-Mü’min, 40/13.

¹⁷⁷ Taberî, Muhammed b. Cerir, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1995, c. 13, s. 34, s. 62; el-Mahallî-es-Suyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn*, s. 619; Ahmed es-Sâvî, *Haşiye alâ Tefsîri’l-Celâleyn*, Beyrut t.y., c. 4, s. 5; İbn Kesîr, İsmail, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1969, c. 4, s. 83; es-Sâbûnî, *Safvetu’t-Tefâsîr*, c. 3, s. 96.

Bedreddin SANCAR da bu kelimenin tefsirini yaparken, bundan muradın rızkın sebebi olan yağmur veya başka şeyler olduğunu ifade ederek, sebebiyet ilişkisine dayalı bir *mecâz-ı mürsel* olduğunu belirtmektedir¹⁷⁸.

Örnek 4:

تبت يدا ابي لهب وتب

“*Ebû Leheb'in iki eli kurusun (yok olsun)*¹⁷⁹.”

Bedreddin SANCAR bu ayeti tefsir ederken *Ebû Leheb'in iki eli*'nden maksadın Ebû Leheb'in kendisi olduğunu ifade etmekte ve bu tabirde cüziyyet-külliyet ilişkisine dayalı *mecâz-ı mürsel*in bulunduğunu açıklamaktadır. Yani; *cüz* olan يدا (iki el) kelimesi zikredilmiş, küll olan Ebû Leheb'in bütünü kastedilmiştir. Ayrıca iki elin zikredilmesinin nedeninin de, ellerin kötü eylemlerde çok etkili olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir. Bu cümlenin görünürde *ihbarî* ama gerçekte ise *inşai* olup vurgulu beddua olduğu müfessir tarafından ifade edilmektedir¹⁸⁰.

3. İstiâre

Beyân ilminin konularından biri olan “istiâre”, sözlükte birinden herhangi bir şeyi ödünç istemek, ödünç almak anlamlarına gelmektedir. Belağî terim olarak ise “bir kelime veya terkinin teşbihe mübalağa ve yorum gücü sağlamak için teşbih alakasıyla bir karineye dayalı olarak gerçek anlamı dışında kullanılması” şeklinde tanımlanmıştır¹⁸¹. Diğer bir tarife göre “vaz'î mana ile kastedilen mana arasındaki benzerlikten dolayı lafzın, aslî manasının dışında kullanılması”dır. “İstiare” aynı zamanda bir nevi *mecâz*dır.

İstiârenin *aslî*, *tebeî*, *müraşşaha*, *mücerrede*, *temsîliyye*, *tahkîkiyye*, *tahyîliyye* ve *mekniyye* kısımları vardır¹⁸².

¹⁷⁸ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 928.

¹⁷⁹ el-Mesed, 111/1.

¹⁸⁰ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 1271.

¹⁸¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 4, s. 618; Durmuş, *İstiâre*, *DİA*, c. 23, s. 315.

¹⁸² *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 330.

Müfessirin istiâre sanatının kullanıldığını ifade ettiği ayetlerden birkaç örnek sunalım:

Örnek 1:

وَآخُفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

“Sana uyan müminlere kanadını ger¹⁸³.”

Bu ayette tevazu ve yumuşaklık, kuşun bir yere konmak istediği esnada kanadını germesine benzetilmiş ve tevazu manası için “kanat germe” ifadesi müstaâr olmuştur¹⁸⁴. Bedreddin SANCAR جَنَاحَكَ وَآخُفِضْ ifadesini, Arapça تَوَاضَعَ diye yorumlamakla istiâre sanatına işaret etmiştir¹⁸⁵.

Örnek 2:

وَآخُفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ

“Onlara (anne-babana) şefkat kanatlarını ger¹⁸⁶.”

Bedreddin Hoca bu ayetteki وَآخُفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ ifadesini, تَوَاضَعَ لَهُمَا (onlara tevazu göster) şeklinde tevil ederek istiâre sanatının bulunduğuna işarete bulunmuştur.

Burada evlatların, anne-babalarına karşı alçak gönüllü davranmaları istenilmektedir ve ayet “anne-babana merhamet duygusuyla muamele et” şeklinde yorumlanmaktadır. Bu ayette, evladın bu şekilde anne-babasına karşı son derece mütevazı davranması istendiğinden dolayı, bu manayı en güzel ve en belliğ bir şekilde ifade edebilmek için istiâreye gidilmiştir. Böylece soyut anlam, “istiâre” yolu ile somut bir hale getirilmektedir. Bedreddin SANCAR, bu ayette de “kanadını ger” ifadesini tevazu kelimesi ile tefsir ederek istiâre sanatına işaret etmektedir¹⁸⁷.

¹⁸³ eş-Şuarâ, 26/215.

¹⁸⁴ el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, c. 2, s. 85.

¹⁸⁵ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 744.

¹⁸⁶ el-İsrâ, 17/24.

¹⁸⁷ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 566.

Örnek 3:

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهَدَىٰ فَمَا رَبِحَت تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ

“İşte onlar o kimselerdir ki, hidayet karşılığında sapıklığı satın aldılar da ticaretleri kâr etmedi, doğru yolu da bulamadılar.¹⁸⁸”

Müfessir burada اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ (sapıklığı satın aldılar) ifadesinde istiâre-i tebeyye bulunduğunu ve فَمَا رَبِحَت تِّجَارَتُهُمْ (ticaretleri kar etmedi) ifadesinin de bu istiâreyi güçlendiren terşih olduğunu söylemektedir¹⁸⁹.

Örnek 4:

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاسْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا

“Rabbim, dedi. Benim kendimde kemik yıprandı, baş bembeyaz alev aldı. Ve ben, Rabbim, sana (ettiğim) dua sayesinde bedbaht olmadım¹⁹⁰.”

Bedreddin SANCAR bu ayetteki, “başın beyaz alev alması” ifadesinde edebî açıdan istiâre sanatının bulunduğunu açıklamaktadır¹⁹¹.

Örnek 5:

وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا

“Yeri kaynaklar halinde fişkırttık¹⁹².”

Bu ayette de “istiâre” vardır ve onunla mübalağa amaçlanmıştır. Bu ayetin asıl ifadesi, “yerin kaynaklarını fişkırttık” şeklindedir. Eğer ayet bu şekilde ifade edilseydi, istiarî anlam kadar vurgulu ve etkili olmazdı.¹⁹³ Bedreddin SANCAR da فَجَّرْنَا fiilini شَقَّقْنَا

¹⁸⁸ el-Bakara, 2/16.

¹⁸⁹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 30.

¹⁹⁰ Meryem, 19/4.

¹⁹¹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 607.

¹⁹² el-Kamer, 54/12.

¹⁹³ es-Süyûtî, *el-İtkân*, c. 2, 58.

ile tefsir ederek ve عيوننا kelimesinin de temyiz olduğunu belirterek bu istiâre sanatına işaret etmektedir¹⁹⁴.

4. Kinâye

Beyân ilminin bir konusu olan *kinâye*; sözlükte bir şeyi bir şeyle örtmek, imada bulunmak ve imalı anlatım anlamlarına gelmektedir¹⁹⁵. Terim olarak ise; söz içinde zikredilen lâzım unsurla melzûmun kastedildiği edebî sanattır¹⁹⁶. Kinâye sanatının bulunduğu kelimedenden hem hakikat hem de mecâz manasının anlaşılması mümkünse de, bu lafızdan kastedilen, aslî manasından başka bir manadır. Ancak aslî mana için kullanılmasında da herhangi bir sakınca yoktur¹⁹⁷. Söz içinde geçen asıl anlamındaki unsura ‘meknî bih’ veya ‘kinâye’, bununla kendisine işaret edilen ve söz içinde geçmeyen unsura da ‘meknî anh’ adı verilir¹⁹⁸.

İnce bir söz sanatı ve üstü kapalı bir anlatım üslûbu olan kinâye, açık ve düz ifadeden daha belîğ bir anlatım tarzıdır. Çünkü kinâye, anlatılmak istenen daha etkili ve daha vurgulu bir biçimde sunar. Soyut kavramlar kinâyet sanatı sayesinde canlı, hareketli ve görülür bir resim halinde sunulur¹⁹⁹.

Müfessirimizin kinâye sanatınının bulunduğunu ifade ettiği bazı ayetler şunlardır:

Örnek 1:

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيًّا فَمَرَّتْ بِهِ
فَلَمَّا أَتَتْهُ دَعَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْنَا صَالِحًا لَنُكَوِّنَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ

¹⁹⁴ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 1058.

¹⁹⁵ ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâga*, s. 552 vd.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 15, s. 233; Emil Yaku'b, *Kamus*, s. 329; Ahmet Matlub, *Mu'cemu'l-Mustalahâti'l-Belağiyye ve Tatavvuruha*, Beyrut 1996, s. 568.

¹⁹⁶ Durmuş, *Kinâye*, *DİA*, c. 26, s. 34-36.

¹⁹⁷ et-Teftazânî, *Muhtasar*, s. 185; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 345 vd.

¹⁹⁸ Durmuş, *Kinâye*, *DİA*, c. 26, s. 34.

¹⁹⁹ Durmuş, *Kinâye*, *DİA*, c. 34, s. 35.

“O’dur ki sizi bir tek nefisten yarattı, gönü ısınsın diye ondan eşini var etti. Eşini sarıp örtünce (eşiyle birleşince) eşi, hafif bir yük yüklendi, onu gezdirdi²⁰⁰.”

SANCAR bu ayette geçen تَعَشَّاهَا ifadesinin aslında örttü, kapattı anlamında olup burada ise “cinsel ilişkide bulundu”dan kinâye kılındığını ve bununla aynı zamanda konuşmalarda adâba uygun kelimeler seçilmesinin öğretilmesinin amaçlandığını belirtmektedir²⁰¹.

Örnek 2:

وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا

“O gün, zalim kimse (çaresizlik içinde) ellerini ısırıp şöyle diyecektir: "Ne olurdu ben de Peygamberle beraber aynı yolu tutsaydım²⁰².”

Müfessir bu ayette geçen “يَعَضُّ” ellerini ısırarak” ifadesinin pişmanlık ve ah etmekten kinâye olduğunu açıklamaktadır²⁰³.

Örnek 3:

إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفُلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ

“Bu kardeşimin doksan dokuz koyunu var, benimse bir tek koyunum var...²⁰⁴.”

Bu ayette, kadın yerine koyun anlamına gelen ‘نَعْجَةٌ’ kelimesi kullanılmak suretiyle “kinâye” yapılmıştır. Araplarda “kadın” kelimesi yerine bu ayette geçtiği gibi ‘نَعْجَةٌ’ (koyun) kelimesinin kullanılması geleneği vardı. Çünkü kadının adını açıkça zikretmemek ve onu ‘نَعْجَةٌ’ ile ifade etmek daha makbul sayılırdı²⁰⁵.

Bedreddin SANCAR bu ayetin tefsirinde ‘نَعْجَةٌ’ kelimesinin bazen “kadın”dan kinâye olarak kullanıldığını ifade etmekte, ancak kelimenin burada mutlak olarak

²⁰⁰ el-Araf, 7/189.

²⁰¹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 358.

²⁰² Furkan, 25/27.

²⁰³ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 720.

²⁰⁴ Sâd, 38/23.

²⁰⁵ el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, c. 2, s. 163; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c. 2, s. 61.

kadından kinâye olduğunu belirtmemektedir²⁰⁶. Fakat bundan sonraki ayette geçen **فَنَنَّاهُ** (*onu imtihan ettik*) ifadesinin tefsirinde bu yorumu çağrıştıran cümleler kullandığı görülmektedir²⁰⁷.

Örnek 4:

وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Elleri böğründe, çaresiz kalıp, kendilerinin sapıtmış olduklarını görünce: ‘Eğer Rabbimiz bize acımaz ve bizi bağışlamazsa, and olsun ki mahvoluruz’ dediler²⁰⁸.”

Aslında “سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ” cümlesi “başın eller arasına düşmesi” demektir. Bu ifade, şiddetli pişmanlıktan kinâyedir. Bedreddin Hoca da bu ayeti tefsir ederken yukarıdaki ifadenin, Hz. Musa’nın kavminin, buzağıya ibadet ettiklerine duydukları şiddetli pişmanlıktan kinâye olduğunu söylemektedir²⁰⁹.

Örnek 5:

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا

“Elini boynuna bağlayıp cimri kesilme, büsbütün de açıp tutumsuz olma, yoksa pişman olur, açıkta kalırsın²¹⁰.”

SANCAR, buradaki “elin boyuna bağlanması” ifadesinin “cimrilik”ten, “elin büsbütün açılması” tabirinin de “tebzir” (israf) den kinâye olduklarını açıklamaktadır²¹¹.

²⁰⁶ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 899.

²⁰⁷ Müfessirimiz burada tefsir kitaplarının bazılarında yer alan bu yoruma, yaptığı kinâye yorumuyla katılmaktadır. Ancak bu yorum; israiliyyatın etkisinde kalan raviler tarafından ilgili ayetle ilintilendirilerek tefsir kaynaklarına girmiştir. Buna benzer yorumların peygamberlerin risaleti ile bağdaşmadığı açık olan bir husustur.

²⁰⁸ A'raf, 7/149.

²⁰⁹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 347.

²¹⁰ İsra, 17/29.

²¹¹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 567.

C. Bedî'

Bedî', sözlükte örneksiz ve modelsiz olarak bir şey icat eden, örneği ve modeli olmadan yaratılmış olan anlamlarına gelmektedir. Terim olarak belâgat ilminin ifadeyi güzelleştirme usûl ve kaidelerinden bahseden bir ilim dalıdır²¹². Bedî' ilmi *tevriye*, *ihtibâk* ve *iltifât* kısımlarına ayrılmaktadır.

1. Tevriye

“Tevriye” kelimesi, tef'îl babından وَرَى يورَى filinin masdarı olup, sözlükte ‘gizlemek, saklamak, bir şeyi kastedtiği halde başka bir şeyi göstermek ve imada bulunmak gibi’ anlamlara gelmektedir²¹³.

Terim olarak tevriye, biri yakın diğeri uzak olmak üzere iki mana için kullanılabilen bir lafzın cümlede uzak manası için kullanılmasıdır. Bu sanat ‘*ihâm*’ diye de isimlendirilir²¹⁴.

Tevriye bedî ilminin, kelimedeki manevi güzellikleri anlatan konularından biridir. Birinci mana, herkes tarafından bilinen ve akla ilk gelen yakın manadır. İkincisi ise, ancak sanat ve edebiyat bilgilerine vakıf olan kişiler tarafından bilinen uzak manadır. “Tevriye” sanatında kelime, bu manaların ikincisi kastedilerek kullanılır²¹⁵.

Kur’ân’ın birçok ayetinde “tevriye” sanatına yer verilmiştir. Müfessirimiz, ayetlerdeki tevriye sanatını zaman zaman açıklamakta, bazen de ona sadece işaret etmekle yetinmektedir. Müfessirin, bu sanatın bulunduğunu açıkladığı ya da ona işaret ettiği ayetlerden bazılarını zikrederim:

Örnek 1:

وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ.

²¹² Hacımüftüoğlu, Bedî', *DİA*, c. 5, s. 320-322.

²¹³ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, c. 15, s. 386 vd; Serdar Mutçalı, *Sözlük*, İstanbul 1995, s. 976.

²¹⁴ et-Teftazânî, *Muhtasar 'ul-Meanî*, s. 421; Durmuş, *İhâm*, *DİA*, c. 21, s. 252.

²¹⁵ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, III, 445; Çelebi, *Teshilu'l-Belâgah*, s. 103.

“Bitki ve ağaç (Allah’a) secde etmektedir.”²¹⁶”

“النَّجْمُ” kelimesinin biri yakın olup akla ilk gelen, diğeri ise uzak ve hemen akla gelmeyen iki anlamı vardır. Yakın ve ilk akla gelen mana ‘yıldız’, uzak olan anlamı ise ‘gövdesiz bitki’dir²¹⁷.

Müfessir, bu ayetin tefsirinde, “âlimlerin çoğunluğunun görüşüne göre buradaki ‘necm’ kelimesinden kastedilen mananın ‘gövdesiz bitki’ olduğunu ve gövdeli bitki olan ağaç manasındaki ‘الشجر’ kelimesi ile birlikte zikredilmesinin de buna delâlet ettiğini” ifade etmektedir. Ayrıca, gökteki varlıklardan الشمس (güneş) ve القمر (ay)’a mükabil, yerdeki varlıklardan gövdeli ve gövdesiz bitkilerin zikredildiğini açıklamaktadır. Bundan önce geçen الشمس والقمر بحسبان²¹⁸ ayetinde güneş ve ay zikredildikten sonra ‘necm’ kelimesi geçince, bundan yakın manası olan ‘yıldız’ anlamı akla gelse de, kastedilen ‘gövdesiz bitki’dir ve burada tevriye sanatı vardır” demektedir²¹⁹.

Örnek 2:

الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى .

“Rahman, arş’in üstüne istivâ etti.”²²⁰”

Bu ayetteki ‘اسْتَوَى istevâ’ kelimesinin yakın manası, *oturdu, kuruldu*, uzak anlamı ise *hâkim oldu, hükümranlığı altına aldı* demektir. Müfessir, bu kelimeyi ‘*hükümü altına aldı*’ anlamına gelen ‘İstevlâ’ diye tefsir etmekle bu kelimenin yakın olan anlamında değil, uzak olan anlamında kullanıldığını bildirmekle burada tevriye sanatının bulunduğuna işaret etmektedir²²¹.

²¹⁶ er-Rahmân, 55/6.

²¹⁷ Yahya b. Ziyad el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, y.y. t.y., c. 3, s. 112; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, c. 13, s. 152; Mâverdî, Ali b. Muhammed, *en-Nuketü ve’l-Uyûn*, Müessesetu’l-Kutubi’s-Sakâfiyye, Beyrut 1992, c. 5, s. 424; ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c. 3, s. 445.

²¹⁸ “Güneş ve ay bir hesaba göre hareket etmektedir (Rahman 55/5).”

²¹⁹ SANCAR, *Ebdeu’l-Beyân*, s. 1064.

²²⁰ Tâ-Hâ, 20/5

²²¹ SANCAR, *Ebdeu’l-Beyân*, s. 1039.

Örnek 3:

وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ .

“Göğü kudretimizle biz kurduk ve şüphesiz bizim (her şeye) gücümüz yeter²²².”

Bilindiği gibi ‘yed’ kelimesi ‘el’ anlamındadır. Bu kelime ‘kuvvet-kudret’ anlamlarında da kullanılmaktadır. Ayette geçen ve yed kelimesinin çoğulu olan ‘ايد’ lafzı da yakın anlamı olan *eller* manasında değil, uzak ve ilk akla gelmeyen manada olan *kuvvet* için kullanılmıştır. Bedreddin Hoca, ‘بأيدٍ’ tabirini ‘بقوة’ diye yorumlamakla burada tevriye sanatının bulunduğuna işaret etmektedir²²³.

2. İhtibâk

Bedî’ ilminin bir konusu olan ihtibak, sözlükte kumaşın iplikleri arasında açıklık bırakmadan sık, sağlam ve güzel şekilde dokumak anlamına gelmektedir. Terim olarak ise ihtibâk kelimesi “iki bölümlü bir cümlede veya iki cümleli bir sözde iki karşıtın ya da iki benzerin birleştiği ve birincide anılanın zıddını yahut benzerini ikinciden, ikincide de anılanını birinciden hafzetmek şeklinde tanımlanmaktadır²²⁴.”

Belâğatın anlaşılması girift ve zor olan konuları arasında yer alan ihtibâk sanatına müellifimizin yer verdiği bazı örnek ayetler şunlardır:

Örnek 1:

قُلْ قَلِمَ تَعْلَمُونَ أَنبِيَآءَ اللّٰهِ مِن قَبْلُ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ

“...De ki, “Eğer inanan kimseler idiyse daha önce niçin Allah’ın peygamberlerini öldürüyordunuz?²²⁵.”

Müfessirimiz, “öyleyse siz niye Allah’ın peygamberlerini öldürüyordunuz?” cümlesinin bir yerde zikredilip diğer bir yerde hafzedildiği için bu ayette ihtibak sanatının yer aldığını beyan etmektedir²²⁶.

²²² ez-Zâriyât, 51/47.

²²³ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 1039.

²²⁴ Durmuş, *İhtibâk, DİA*, c. 21, s. 553.

²²⁵ el-Bakara, 2/91.

Bu ayetteki *فلم تقتلون* soru cümlesi, mahzûf olan *إن كنتم مؤمنين* cümlesindeki *إن* şart edatının cezaü’ş-şart cümlesidir. Mezkûr olan *... إن كنتم* cümlesindeki *إن* şart edatının cevabı ise mahzûf olan *فلم تقتلون* cümlesidir.

Hoca, bu yoruma göre bu ayette ihtibak sanatının bulunduğunu ifade ettikten sonra bu ayetteki *إن كنتم مؤمنين* nin irabının Bakara 2/23. ayetinde geçen *صدقين* nin irabı gibi de olabileceğini eklemektedir.. Yani: *إن كنتم صادقين* cümlesi, birinci şart cümlesi olan ve daha önce zikredilen *إن كنتم في ريب* cümlesinin bir kaydı ve bir nevi matufu olup, *فأتوا بسورة...* cümlesinin, bu şart cümlesiyle kayıtlı bulunan birinci şart cümlesindeki *إن* edatının ceza cümlesi olduğu ve *إن* deki *إن* edatı için ayrı bir ceza cümlesinin gerekmeğini ifade etmektedir²²⁷.

Örnek 2:

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ.

“Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “Hayır olarak ne harcarsanız o, ana-baba, akraba, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar içindir. Hayır, olarak ne yaparsanız, gerçekten Allah onu hakkıyla bilir²²⁸.”

Bu ayetin ilk bölümünde ne tür şeylerin infak edileceği sorusuna yer verilmiş, bu soruya verilen cevapta ise, infakın yapılacağı yerler zikredilmiştir. Müellif birinci bölümde *مَاذَا يُنْفِقُونَ* dan sonra *من ذا ينفقون* *على* soru cümlesinin hazf (takdir) edildiğini, *مَاذَا يُنْفِقُونَ* cümlesinden mezkur olan *مَاذَا يُنْفِقُونَ* sorusunun cevabının anlaşıldığını, *فَلِلَّوَالِدَيْنِ ...* ifadesinin ise mahzûf olan *من ذا ينفقون* *على* sorusunun cevabını teşkil ettiğini dolayısıyla burada ihtibak sanatının benzeri icra edildiğini dile getirmiştir²²⁹.

Örnek 3:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ.

²²⁶ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s.54

²²⁷ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 54.

²²⁸ Bakara, 2/215.

²²⁹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 96.

“Hamd, göklerdeki ve yerdeki her şey kendisinin olan Allah’a mahsustur. Hamd ahirette de O’na mahsustur. O, hüküm ve hikmet sahibidir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır²³⁰.”

Müfessir, bu ayetin birinci bölümü olan kısmı tefsir ederken “الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي...” den sonra “في الدنيا” kelimesini, ikinci bölüm olan “وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ” den sonra da “له ما” ifadesini takdir etmekte ve burada ihtibâk sanatının bulunduğunu bildirmektedir²³¹.

Görüldüğü gibi bu ayetin birinci bölümünde “في الدنيا” kelimesi zikredilmemiş, dünyada göklerde ve yerdeki şeyler zikredilmiş, ikinci bölümde ise ahiret zikredilmiş ancak onda olacak olan şeyleri ifade eden “ما فيها” ifadesi geçmemiştir.

3. İltifât

Sözlükte “insanın yüzünü etrafa çevirmesi” anlamına gelen iltifat, istilahta bir beyitte veya kısa bir sözde beklenmedik şekilde şahıs, zaman ve üslûp bakımından değişiklik yapmaktır. Bu değişiklikler monotonluğu kırarak muhatabın ilgisini uyandırmak ve konunun önemine dikkat çekmek gibi amaçlarla yapılır²³².

Belâğat konuları arasında Kur’ân’da en sık geçen hususların başında iltifat sanatı gelmektedir. SANCAR Hoca’nın iltifat sanatına örnek verdiği ayetlerden bazıları şunlardır:

Örnek 1:

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الرَّحْمَنَ الرَّحِيمَ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

“Hamd⁴, Âlemlerin Rabbi⁵, Rahmân⁶, Rahîm⁷, hesap ve ceza günününün (ahiret günününün) maliki Allah’a mahsustur. (Allahım!) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız

²³⁰ Sebe’, 34/1.

²³¹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s.843.

²³² Durmuş, İltifât, *DİA*, c. 22, s. 152-153.

senden yardım dileriz. Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet; gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değil²³³. ”

Müellif, Fatiha suresinin ilk ayetlerinde üçüncü şahıs (gaib) üslûbu bulunduğunu “إِيَّاكَ” ile başlayan kısım ile beraber bu üsluptan hitap üslûbuna geçildiğini, bu üslup değişikliğini iltifat sanatı olduğunu ve buradaki iltifatın, Allah ile doğrudan konuşma hazzına varma gibi gerekçeler için yapıldığını söylemektedir. Ayrıca, “صِرَاطٌ” ayetinde de hitap üslûbu devam ederken “غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ” de hitap üslûbu değiştirilerek, gaib üslûbuna gidilmekle ayrı bir iltifat yapıldığını ve bu iltifatın bir hikmetinin de gazap etme ve sapıklığa düşürme fiillerini Allah’a nispet etmekten teeddüp olduğunu kaydetmektedir.²³⁴ Çünkü burada iltifat sanatına gidilmeyip hitap üslûbuna devam edilseydi “غَيْرِ الَّذِينَ غَضِبْتَ عَلَيْهِمْ وَلَا الَّذِينَ أَضَلَلْتَهُمْ” (Kendilerine gazap ettiklerinin ve dalâlete düşürdüklerinin yoluna değil) gibi ifadeler kullanılır ve bu şekilde gazap etme ve dalalet düşürme fiilleri Allah’a nispet edilmiş olurdu.

Örnek 2:

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمَيِّتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

“Siz cansız (henüz yok) iken sizi dirilten (dünyaya getiren) Allah’ı nasıl inkar ediyorsunuz?²³⁵”

Müfessirimiz, bu ayeti tefsir ederken hitabın ya genel olarak inkarcı insanlara veya önceki ayetlerde bahsedilen kâfirlere ve fasıklara olduğunu ifade etmektedir. Sonra, hitap önceki ayetlerde kendilerinden söz edilenlere olması halinde, o üslûba göre burada “كَيْفَ يَكْفُرُونَ” şeklinde gaib üslûbuna devam edilmeyip “كَيْفَ تَكْفُرُونَ” diye hitap üslûbuna geçilmekle iltifat yapıldığını ve onları daha çok kınamak için hitap üslûbuna geçildiğini açıklamaktadır²³⁶.

Örnek 3:

...أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَقَرِيقًا تَقْتُلُونَ، وَقَالُوا لَوْلَا نُؤْتَيْنَا عُقُوبًا...

²³³ Fatiha, 1/1-7.

²³⁴ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 25.

²³⁵ Bakara, 2/28.

²³⁶ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 35.

“...Size herhangi bir peygamber, hoşunuza gitmeyen bir şey getirdikçe, kibirlenip (onların) bir kısmını yalanlayıp bir kısmını da öldürmediniz mi? “Kalplerimiz muhafazalıdır” dediler...²³⁷.”

Müellif yukarıdaki iki ayetin ilkinde hitap üslûbunun bulunduğunu, bunun hemen akabindeki ikinci ayette gaib üslûbuna geçildiğini ve böylece burada iltifat sanatının yapıldığını söylemektedir. Bu iltifatın da, Yahudilerin muhatap alınmak istenmemesi ve onların ilahî huzurdan uzaklaştırma hikmetine mebni olduğunu ifade etmektedir²³⁸.

Örnek 4:

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَن نَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ

“Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” demişti. Onlar da, “Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)” demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, “Biz bundan habersizdik” dememeniz içindir)²³⁹.”

Müellif, yukarıdaki ayette yer alan “أَنْ تَقُولُوا” hitap sigasının, “أَنْ يُقُولُوا” gaib sigasının yerine zikredilip iltifat sanatına gidildiğini söylemekte ve buradaki iltifatı, konuya ihtimam gösterip dikkat çekme gerekçesine bağlamaktadır²⁴⁰.

Örnek 5:

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا قَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ

(İnkâr edip âyetlerimizi yalanlamış olanlara gelince, onlar için de alçaltıcı bir azap vardır)²⁴¹.

²³⁷ Bakara, 2/87-88.

²³⁸ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 53.

²³⁹ A'raf, 7/172.

²⁴⁰ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 354.

²⁴¹ Hac, 22/57.

Bedreddin Hoca, bu ayetin öncesindeki ve sonrasındaki üslûbun, gaib üslûbu olduğunu ancak bunun, “وَكذَّبُوا بِآيَاتِنَا” şeklinde devam etmeyip “وَكذَّبُوا بِآيَاتِنَا” ifadesine yer verilmesiyle iltifat sanatı yapıldığını ve bu iltifatın gerekçesinin de onların daha çok uyarılıp tehdit edilmeleri olduğunu izah etmektedir²⁴².

Örnek 6:

طه (1) مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى (2) إِلَّا تَذَكَّرَ لِمَنْ يَخْشَى (3) تَنْزِيلًا مِمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَاوَاتِ الْعُلَى (4) الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى (5).

“Tâ Hâ. (Ey Muhammed!) Biz Kur’ân’ı sana sıkıntı çekesin diye değil, ancak (Allah’ın azabından) korkacaklara bir öğüt (bir uyarı) olsun diye indirdik. (O) yüksek gökleri yaratanın katından peyderpey indirilmiştir. Rahmân, Arş’a kurulmuştur²⁴³.”

Müfessir, bu surenin ilk üç ve beşinci ayetten sonraki birkaç ayette hitap üslûbu bulunduğu halde dört ve beşinci ayetlerde gaib üslûbuna geçildiğini ve bunun iltifat sanatı olup, gaip üslûbuyla Allah’ın bazı vasıflarının zikredilmesi için bu sanata yer verildiğini ifade etmektedir²⁴⁴.

²⁴² SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 674.

²⁴³ Tâ-Ha, 16/1-5.

²⁴⁴ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 623.

III. ESERİN DİĞER TEFSİRLER ARASINDAKİ TÜRÜ VE KONUMU

Bilindiği gibi, Kur'ân tefsirleri rivâyet, dirayet ve hem rivayet hem dirayet olmak üzere üç türe ayrılmaktadır. Çalışmamızın konusu olan Bedreddin SANCAR'ın *Ebdeu'l-Beyân*, adlı tefsiri, üçüncü tür tefsirler arasında yer almaktadır. Zira Müellif bu tefsirinde ayetleri, zaman zaman ayetlerle, hadislerle, sahabe ve tabi'în sözleriyle tefsir ettiği gibi, bazen de dirâî ve aklî yaklaşımlarla da tefsir etmektedir.

Müfessirimiz, bu eserin baş tarafında yararlandığını söylediği tefsirler arasında rivâyet ve dirayet türlerine ait olan bazı tefsirleri zikretmektedir.

Bu tefsirler arasında dirayet tefsirlerinden Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Râzî'nin *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Beydâvî'nin *Envâru't-Tenzîl*, Alûsî'nin *Ruhu'l-Me'ânî*, Suyûtî ile Mehallî'nin *Celâleyn*, Neseî'nin *Medâriku't-Tenzîl*, Ebû's-Su'ûd'un *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm* gibi eserleri; rivâyet tefsirlerinden de, İbn Kesîr'in *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm* adlı örnekleri vermek mümkündür.

Müfessirimiz, ahkâm ayetlerini tefsir ederken bazen Kurtubî'nin *el-Câmi' li Ahkâm'i-Kur'âni'l-'Azîm* adlı tefsirine, çoğu kez Alûsî'nin *Ruhu'l-Me'ânî*'sine bazen Sâbunî'nin *Safvetu't-Tefâsîr* adlı tefsirine bazen de hiçbir kaynağa atıf yapmadan ayetten istinbat edilen fikhî hükümlere yer vermek suretiyle Tefsir'inin fikhî yönünün bulunduğunu göstermektedir.

Müellif, ayetlerin tefsirinde zaman zaman işârî anlamlara ve tasavvufî yorumlara yer vererek tefsirinin bu işârî ve tasavvufî yönüne de işaret etmektedir. Müfessirimiz, tefsirinin birçok yerinde ayetlerdeki ifade ve cümleleri, i'rab, iştikâk, i'lâl vb. sarf ve nahiv konularına yer vererek tefsirinin lugavî bir yönünün de bulunduğuna işaret etmektedir. Hoca, tefsirinin birçok yerinde, ayetleri tefsir ederken onlarda bulunan ve *me'ânî*, *beyân* ve *bedî'* ilimlerinde ele alınan edebî sanatların birçoğuna, özellikle *mecâz*, *istiâre*, *tevriye*, *iltifât*, *izhâr-izmâr*, *tezyîl*, *kasr* ve *ihtibâka* yer vererek tefsirinin edebî bir yönünün de olduğuna işaret etmektedir.

Bu bilgiler ışığında, konumuzu teşkil eden *Ebdeu'l-Beyân* tefsirinin sarf, nahiv, belâgat, fıkıh, kelâm, tasavvuf vb. konulara yer veren karma bir meal-tefsir olduğunu ve dolayısıyla nevi şahsına münhasir bulunduğunu söylemek mümkündür.

VI. ESERİN DİĞER İLİMLERLE İRTİBATI

A. Fıkıh ile İrtibatı

Fıkıh ilmi yönünden tefsirimizi incelediğimizde müfessirin zaman zaman fikhî konulara yer verdiğini ve bazı konulardaki mezhebî ihtilaflara da değindiğini görmekteyiz. Kendisi mezheben Şâfiî olduğu halde, ihtilafli mevzularda, bağlı bulunduğu mezhebin ictihadını ön planda tutmadan muhtelif içtihadlara yer vermektedir. Bazı yorumlarından onun Şâfiî mezhebine bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

Kur'ân'ın fikhî yönünü oluşturan ayetler, iki bölüm halinde mütalaa edilmektedir:

1 – Amelî hükümleri açık ve net bir şekilde anlatan ahkâm ayetler.

2 – Amelî hükümleri net ve açık bir şekilde anlatmayan, bu konuda bir takım işaretleri ihtiva eden ayetler.

Konu ile ilgili tefsir kaynaklarında, Kur'ân'daki ahkâm ayetlerinin sayısı hakkında ittifak bulunmamaktadır. Bazı âlimler, Kur'ân'daki ahkâm ayetlerinin sayısını 500 olarak bildirirken, diğer bazıları bu sayıyı 1050'ye kadar çıkarmaktadır.

Bedreddin SANCAR'ın Fikhî konularla ilgili ayetlerin tefsirinden birkaç örnek verelim:

Örnek 1:

وَأْتَمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِفُوا رُؤُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ
فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَنَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ
فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَّمْ يَكُنْ أَهْلَهُ
حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ.

“Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın. Eğer (düşman, hastalık ve benzer sebeplerle) engellenmiş olursanız artık size kolay gelen kurbanı gönderin. Bu kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur (da tıraş olmak zorunda kalır)sa fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi, ya da kurban kesmesi gerekir. Güvende olduğunuz zaman hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser. Kurban bulamayan kimse üçü hacda, yedisi de döndüğünüz zaman (olmak üzere) tam on gün oruç tutar. Bu (durum), ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanlar içindir. Allah’a karşı gelmekten sakının ve Allah’ın cezasının çetin olduğunu bilin²⁴⁵.”

Müfessir ayetteki *وَأَتَمُّوا الْحَجَّ وَالْعَمْرَةَ* kısmını, “ikisini (hac ve umreyi) Allah için hakkiyle eda ediniz” diye tefsir etmektedir. Dipnotta da “hac ile umrenin tamamlanarak hakkiyle eda edilmeleri, if’al babından emirle istenildiğine göre, umre de hac gibi vacip (farz) bir ibadettir. Nitekim Şafiî de bu görüştedir” dedikten sonra ‘veya bundan maksadın, siz bu iki ibadete başlarsanız tamamlayınız ve iptal etmeyiniz’ demektir. Ebû Hanîfe’ye göre de maksadın bu olduğunu ve onun ichtihadına göre umrenin hükmünün de sünnet, ancak bu sünnetin fiiline başlandıktan sonra tamamlanmasının vacip olduğunu ifade etmekte ve her iki müctehidin ichtihatlarına dair dellileri bulunduğunu kaydetmektedir²⁴⁶.

Hoca ayrıca, bu ayette temettu’ haccından dolayı kesmesi gereken kurbanı kesemeyenin tutması lazım gelen oruçla ilgili kısımda geçen “إِذَا رَجَعْتُمْ” (*döndüğünüz zaman*) derken, nereye dönüşün kastedildiği konusundaki ihtilafları da şöyle izah etmektedir:

“Şafiî’ye göre memlekete dönüş kastedilmiştir. Buna göre kurban kesemeyen, hac günlerinde üç gün, memleketine döndüğü zaman da yedi gün oruç tutacaktır. Ebû Hanîfe’ye göre ise, dönüşten maksadın hac fiilerinden (menasik) dönüş demektir. Ona göre hac ibadeti eda edildikten sonra memlekete dönmeden de yedi gün oruç tutabilir²⁴⁷.”

²⁴⁵ Bakara, 2/196.

²⁴⁶ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 89.

²⁴⁷ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 90.

Örnek 2:

... وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمْ عَن دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَن يَرْتَدِدْ مِنكُمْ عَن دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ.

“Onlar, güç yetirebilseler, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler. Sizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse öylelerin bütün yapıp ettikleri dünyada da, ahirette de boşa gitmiştir. Bunlar cehennemliklerdir, orada sürekli kalacaklardır²⁴⁸.”

Bu ayetten, mürtedin kâfir olarak ölmesi halinde, irtidât etmeden önce yapmış olduğu salih amellerinin boşa gideceği anlaşılmaktadır. Ancak irtidât ettikten sonra İslâm’a dönerse, irtidâttan önceki salih amellerinin boşa gidip gitmeyeceği konusunda bir sarahat olmadığından bu hususta müçtehitler arasında ihtilaf vaki olmuştur. Müfessir, bu ihtilaflara değinerek Ebû Hanîfe’ye göre, ‘Sizden kim dininden döner ve kâfir olarak ölürse...’ kaydının mefhûm-u muhalifinin bulunmadığını, yani kâfir olarak ölmese de irtidâttan önceki salih amellerinin boşa gideceğini ve ona göre, boşa giden farz ibadetlerini kaza etmesi gerektiğini; İmam Şâfiî’ye göre ise, şayet tekrar Müslüman olursa, irtidâttan evvelki amellerinin (namaz, oruç, hac vb.) kendilerinin değil, sevaplarının boşa gideceğini ve o ibadetlerini kaza etmesinin gerekmediğini açıklamaktadır²⁴⁹.

Örnek 3:

وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ.

“Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer Allah’a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah’ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal olmaz. Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almaya daha çok hak sahibidirler. Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru

²⁴⁸ Bakara, 2/217.

²⁴⁹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 97.

*hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir*²⁵⁰.”

Bedreddin SANCAR boşanmış kadınların, bir daha evlenebilmeleri için beklmeleri gereken süreyi (iddet) bildiren bu ayeti tefsir ederken ayette geçen “قُرْوَاءَ” kelimesinin “قرء”un cem’i olduğunu bildirerek bu kelimenin manası hususundaki farklı görüşlere değinmektedir. Bu kelimenin İmam Mâlik ve İmam Şâfi’ye göre temizlik (*iki hayız arasındaki temizlik*), İmam Ebû Hanîfe ve İmam Ahmed’e göre ise hayız manasında olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca boşanmış kadın, şayet eşi ile arasında cinsi münasebet durumu vaki olmamışsa onun için iddetin söz konusu olmadığını, boşanmış âyise (adetten kesilmiş kadın) ile hür zevcenin iddetlerinin üç ay, cariyenin iki ay, hamile kadının iddetinin ise doğum yapıncaya kadar olduğunu kaydetmektedir²⁵¹.”

Örnek 4:

الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَجِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

*“(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır*²⁵².”

Müfessirimiz, iddet içinde ric’at edilebilecek boşama sayısının iki olduğunu bildirilen bu ayetle, İslam’ın başlangıcına kadar var olan sayısız (bin kere olsa bile) ric’î talakın neshedildiğini bildirmektedir. “أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ” (veya güzellikle salıvermek) ifadesini de “*boşayacağınız kadınların hak ve haklarına riayet ederek onlara zulmetmeyin ve onları kötülükle zikretmeyerek güzellikle boşayın*” şeklinde tefsir etmektedir²⁵³.

Örnek 5:

وَابْتَلُوا الْيَتَامَى حَتَّى إِذَا بَلَغُوا النُّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ ...

²⁵⁰ Bakara, 2/228.

²⁵¹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 101-102.

²⁵² Bakara, 2/229.

²⁵³ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 102.

'Yetimleri deneyin, evlenme çağına (bulûğa) erdiklerinde, eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin ...²⁵⁴.'

Bedreddin SANCAR, ayette geçen “وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ” “yetimleri deneyiniz...” mealindeki cümleyi onların, dinleri ve dünya işlerindeki tasarrufları konusunda yetiştirilip imtihan edilmeleri ve bu konularda yeterince eğitilmeleri şeklinde yorumlamaktadır. “حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النُّكَاحَ” ifadesini “evlenme ehliyetini kazanma çağına gelme” olarak tefsir etmektedir. Evlenmeye ehil olma çağını da aşağıdaki mezhebî görüşlere göre şöyle açıklamaktadır:

“Şâfiî, Ebû Yusuf ve Muhammed’e göre bu çağa gelmiş olmanın belirtileri; ihtilâm olma, hayız görme veya onbeş yaşında olmaktır. İmam Mâlik’e ve Ebû Hanîfe’nin meşhur görüşüne göre, onsekiz yaştır. Âlûsî tefsirinde ‘Hanefî mezhebinin fetvası da birinci görüş yönündedir²⁵⁵.’”

Örnek 6:

فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مِّمَّا يُرَاهِمُ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ.

“Onda apaçık deliller, Makam-ı İbrahim¹⁷ vardır. Oraya kim girerse, güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse (bu hakkı tanımazsa), şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir. (Kimseye muhtaç değildir, her şey ona muhtaçtır)²⁵⁶.”

Müfessirimiz bu ayetin tefsirinde, haccın farz olmasının şartı olan istitâ’a (güç yetirme) ölçüsü konusunda sadece Şâfiî Mezhebi’nin görüşüne yer vererek şöyle demektedir: “Hacca gitme imkânının ölçüsü, Şâfiî’ye göre Mekke’ye en az iki merhalelik mesafeden uzak olanlar için, oraya yürüyerek de gidebildiği halde, vasıta veya yol masraflarını karşılama imkânıdır²⁵⁷. SANCAR’ın burada, diğer mezheplerin

²⁵⁴ Nisa, 4/6.

²⁵⁵ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 182.

²⁵⁶ Al-i İmran, 3/97.

²⁵⁷ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 233.

konuyla ilgili içtihatlarına yer vermemesi nedeniyle onun Şâfiî Mezhebi mensubu olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer mezheplere göre haccın farz olması için şart olan istitâ'a (*hacca gitmeye güç yetirme*)'nin ölçüsü şöyledir: İmamı Mâlik'e göre Mekke'ye yürüme veya çalışıp kazanma iktidarındır. İmam Ebû Hanîfe'ye göre ise güç yetirme imkânı, diğer mezheplerin söylediklerinin tamamıdır.

Örnek 7:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا غَفُورًا.

“Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanınca kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelip, (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır²⁵⁸. ”

Müfessir, namaza yaklaşılması gereken haller ve su ile abdest alınmaması durumunda teyemmüm yapılması ile ilgili olan bu ayette geçen *لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ* 'kadınlara dokunmuşsanız' ifadesinden neyin kast edildiği hususundaki ihtilaflara da değinmekte ve konu ile ilgili mezheplerin görüşlerini şöyle açıklamaktadır:

Şâfiî'ye göre mülâmeseden maksat, mutlak dokunmadır (kemik, tırnak, diş ve saç hariç perdesiz olarak erkek ve kadın vücutlarının birbirine dokunmasıdır) ve ona göre bu dokunma ile abdest bozulur. İmam Mâlik ve İmam Ahmed'e göre, şehvet ve lezzet kastıyla vücutlarının birbirine dokunmasıdır. Ebû Hanîfe'ye göre ise *لَامَسْتُمُ* (dokunmuşsanız)'dan da maksat, “جامعتم (*cinsel ilişkide bulunmuşsanız*) demek olup vücutların birbirine dokunmasıyla abdest bozulmaz.

²⁵⁸ Nisa, 4/43.

Bedreddin hoca ayrıca, teyemmüm yapılacak şey olarak ayette zikredilen صَعِيدًا طَيِّبًا (temiz toprak) konusundaki farklı görüşleri de şöyle izah etmektedir:

Şâfiî'ye göre teyemmüm edilecek şey, tozu olan temiz topraktır. Ebû Hanîfe'ye göre ise, yakut bile olsa, yere ait olan herhangi bir şeyin tozudur²⁵⁹.

Örnek 8:

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ.

“Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yeminin keffâreti, ailenize yedirdiğinizin orta hallisinden on yoksulu doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Kim (bu imkânı) bulamazsa onun keffâreti üç gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffâreti budur. Yeminlerinizi tutun. Allah size âyetlerini işte böyle açıklıyor ki şükredesiniz²⁶⁰.”

Bedreddin hoca, yemin ve yemin keffâretinin anlatıldığı bu ayeti tefsir ederken مَسَاكِينَ kelimesini, “ihtiyaç sahipleri” şeklinde yorumlayarak bu ifadenin; tevbe suresinin 60. ayetinde geçen ve sadece “düşkünler” anlamındaki mesakin değil, aynı zamanda o ayette geçen “el-fukara” (yoksullar)’ya da şamil olduğunu, çünkü fukara ve mesâkin kelimeleri beraber zikredildiklerinde her biri kendi anlamında, ikisinden biri yalnız zikredildiğinde ise her ikisinin anlamları kast edildiğini bildirmektedir.

Bu ayeti yorumlarken yemin keffâreti konusundaki mezhebî ihtilafları da dile getiren müfessirimiz, Ebû Hanîfe'ye göre on fakire yedirme yerine bir fakire on gün yedirmenin de caiz olduğunu ve ona göre keffâret olarak her gün için yarım sa’ buğday veya bir sa’ arpanın verilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Ayette geçen “كِسْوَةٌ”i de “mendil bile olsa kisve denilecek herhangi bir şey” şeklinde yorumlamaktadır. Hoca burada mendilden maksadın ter veya başka şeyleri

²⁵⁹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 198.

²⁶⁰ Maide, 5/89.

silmede kullanılan bez parçası değil, vücudu örten ihrama benzer bir şey olduğunu kaydetmiştir²⁶¹.

Örnek 9:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا فُتِنْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ.

“Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz iyice yıkanarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (Teyemmüm edin). Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat o sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz²⁶².”

Abdest ve teyemmümü emreden ayette Bedreddin hoca, “وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ” (başınızı meshediniz) cümlesini yorumlarken, farz olarak mesh edilecek miktar hakkındaki ihtilafları şöyle açıklamaktadır:

Bu miktar, İmam Mâlik ve İmam Ahmed’e göre başın tamamı, İmam Ebû Hanîfe’ye göre başın dörtte biridir. İmam Şafîi’ye göre saçtan bir kılın veya yarısının bir kısmının meshi de farz olarak kâfidir (Ebû Hanîfe ve Şafîi’ye göre saçın tamamının meshi sünnettir).

Hoca, ayette geçen “وَأَرْجُلَكُمْ” (ve ayağınızı) kelimesinin irabını da yapmakta ve tefsirinde bu kelimeden önce “اغْسِلُوا” (yıkayınız) fiilini takdir etmekle “أرجل”un mansup olup “وجوهكم”a matûf olduğunu ve dolayısıyla ayağın meshedilmesinin değil yıkanmasının farz olduğunu bildirmektedir.

²⁶¹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 265.

²⁶² Maide, 5/6.

Müfessir, “أرجل”un mecrur olarak okunması ile ilgili olarak da, bu kelimenin bir kıraate göre mecrur okunması, “بِرُءُوسِكُمْ” kelimesine matuf olup hükmünün de meshedilmek olduğundan değil, cerr-i civar (komşusu bulunan رُءُوس kelimesinin harekesi olan cerr’e uyum) içindir. Farklı bir görüşe göre abdestte ayaklar yıkanırken meshedilircesine az su kullanılarak suyun israfından kaçınmanın vurgulanması için “أرجل” kelimesi mecrur okunarak رُءُوس kelimesine matuf olmuştur. Yoksa abdestte ayak üzerine gerçekten meshetmek Peygamber (s.a.v.)’in sabit olan uygulamalarına ters düşer²⁶³.

Örnek 10:

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا
وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ.

“Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir²⁶⁴.”

Namuslu kadınlara zina isnadında (kazf) bulunanlara verilecek ceza ve şahitliklerinin kabul edilmeyeceği ile ilgili olan bu ayeti yorumlarken müfessir, bu cezanın, aynı zamanda namuslu erkeklere böyle bir isnatta bulunanlara da verileceğini söylemektedir. Hoca, bu isnatta bulunanların şahitliklerinin kabul edilmeyeceği konusunda farklı görüşlerin bulunduğunu; Şafî’ye göre tevbe edinceye kadar, Ebû Hanîfe’ye göre ise ömür boyu şahitliklerinin kabul edilmeyeceğini açıklamaktadır.²⁶⁵

Örnek 11:

الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مَنْ نَسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِّنَ
الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ غَفُورٌ. وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نَسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِّن قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا
ذَلِكَ تُوَعِّدُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ.

²⁶³ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 242.

²⁶⁴ Nur, 24/4.

²⁶⁵ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 694.

“Kadınlarından zihar yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönecek olanlar, eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce, bir köle azat etmelidirler. İşte bu hüküm ile size öğüt veriliyor. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır Kim (köle azat etme imkanı) bulamazsa, eşine dokunmadan önce ardarda iki ay oruç tutmalıdır. Kimin de buna gücü yetmezse altmış fakiri doyurmalıdır. Bunlar Allah’a ve Resûlüne hakkıyla iman edesiniz diyedir. İşte bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Kâfirler için elem dolu bir azap vardır²⁶⁶.”

Bedreddin Hoca, zihâr konusu ile ilgili olan bu ayetlerin tefsirinde, konunun tafsilatının fıkıh kitaplarında yer aldığını bildirerek o kaynaklara müracaat edilmesini tavsiye etmekle beraber, bazı kelimelerin fikhî açıdan tahlilini yapmakta ve bu husustaki farklı mezhebî görüşlere yer vermektedir. Meselâ *مَنْ قَبِلَ أَنْ يَتَمَاسًا* (birbirlerine dokunmadan önce) ifadesindeki temas (dokunma)dan maksadın Şâfiî’ye göre, kadının göbeği ile diz kapağı arasındaki kısma erkeğin vücudunun teması; Şâfiî’inin dışındaki müçtehitlerin görüşlerine göre ise mutlak olarak tarafların vücutlarının herhangi bir cüzlerinin birbirine teması olduğunu ve dolayısıyla keffâret ödenmedikçe bu tür dokunmaların bile haram olduğunu açıklamaktadır²⁶⁷.

B. Hadis İle İrtibatı

Bedreddin SANCAR’ın, Kur’ân ayetlerini hadisle tefsir ettiğine dair örnekler vermeden önce, Kur’ân’ı sünnet ile tefsir etmenin önemi hakkında bazı bilgilere yer vermek istiyoruz.

Bilindiği gibi Kur’ân, insanlara tebliğ edilmek üzere Allah tarafından Hz. Muhammed (s.a.v.)’e gönderilmiştir. Allah Teâlâ, Kur’ân’da Hz. Muhammed (s.a.v.)’e, “İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman ve onların da düşünceleri için sana bu Kur’ân’ı indirdik²⁶⁸” demektedir ve onun Kur’ân’ı açıklamakla görevli olduğunu bildirmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de kendisine nâzil olan Kur’ân ayetlerini

²⁶⁶ Mücadele, 58/3-4.

²⁶⁷ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 1091.

²⁶⁸ en-Nahl, 16/44.

insanlara tebliğ etmiş ve bir görev olarak onları tefsir edip açıklamıştır²⁶⁹. Dolayısıyla Kur'ân'ı tefsir eden ilk insan, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in kendisidir. O, Kur'ân'ı Cebrail (a.s.) vasıtasıyla Allah'tan aldığı ve onun beyanı ona tevdi edildiği için, Kur'ân'ı en iyi anlayan zattır. Bu nedenle O, söz fiil ve takrirleriyle Kur'ân'ı tefsir eden ilk müfessirdir. Çünkü O, peygamberlik hayatının her safhasında söz, fiil ve takrirlerini yani tasviplerini Kur'ân çerçevesi dâhilinde yerine getirmiştir. Ondan itibaren rivâyet yoluyla Kur'an'ı tefsir etmeye çalışan âlimler, ayetlerin tefsir ve yorumu hususunda, Kur'ân'dan sonra ikinci kaynak olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sünnetine başvurumaktadırlar.

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Kur'ân'ı tefsir etmesine sebep olan durumları, maddeler halinde şöyle sıralamamız mümkündür:

1 – Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ayeti okuyarak kendiliğinden tefsir etmesi.

2 – Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ayet hakkında soru sorduktan sonra ayetin manasını açıklaması.

3 – Sahabeden bazılarının kendisine Kur'ân ayetleri hakkında soru sormaları üzerine konuyla ilgili açıklamalarda bulunması.

4 – Hadislerin sonunda konu ile ilgili ayetleri okuyarak açıklamalarda bulunması.

5 – Siyak münasebetiyle açıklamalarda bulunması²⁷⁰.

Prof. Dr. Mevlüt Güngör, “Müfessirlerden bazıları, tefsirlerinde seleften nakledilen tefsir haberleriyle iktifa ederken, bir kısmı bununla yetinmeyip, ihtiyaç duydukça çeşitli bilgilerden yararlanarak kendi tercih, görüş ve kanaatlerine de dayanmışlardır. Her iki kısmın da müfritleri, yani sırf nakle veya sırf akla dayananlar olduğu gibi, bunları bir arada yürüten mutedil müfessirler de olmuştur²⁷¹” demek suretiyle, bu konuda ifrat ve tefritten uzak durarak mutedil hareket etmenin önemine

²⁶⁹ es-Suyûtî, el-İtkan, c. 2, s. 208; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 212.

²⁷⁰ Suat Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'ân'ı Tefsiri*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1983, s. 138.

²⁷¹ Mevlüt Güngör, *Cassâs ve Ahkâmü'l-Kur'ân'ı*, Elif Matbaası, Ankara 1989, s. 67.

dikkat çekmektedir. Buna göre tefsirde nakilden yararlanmak ve akılı da ihmal etmemek gerekir.

Kur'ân'ı sünnet ile tefsir etme hakkında bu bilgileri verdikten sonra, Bedreddin SANCAR'ın, tefsirinde hadislerden yararlandığına dair bazı örnekleri verelim:

Örnek 1:

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ .

“Gazaba uğrayanların ve sapıkların yoluna değil²⁷².”

Müellif, bu ayette geçen الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ (gazaba uğrayanlar)' den maksadın Yahudiler, الضَّالِّينَ (sapıklar)' den kast edilenin de Hristiyanlar olduğunu ifade etmekte ve bu tefsirine gerekçe olarak;

“انهم اليهود والنصاري”

(Onlar Yahudi ve Hristiyanlardır²⁷³) şeklindeki hadisi zikretmektedir²⁷⁴.

Örnek 2:

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ.

“İman edip salih ameller işleyenlere, kendileri için; içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele...²⁷⁵.”

Müfessir bu ayetin tefsirinde burada geçen cennetin özelliklerinden söz ederken;

“ما لا عين رأت ولا خطر علي قلب بشر”

²⁷² Fâtiha, 1/7.

²⁷³ Saîd b. Mansûr el-Horâsânî, *Sünen*, thk. Habîb er-Rahmân el-A'zamî, ed-Dâru's-Selefiyye, el-Hind 1982, c. 2, s. 536.

²⁷⁴ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 25.

²⁷⁵ Bakara, 2/25.

(Orada gözlerin zevk aldığı, gözlerin görmediği ve beşerin hayal edemediği şeyler vardır²⁷⁶) mealindeki hadisi zikretmektedir²⁷⁷.

Örnek 3:

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ.

“Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesileni harama kıldı....²⁷⁸”

Müfessir bu ayeti tefsir ederken “المَيْتَةَ” (leş) kelimesinin kapsamından balık ve çekirge ölülerinin, الدَّم (kan)’den de ciğer ve dalaktaki kanın istisnâ edildiğini belirtmekte ve buna delil olarak da şu hadisi göstermektedir²⁷⁹:

أُحِلَّتْ لَنَا مَيْتَانِ وَدِمَانِ أَمَا الْمَيْتَانِ فَالسَّمَكُ وَالْجُرَادُ وَأَمَا الدِمَانِ فَالْكَبِدُ وَالطَّحَالُ.

“Bize balık ve çekirge leşleri ile ciğer ve dalak kanları helal kılındı²⁸⁰”.

Örnek 4:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلَّةٌ مِنَ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوْ اقْتَدَى بِهِ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مَنْ نَاصِرِينَ.

“Şüphesiz inkâr edip kâfir olarak ölenler var ya, dünya dolusu altını fidye verseler bile bu, hiçbirisinden asla kabul edilmeyecektir. Onlar için elem dolu bir azap vardır. Onların hiçbir yardımcıları da yoktur²⁸¹”.

Müellif bu ayetin tefsirinde şu hadisi nakletmektedir:

²⁷⁶ el-Buhari, Muhammed b. İsmâîl, *Sahîhu'l-Buhârî*, el-Câmiu's-Sahîhu'l-Muhtasar, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1987, Hadis no: 3072.

²⁷⁷ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 33.

²⁷⁸ Bakara, 2/173.

²⁷⁹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 79.

²⁸⁰ Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsnedu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Müessesetu Kurtuba, Mısır, c. 2, s. 97.

²⁸¹ Ali İmrân, 3/91.

يُقَالُ لِلرَّجُلِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ لَكَ مَا عَلَى الْأَرْضِ مِنْ شَيْءٍ أَكُنْتَ مُقْتَدِيًا بِهِ قَالَ
فَيَقُولُ نَعَمْ قَالَ فَيَقُولُ قَدْ أَرَدْتُ مِثْلَ أَهْوَاؤِكَ مِنْ ذَلِكَ قَدْ أَخَذْتُ عَلَيْكَ فِي ظَهْرِ آدَمَ أَنْ لَا تُشْرِكَ بِي شَيْئًا فَأَبَيْتَ إِلَّا أَنْ
تُشْرِكَ بِي.

“Kıyamet günü Cehennem ehli olan adama “ne dersin? Yeryüzündeki her şey senin olsaydı (Cehennem ateşinden kurtulmak için) onu fidye olarak verir miydin? O da “evet” der Bunun üzerine Allah Teâlâ: “Sen daha baban Adem’in sulbunda iken ben: bundan daha basit olanını senden istedim; senden bana hiçbir şeyi ortak koşmamamı istedim. Ama sen bunu kabul etmedin ve bana şerik koştun”²⁸².”

Örnek 5:

مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْفَى . إِلَّا تَذَكُّرًا لِمَنْ يَخْشَى .

“(Ey Muhammed!) Biz Kur’ân’ı sana sıkıntı çekesin diye değil, ancak (Allah’ın azabından) korkacaklara bir öğüt (bir uyarı) olsun diye indirdik”²⁸³ .”

Bedreddin SANCAR bu ayette geçen “لمن يخشى” (azabından korkacaklara)’nın ifadesinin tefsirinde Ebû Zerr’den riyayet edilen şu hadise yer vermektedir²⁸⁴:

والله لو تعلمون ما أعلم لضحكتم قليلا و لبيكتم كثيرا و ما تلتذتتم بالنساء على الفرش و لخرجتم إلى
الصعدات تجأرون إلى الله تعالى

“Allah’a yemin ederim ki, siz benim bildiklerimi bilseydiniz, az güler, çok ağlardınız, yataklarda hanımlarınızla sevişmezsiniz ve yollara dökülüp Allah’a yalvarırdınız”²⁸⁵ .”

Örnek 6:

فَلَمَّا نَسُوا مَا دُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَعَثَةٌ فَإِذَا هُمْ
مُجْسِمُونَ.

²⁸² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 3, s. 127.

²⁸³ Tâ-Ha, 20/2-3.

²⁸⁴ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s.622

²⁸⁵ el-Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek ala's-Sahîhayn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, c. 2, s. 554.

“Derken onlar kendilerine hatırlatılanı unuttuklarında, (önce) üzerlerine her şeyin kapılarını açtık. Sonra kendilerine verilenle sevinip şımardıkları sırada onları ansızın yakaladık da bir anda tüm ümitlerini kaybedip yıkıldılar²⁸⁶.”

Müellif, bu ayetin tefsirinde şu hadisi nakletmektedir:

“اذا رايت الله تعالى يعطي العبد في الدنيا وهو مقيم علي معاصيه فانما هو ا

ستدراج”

“Allah’ın dünyada günahları işlemeye devam eden birine nimet verdiğini görürsen (bil ki), bu, o kula daha fazla günah işleme imkânını verip onun tedrici olarak helake doğru yol almasıdır²⁸⁷.”

Örnek 7:

وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللّوَّامَةِ.

“(Kusurlarından dolayı kendini) kınayan nefse de yemin ederim (ki diriltilip hesaba çekileceksiniz)²⁸⁸.”

Müfessir, kusurlarından dolayı kendini kınayan nefsi (*nefs-i levvâme*) tefsir ederken şu hadisi nakletmektedir²⁸⁹:

ليس من نفس بارة او فاجرة الا وتلوم نفسها يوم القيامة فتقول الاولي ليتني زدت والاخري ليتني

قصرت.

“İyi veya kötü hiçbir nefis yoktur ki, Kıyamet gününde kendini kınamasın. İyi olan nefis der ki, keşke daha fazla iyilik yapsaydım. Kötü nefis de keşke daha az kötülük işleseydim der²⁹⁰.”

²⁸⁶ En’âm, 6/44

²⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 4, s. 145.

²⁸⁸ Kıyâme, 75/2.

²⁸⁹ SANCAR, *Ebdeu’l-Beyân*, s. 1185.

²⁹⁰ SANCAR, *Ebdeu’l-Beyân*, s. 1185. Müellifin eserinde yer verdiği bu Hadisi, herhangi bir kaynakta bulamadık.

Örnek 8:

عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ.

“(Cehennem)Üzerinde on dokuz (görevli melek) vardır²⁹¹.”

SANCAR, bu ayeti yorumlarken on dokuz sayısı ile kastedilenin seçkin meleklerin sayısı olduğunu, çünkü orada görevli olacak melekleri dille ifade edilmeyecek kadar çok olduğunu belirterek buna şu hadisi delil göstermektedir.

”يُؤْتَىٰ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لَهَا سَبْعُونَ أَلْفَ زَمَامٍ. مَعَ كُلِّ زَمَامٍ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ يَجْرُوهَا“

“Kıyamet günü cehennem, yetmişbin zincire bağlı olarak ve her bir zincirle birlikte onu çeken yetmiş bin melek olduğu halde getirilir²⁹².”

Örnek 9:

عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرَضَىٰ وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ... .

“..Allah bilmektedir ki, içinizden hastalar bulunacak, bir kısmınız Allah’ın lutfundan rızık aramak üzere yer yüzünde yol tepecek...²⁹³.”

Bedreddin SANCAR, ayetin “bir kısmınızın da Allah’ın lutfundan rızık aramak üzere yol tepecek” mealindeki kısmını tefsir ederken, ticaretle uğraşan ve başka diyarlardan müslümanların temel ihtiyaç maddelerini getirip onlara normal fiyatla satanların methedildiği şu hadisi nakletmektedir²⁹⁴.

ما من جالب يجلب طعاما الى بلد من بلدان المسلمين فيبيعه لسعر يومه إلا كانت منزلته إلى الله تعالى
وقرأ الآية.

“Müslümanların beldelerine gıda maddelerini getirip onlara günün rayiç fiyatıyla satan (tüccar)ın bu hareketi, Allah katında onun değerinin yükselmesine

²⁹¹ Müdessir, 74/30.

²⁹² Müslim, 4/2184.

²⁹³ Müzzemmil, 73/20.

²⁹⁴ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 1178.

vesiledir²⁹⁵” buyurduktan sonra ayetin bu bölümünü okudu. Böylece Allah’ın resulü mezkûr ayette yer alan الأرض في يضربون ifadesinden maksadın yeryüzünde ticaret amacıyla dolaşmak olduğunu bu sözüyle açıklamıştır.

Örnek 10:

سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ... ..

“Onlar, yalanı çok dinleyen, haramı çok yiyenlerdir....”²⁹⁶

SANCAR, ayette geçen “أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ” (haramı çok yiyenler) ifadesindeki “السُّحْتِ” kelimesini rüşvet ve faiz gibi haram şeyler olarak yorumlamakta ve bu yorumuna gerekçe olarak şu hadisi göstermektedir:

قال رسول الله (ص) كل لحم نبت من سحت فالنار أولى به قيل يا رسول الله ما السحت قال: الرشوة في

الحكم.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) “*suhtten (haramdan) beslenen vücudun etine en layık olan şey ateştir*’ buyurdu. Ona: *suht nedir? Diye sorulunca Resullullah (s.a.s): ‘Yargı işinde alınan rüşvettir’ buyurdu*²⁹⁷.”

Resülullah (s.a.s) başka bir hadisinde (*suht*) ifadesinin kapsamına şu altı şeyin dâhil olduğunu söylemektedir: “*Yöneticiye verilen rüşvet, köpek için verilen ücret, boğanın suyuna verilen ücret, zinada verilen para, hacamatçının aldığı ücret ve kâhine verilen ücrettir*”. Bu son hadisle Allah Resulü mezkûr kelimenin sadece yargıda alınan rüşvetle sınırlı olmadığını belirtmektedir²⁹⁸.

Örnek 11:

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ.

²⁹⁵ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 1178.

²⁹⁶ Maide, 5/42.

²⁹⁷ el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ala's-Sahîhayn*, c. 4, s. 141.

²⁹⁸ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 253.

“Onlar gelip geçmiş bir ümmettir. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz²⁹⁹” Bedreddin Hoca, bazı büyük zatların çocuklarının: “Biz babalarımızdan, ecdatlarımızdan faydalanacağız. Onlar yardım edip bizi kurtaracaklar.” Şeklindeki düşüncelerinin doğru olmadığını ve o zatlardan yararlanabilmenin onların yolundan gitmekle mümkün olduğunun bu ayetle vurgulandığını açıklamakta ve konuyla ilgili şu hadisleri nakletmektedir³⁰⁰.

قال (ص) يا بنى هاشم لا يأتني الناس بأعمالهم و تأتوني بأنسابكم.

Peygamber (s.a.s) : “Ey Haşim oğulları! İnsanlar bana amelleriyle gelirken siz neseplerinize güvenerek bana gelmeyin!”

من بطأ به عمله لا يسرع به نسبه .

“Ameliyle geri kalan nesebiyle öne geçemez³⁰¹ .”

Örnek 12:

فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارئِكُمْ ...

“...Gelin yaratıcınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün (kendinizi düzeltin)...³⁰² .”

Müfessir; bu ayette geçen “nefsinizi öldürünüz” ifadesinin tefsiri sadedinde, Peygamber Efendimizin bir savaştan döndükten sonra, nefisle mücadelenin en büyük cihad olduğunu bildiren;

رجعنا من الجهاد الأصغر الى الجهاد الأكبر

“Küçük cihaddan büyük cihada döndük” mealindeki hadisi nakletmektedir³⁰³.

²⁹⁹ Bakara, 2/134.

³⁰⁰ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s.67-68.

³⁰¹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 68.

³⁰² Bakara, 2/54.

C. Kelâm ile İrtibatı

Bedreddin SANCAR'ın kelâmî konularla ilgili olan ayetlerin tefsir ve yorumlarında Ehl-i Sünnetin görüşlerini benimsediğini ve zaman zaman başka görüşlere de işaret ettiğini görmekteyiz.

Müellifin, tefsir ettiği kelâm konularını muhtevî ayetlerden birkaç örnek verelim:

Örnek 1:

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ.

“Onlar gaybe inanırlar,³⁰⁴”

وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ.

“Onun âyetleri kendilerine okunduğu zaman (bu) onların imanlarını artırır. Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler³⁰⁵.”

Kelâmın önemli konuları arasında yer alan iman-amel ilişkisi ile imanın artması ve eksilmesi konusunda Ehl-i sünnetin genel görüşü olan imanın aslî unsurunun, kalbin tasdikinden ibaret olduğu ve amelin de onun bir parçası olmadığı bilinmektedir. Müellifimiz yukarıya aldığımız Bakara 2/3. ayetinde geçen “يُؤْمِنُونَ” kelimesini “يُؤْمِنُونَ” şeklinde ve Enfâl suresinin 8/2 ayetinde geçen “زَادَتْهُمْ إِيمَانًا” ifadesini “زَادَتْهُمْ إِيمَانًا” diye yorumlamaktadır³⁰⁶. Bu yorumlarından da onun Ehl-i Sünnetin görüşlerini benimsediği anlaşılmaktadır.

³⁰³ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 42. Müellif bu Hadiste hakkında küçük cihadı savaş, büyük cihadı da nefisle mücadele olarak yorumlamakta ve buna kaynak göstermemektedir. Farklı lafızlarla rivayet edilen bu hadis kaynaklarda zayıf olarak ifade edilmektedir (Bkz. Albânî, Muhammed Nâsiruddîn, *es-Silsiletu'z-Zaîfe*, Mektebetu'l-Meârif, Riyâd t.y., c. 5, s. 478).

³⁰⁴ Bakara, 2/3.

³⁰⁵ Enfâl, 8/2.

³⁰⁶ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 364.

Örnek 2:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُعْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ.

“Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan ve Arş’a kurulan, geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan, güneşi, ayı ve bütün yıldızları da buyruğuna tabi olarak yaratan Allah’tır. Dikkat edin, yaratmak da, emretmek de yalnız O’na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah’ın şanı yücedir³⁰⁷.”

Bilindiği gibi bu ayette Allah’ın, arşın üzerine *istivâ* ettiği ifade edilmektedir. İstivâ kelimesi, hakimiyeti altına alma, hükümlan olma ve tahtın üzerine oturma-kurulma gibi anlamlara gelmektedir. Buradaki “istivâ” konusu, kelâm ilminde en çok tartışılan konular arasındadır. Selef, bu “istivâ”yı, “bilinen anlamıyla kabul etmekte, ancak bunun keyfiyetinin Allah’ın şanına layık ve bizce meçhul olduğu” şeklinde izah ederken, halef bu kelimeyi hükümlan olma ve hâkimiyeti altına alma diye yorumlamaktadır. Bedreddin SANCAR, bu ayeti tefsir ederken *istivâ* kelimesi hakkındaki selef ve halefin görüşlerini birlikte nakletmekte ve bu görüşler arasında tercih yapmamaktadır³⁰⁸.

Örnek 3:

وَاللَّهُ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُولُوا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ.

“Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah’ındır. Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir³⁰⁹.”

Müfessirimiz, ayette geçen “وَجْهُ اللَّهِ” (Allah’ın yüzü) ifadesini, Allah’ın rızası ve kiblesi şeklinde yorumlayarak halefin görüşünden yana olduğu izlenimini vermektedir³¹⁰. Müellif tefsirinin sonuna ilave ettiği *Kur’ân’da Sık Kullanılan Kelime ve Cümlelerin Tefsiri* isimli bölümünde, “يد الله” (Allah’ın eli) ifadesinin yorumunda kelimeyi gerçek manasında, ancak mahiyeti bizce bilinmeyen şekilde “Allah’ın eli” ve

³⁰⁷ A’râf, 7/54.

³⁰⁸ SANCAR, *Ebdeu’l-Beyân*, s. 328.

³⁰⁹ Bakara, 2/115.

³¹⁰ SANCAR, *Ebdeu’l-Beyân*, s. 62.

mecaz anlamıyla da “ Onun kudreti” şeklinde açıklamaktadır. Ayrıca zahiri ve hakikat manasıyla Allah için kullanılması uygun görülmeyen ve mahiyeti bizce meçhul olan “rahmet” (acıma) “gazap” (kızma) gibi ifadeler için de aynı yorumların söz konusu olduğunu ifade etmektedir³¹¹. Böylece müellifimizin bu iki görüş arasında bir tercih yapmayı tarafsız kaldığı görülmektedir.

Örnek 4:

النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ

“Öyle bir ateş ki, onlar sabah-akşam ona sunulurlar. Kıyametin kopacağı günde de, “Firavun ailesini azabın en şiddetlisine sokun” denilecektir³¹².”

Müellif, ayetin tefsinde, “bu ayet, berzah âlemindeki azabın varlığına dair bir delildir” sözüyle kabir azabının sabit olduğunu kabul ettiğini ve tartışmalı olan bu konuda kabir azabını inkâr eden modernistlerin görüşünde değil, bu azabın varlığına kail olan Ehl- i sünnet tarafında yer aldığını belirtmektedir³¹³.

مِمَّا خَطَبْتَهُمْ أُعْرِفُوا فَأَدْخِلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا

“Hataları (küfür ve isyanları) yüzünden suda boğuldular ve cehenneme sokuldular da kendileri için Allah’tan başka yardımcıları bulamadılar³¹⁴.”

Müfessir, bu ayette yer alan فَأَدْخِلُوا نَارًا ifadesini tefsir ederken buradaki ateşin, bir yoruma göre berzaktaki ateş olduğunu ve dolayısıyla kabir azabı konusunda bu ayetle de istidlal edildiğini ifade ederek bu azabın sabit olduğunu söyleyen gelenekteki görüşe katıldığını ifade etmektedir³¹⁵.

Örnek 5:

يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا

³¹¹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 1314.

³¹² Ğafîr, 40/46.

³¹³ SANCAR, *Ebde'u'l-Beyân*, s. 934.

³¹⁴ Nuh, 71/25.

³¹⁵ SANCAR, *Ebde'u'l-Beyân*, s. 1168.

“O gün, Rahmân’ın izin verdiği ve sözünden razı olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez³¹⁶.”

Tartışmalı bir kelâmî konu olan şefaitle ilgili Bedreddin SANCAR, şefaatin Allah’ın iznine bağlı olarak ve O’nun razı olduğu insanlar için sabit olduğu görüşündedir. Konu ile ilgili ayetlerin tefsirinde, şefaatin Allah’ın izin verdiği ve kendisinden razı olduğu kullar tarafından yapılacağını, bunlardan başkaları için şefaatin olmayacağını söylemektedir. Müellif bu görüşünü, şu ayetlerin tefsirlerinde de tekrarlamaktadır.: *“Rahmân’ın katında söz almış olanlardan başkaları şefaati hakkına sahip olmayacaklardır”*³¹⁷, *“...أذن له ولا تنفع الشفاعة عنده إلا لمن”* *“Allah katında, onun izin verdiği kimseden başkasının şefaati yarar sağlamaz...”*³¹⁸

ve *“Artık şefaathçilerin şefaati onlara fayda vermez.”*³¹⁹ tefsirlerinde de tekrar etmektedir.

Örnek 6:

فَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ.

“Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekeriya’yı da onun bakımıyla görevlendirdi. Zekeriya, onun bulunduğu bölme her girişinde yanında bir yiyecek bulurdu. “Meryem, Bu sana nereden geldi?” derdi. O da “Bu, Allah katından” diye cevap verirdi. Zira Allah, dilediğine hesapsız rızık verir³²⁰.”

Müellif, bu ayeti tefsir ederken Hz. Meryem’in; “Bu Allah’ın katındandır” dediğinde kendisinin çocuk yaşta olduğunu ve bebekken bu sözü söylemenin keramet olduğunu ifade etmektedir. *(Şüphesiz Allah dilediğine hesapsız rızık verir)* cümlesini, “yani rızık her hangi bir sebebine tevessül edilmeden

³¹⁶ Taha, 20/109.

³¹⁷ Meyem, 19/87.

³¹⁸ Sebe, 34/23.

³¹⁹ Müdessir, 74/48.

³²⁰ Ali İmran, 3/37.

de Allah tarafından kendisine rızık verildiğini, çünkü Allah'ın, âdetleri delip sebepler olmadan da fiillerde bulunduğunu” ifade etmekle bu hususların kerametinin varlığının gerekçesine işaret etmektedir³²¹.

Örnek 7:

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ.

“Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz o, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir³²².”

Bedreddin Hoca, bu ayette geçen *أَسْرَى بِعَبْدِهِ* ve *لِنُرِيَهُ* ifadelerini şöyle yorumlamaktadır: Bu olay hadiste varit olduğu gibi, Peygamber (s.a.s.) hem ruhen hem bedenen hem de uyanık iken gerçekleşmiştir. Ayette miraç olayına yer verilmemesinin nedeni, Peygamberimizin, Müşriklerin daha şiddetli inkârlarına maruz kalmaması ve zikredilen isra olayının büyük bir mucize olarak yeterli gelmesidir. Kaldı ki, ayette geçen *لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا* ifadesi, olayın miraç boyutuna da zaten işaret etmektedir³²³.

Müellif, ayrıca Necm suresinde yer alan *وَلَقَدْ رَأَاهُ نَزْلَةً أُخْرَى* “Andolsun ki o, o'nu bir başka inişte daha görmüştü” ayetini tefsir ederken “ayetin mi'rac olayının gerçekleşmesinden 10 sene önce nâzil olduğunu, burada sözü edilen rü'yetin miractan önce meydana gelen ilk rü'yet olduğunu” söyleyerek miraç olayında Peygamberimizin Allah'ı ikinci kez gördüğünü söylemekte ve miraçta Peygamberin Allah'ı gördüğüne kâil olanların görüşüne katıldığına işaret etmektedir³²⁴.

Örnek 8:

وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ.

³²¹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 139.

³²² İsra, 17/1.

³²³ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 561.

³²⁴ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 1051.

“O gün bir takım yüzler vardır ki ışıl ışıl parılayacaktır. Rablerine bakacaklardır³²⁵.”

Rü’yetullah konusu, kelâm konuları içinde önemli bir yer tuttuğu ve bu konuda farklı görüşlerin ileri sürüldüğü bilinmektedir. Müfessirimiz, ayette geçen “إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ” ifadesindeki نَاظِرَةٌ kelimesinin, keyfiyeti meçhul olan, ancak gerçek anlamdaki bir görmeye delâlet ettiğini ifade etmekle, rü’yetin hakiki manada olacağına kail olan görüşü benimsediğini göstermektedir³²⁶.

Hoca;

لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ

“Gözler onu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder³²⁷.”

ayetin izahında da şu yorumlara yer vermektedir: Burada الْأَبْصَارَ kelimesinden ilk etapta kast edilen mananın, kalp gözleri olup bu gözlerle Allah’ın zatının/ hakikatının bilinemeyeceğidir. Bu kelimeden görme duyuları olan gözler kast edildiği takdirde ise, ayetin anlamı şöyle olur: Gözler Allah’ı (bütün yüceliği ile) ihata ederek göremezler. Çünkü “O gün bir takım yüzler aydındır. Rablerine bakarlar” mealindeki Kıyame suresinin 22–23. ayetleri ile “ Gerçekten siz, dolunay gecesinde ay’ı gördüğünüz gibi Rabbinizi görürsünüz” mealindeki hadisin delâlet ettikleri gibi, Mü’minler ahirette Rablerini göreceklerdir³²⁸.

Müellif, ayrıca Necm suresinde yer alan وَلَقَدْ رَأَاهُ نَزَّلَةً أُخْرَى “Andolsun ki o, o’nu bir başka inişte daha görmüştü” ayetini tefsir ederken, رَأَاهُ deki müstetir olan fail zamirin Peygambere, mezkûr mef’ûl zamirin de Allah’a raci olduğunu şeklindeki yoruma yer vermiş –bir yoruma göre- buradaki rü’yetin miractan yaklaşık 10 yıl önce önce vuku bulan ilk rü’yet olduğunu” belirtmektedir.³²⁹

³²⁵ Kıyame,75/22-23.

³²⁶ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s.1187-1188.

³²⁷ En’am,6/103.

³²⁸ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 298.

³²⁹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 1051.

Buna göre Bedreddin hocanın, rü'yetin mümkün olmadığını ileri süren Mütezilenin görüşünü reddettiğini, buna karşın Ehl-i Sünnetten, keyfiyetsiz ve hakikati bilinmeyen bir görmenin mümkün ve vaki olduğunu söyleyen selefin görüşü ile ihatasız ve gerçek bir görmenin vuku bulacağını söyleyen halefin görüşüne katıldığını söyleyebiliriz.

Örnek 9:

فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا.

“Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik³³⁰.”

Sancar Hoca, ayette geçen ve Allah tarafından kendisine rahmet ve ilim verildiği bildirilen kulun Hıdır (a.s), asıl isminin de Belyâ b. Melkân olduğunu söylemektedir. Burada ismi ile değil “Abd“ (Kul) tabiri ile kendisinden bahsedilmesinin onun için şeref ifade ettiğini kaydetmektedir. Nitekim Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s), İsra Suresinin 1. ayetinde bu vasfıyla tabir edilmiştir. Kelâmın tartışmalı konuları arasında yer alan Hıdır (a.s.)’in peygamber olup olmadığı ve halen yaşayıp yaşamadığı konusunda ihtilaflar olduğu bilinmektedir. Müfessirimiz, Tefsirinin dipnotunda bu ihtilaflara değinerek Alûsî’nin İmam Nevevi’den naklen şöyle dediğini ifade etmektedir: “Cumhura göre Hıdır (a.s) hayatta ve aramızdadır. Ve bu görüş Sufiler nezninde ittifaki bir görüştür. Müfessir olan Sa’lebi’den de Hıdır’ın peygamber olup, yaşamaya devam ettiğini, ancak insanların ekserisinin gözlerine görülmez olduğu nakledilmiştir. İbn-i Salah ta bu konuda şöyle demektedir: Ulemanın cumhuruna göre avamın da inandığı şekilde o günümüzde de hayattadır. Ancak bazı hadisçiler, birçok haberleri delil göstererek onun hayatta olduğu görüşünü red ettiklerini söylemektedirler³³¹.”

³³⁰ Kehf, 18/65.

³³¹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 598.

D. Şiir ile İrtibatı

Bedreddin SANCAR, ayetlerin tefsiri sadedinde çok şiir kullandığı görülmektedir. Onun bazı ayetlerin konularıyla münasebeti nedeniyle kullandığı şiirlerden birkaç örnek verelim:

Örnek 1:

...فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ...

“O, yeri sizin için döşek, göğü de bina yapan, gökten su indirip onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkarandır. Öyleyse siz de bile bile Allah’a ortaklar koşmayın³³².”

Hoca, Allah’ın kendisine şirk koşulmasını nehy ettiği bu ayetin tefsirinde, fetret döneminin tevhit inancına bağlı olanlarından olan şair Zeyd b. Amr b. Nufeyl’in iki beyitlik şu güzel şiirini nakletmektedir:

أَرْبَا وَاحِدًا أَمْ أَلْفَ رَبٍّ أَدِينٍ إِذَا تَقَسَمْتَ الْأُمُورَ؟
تَرَكْتَ اللَّاتَ وَالْعِزَّى جَمِيعًا كَذَلِكَ يَفْعَلُ الرَّجُلُ الْبَصِيرَ

“İnançlar arasında düşünülüp tereddütler olduğu zaman ben bir tek rabba mı inanıp ibadet edeceğim, bin ilâha mı? Ben Lat’ı Uzza’yı hepsini terk ettim. Akli ve basireti olan insan da zaten bunu yapar³³³.”

Örnek 2:

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ نَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

“Siz Kitabı (Tevrat’ı) okuyup durduğunuz halde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz? (Yaptığınızın çirkinliğini) anlamıyor musunuz?³³⁴”

³³² Bakara, 2/22.

³³³ *Rûhu 'l-Meânî*’den naklen SANCAR, *Ebdeu 'l-Beyân*, s.32.

³³⁴ Bakara, 2/44.

Kendileri iyilik yapmadıkları halde, başkalarına iyilik yapmalarını tavsiye eden ve böylece sözleri ile amelleri birbirini tutmayanların kınandığı bu ayetin tefsiri sadedinde müfessirimiz, burada beş tane şiir nakletmektedir. Konuyla münasebeti olan bu şiirlerden iki tanesini aktaralım:

لا تنه عن خلق وتأتي مثله عار عليك إذا فعلت عظيم
إبدأ بنفسك فانهها عن غيرها فإذا انتهت عنه فأنت حكيم

“*Sen, kendin benzerini yaptığın kötülükten başkasını nehyetmeye kalkma. Böyle yaparsan büyük bir ayıp olur senin için. Sen önce kendinden başlayarak nefsini kötülüklerinden men et. Nefsin, kötülükten sakınırsa o zaman sen, sözü dinlenen hikmet sahibi biri olursun.*”

وغير تقي يأمر الناس بالتقى طبيب يداوي الناس وهو عليل

“*İnsanlara takvayı emreden ancak kendisi müttaki olmayan kimse, insanları tedavi eden kendisi hasta tabip gibidir*³³⁵.”

Örnek 3:

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشْتَقُّ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

“*Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı, taş gibi; hatta daha katı oldu. Çünkü taş vardır ki, içinden ırmaklar fışkırır. Taş vardır ki yarılır da içinden sular çıkar. Taş da vardır ki, Allah korkusuyla (yerinden kopup) düşer. Allah yaptıklarınızdan hiçbir zaman habersiz değildir*³³⁶.”

Müfessir, bu ayetin tefsirinde aşağıdaki şiire yer vermektedir.

إذا قسا القلب لم تنفعه موعظة كالأرض ان سبخت لم ينفع المطر

³³⁵ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 40.

³³⁶ Bakara, 2/74.

“Yağmurun, bitek olmayan tuzlu ve sert araziye fayda vermediği gibi kalp katılaştığı zaman da ona vaaz-nasihah tesir edip fayda vermez.”³³⁷ (Bu şiirin kime ait olduğu belirtilmemektedir.)

Örnek 4:

أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ
فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ

“Onlar göklerdeki ve yerdeki sınırsız hükümler ve nizama²⁸, Allah’ın yarattığı her şeye, ecellerinin yaklaşmış olabileceğine hiç bakmadılar mı? Peki bundan sonra artık hangi söze inanacaklar?”³³⁸”

Bedreddin SANCAR, bu ayetin konusu ile münasebetinden dolayı şu şiiri aktarmaktadır:

وفي كل شيء له آية تدل على أنه واحد

“Herşeyde O’nun (Allah’ın) bir olduğuna delâlet eden O’nun bir ayeti (açık delili) vardır.”³³⁹”

Örnek 5:

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ
هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ.

“Onlardan biri, kız ile müjdelendiği zaman içi öfke ile dolarak yüzü simsiyah kesilir! Kendisine verilen kötü müjde (!) yüzünden halktan gizlenir. Şimdi onu, aşağılanmış olarak yanında tutacak mı, yoksa toprağa mı gömecek? Bak, ne kötü hüküm veriyorlar³⁴⁰!”

Hoca, bu ayetlerin tefsiri münasebetiyle dipnotta Asmaî’den şunları nakleder:

³³⁷ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 48.

³³⁸ A'raf, 7/185.

³³⁹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 357.

³⁴⁰ Nahl, 16/58-59.

Kız doğuran ve bu kızına Zelfâ adını veren bir kadın, kız doğurduğu için kocası tarafından terk edilince şu şiiri söyler:

ما لأبي الذلفاء لا يأتينا يظل في البيت الذي يلينا
يحدد ان لا نلد البنينا وإنما نأخذ ما يعطينا

“Zelfâ’nın babasına ne olmuş ki bize gelmiyor da hep başka yerde kalıyor, erkek çocuklar doğurmuyoruz diye bizi terk edip ayrılıyor? Hâlbuki biz ancak, onun bize verdiği alı(p veri)yoruz³⁴¹.”

Örnek 6:

اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“Allah kullarından dilediğine bol verir ve (dilediğine) kısar. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir³⁴².”

Müellif, zenginliğin mutlak olarak kulun çalışma, gayret ve aklıyla olmadığını; fakirliğin de onun acz, işi önemsemezlik veya akılsızlığından kaynaklanmadığını ifade ettikten sonra şu şiiri nakletmektedir:

كم من أريب فهم قلبه مستكمل العقل مقل عديم
ومن جهول مكثر ماله ذلك تقدير العزيز العليم

“Çok zeki çok anlayan ve çok akıllı nice insanlar vardır ki fakirdir yoksuldur ve çok cahil nice insanlar da vardır ki malı pek çoktur(çok zengindir).Bu, âziz ve âlim olan Allah’ın takdiridir³⁴³.”

³⁴¹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 543.

³⁴² Ankebut, 29/62.

³⁴³ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 792.

Örnek 7:

Müşriklerin, Peygamberimiz (s.a.v.) için “*O bir şairdir, zamanın zor hadiseleri O’nu da rahatsız edip helâk edecektir. (Biz de ondan kurtulacağız)*”³⁴⁴ diyerek sevinç izhar edince nâzil olan

وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّن قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَإِن مَّتَّ فَهُمُ الْخَالِدُونَ

“*Biz senden önce de hiçbir beşere ölümsüzlük vermedik. Şimdi sen ölürsen onlar ebedî mi kalacaklar*”³⁴⁵”

Ayetinin tefsirinde müfessirimiz, İmam Şafî’ nin şu şiirini nakleder:

تمنى رجال أن أموت و إن أمت فتلك سبيل لست فيها بأوحد
فقل للذي يبغى خلاف الذي مضى تأهب لأخرى مثلها و كأن قد

“*Bazı insanlar ölmemi temenni edip bekliyorlar. Ben ölürsem (onlar bilsin ki) ölüm, öyle bir yoldur ki yolcusu ben tek değilim. Yazılmış olanın (kaderin) aksini arzu edene de ki sen de diğerine (benim ölümümden sonra kendi ölümüne) hazırlan. Senin ölümün de oldu olacak bil*”³⁴⁶.

Örnek 8:

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَن تَقْوِيمٍ

“*Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık*”³⁴⁷.

Hoca, tefsirinin dipnotunda insanın suret, siret, akıl ve diğer bütün yönleriyle en güzel bir şekil ve kıvamda yaratıldığını açıkladıktan sonra Hz. Ali (k.v.)’ye nispet edilen şu iki beyitlik şiiri aktarır:

دوائك فيك ولا تشعر ودائك منك ولا تبصر

³⁴⁴ Tur, 52/30.

³⁴⁵ Enbiya, 21/34.

³⁴⁶ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 646.

³⁴⁷ Tin, 95/4.

وتزعم أنك جرم صغير وفيك انطوى العالم الأكبر

“*Senin devân (ilacın), senin içindedir, ama sen bilmiyorsun. Hastalığın sendendir lâkin sen görmüyorsun(yücelmen de, alçalman da sana bağlıdır). Sen kendini küçük bir cisim (varlık) zannediyorsun. Hâlbuki büyük âlem (kâinat) sende gizlenmiştir*³⁴⁸.”

Örnek 9:

Bedreddin hoca, Kadr Suresini³⁴⁹ tefsir ederken tasavvufî bir yaklaşımla, Kadir gecesinin, kıymeti bilinip ihyâ ile değerlendirilirse ondan faydalanılacağını ve bu manada ihya edilip değerlendirilen her gecenin adeta Kadir gecesine gibi geçeceğini ifade için meşhur İbnu'l-Farîd'dan şu beyti nakleder:

وكلّ الليالي ليلة القدر إن دنت كما كل أيام اللقا يوم الجمعة

“*O (sevgili)nun yaklaştığı her gece Kadir Gecesi olur. Buluşmanın olduğu her günün Cuma günü olduğu gibi*³⁵⁰.”

Örnek 10:

وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى

“*Şüphesiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın*³⁵¹.”

Müellif, bu ayeti, “Allah’ın hem dünyada hem ahirette Hz. Muhammed (s.a.v.)’i razı edecek derecede hayır keramet ve ihsanlar verecek ve o razı olacak.” şeklinde yorumlamaktadır. Ayrıca bu ayet nâzil olduğunda Peygamber Efendimizin:

إذا لا ارضى وواحد من أمّتي في النار.

³⁴⁸ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 1248.

³⁴⁹ Kadr, 97/1-8.

³⁵⁰ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 1253.

³⁵¹ Duha, 93/5.

“O halde, ümmetimden bir tek fert cehennemde olursa ben de razı olmayacağım”

dediğini naklettikten sonra şu şiiri nakleder:

ألم يرضك الرَّحْمَنُ فِي سُورَةِ الضُّحَى فحاشاك ان ترضى و فينا معذب

“Duha suresinde, Allah seni razı edeceğini va’detmedi mi? Bizden azap çeken oldukça sen haşa razı olmazsın (elbette)³⁵².”

³⁵² SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 1244.

V. ESERİN TEFSİR USÛLÜ AÇISINDAN TAHLİLİ

A. Nüzûl Sebebi

Bedrettin SANCAR'ın, tefsirinde Esbâb-ı Nüzûl'e çok yer verdiği görülmektedir.

Kur'ân'ın anlaşılmasında en önemli konulardan biri de Kur'ân ayetlerinin nüzûlüne sebep olan hadiselerin anlatıldığı *Esbab-ı nüzûl* ilmi gelmektedir. Esbab-ı nüzûl, Kur'ân ayetlerinin anlaşılması ve yorumlanmasına dair genelde sahabe ve tabiînden nakledilen rivâyetlerden oluşmaktadır. Bu rivâyetler Kur'ân'ın anlaşılması için olmazsa olmaz bir konumda değildir. Bu rivâyetler, ilgili ayetlerin daha doğru anlaşılması için birtakım münasebetlerden ibarettir. Diğer Kur'ân müfessirlerinde olduğu gibi müfessirimiz de ayetleri tefsir ederken zaman zaman bu rivâyetlere yer vermektedir. Biz de müellifin, ayetlerin tefsirinde yer verdiği Esbab-ı nüzûl olaylarından önemli gördüğümüz bazı örnekleri vereceğiz.

Örnek 1:

وَلَا تُطْرُدُ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِّنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ.

“Rab’lerinin rızasını isteyerek sabah akşam ona dua edenleri yanından kovma. Onların hesabından sana bir şey yok, senin hesabından da onlara bir şey yok ki onları kovasın. Eğer kovarsan zalimlerden olursun³⁵³.”

Müellif, bu ayeti tefsir ederken nüzûl sebebini, İbn Mes’ud (ö:32/652)’un rivâyet ettiği şu hadisle izah etmektedir:

مر ماً من قریش علی رسول الله صلی الله علیه و سلم و عنده صهیب و خباب و بلال و عمار و غیرهم من ضعفاء المسلمین فقالوا یا محمد ارضیت بهؤلاء من قومک افنحن نكون تبعاً لهم اهؤلاء الذین من الله علیهم من بیننا اطردهم عنک فلعلنا نتبعک فنزلت الاية.

³⁵³ Enam, 6/52.

“Kureyşten elit bir topluluk peygamberimizin yanından geçerken Suheyb, Habbab, Bilal ve Ammar gibi kimsesiz fakir Müslümanların onunla birlikte olduklarını görünce, ‘Ya Muhammed! Kavminin arasından bunları mı seçtin? Şimdi biz bunlarla mı beraber olacağız. Allah, içimizden sadece bunlara mı lütufta bulundu? Sen Onları kov yanından, biz de sana uyalım’ dediler. Bunun üzerine mezkûr ayet nâzil oldu³⁵⁴.”

Örnek 2:

الرَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرْمٌ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

“Zinâ eden erkek ancak, zinâ eden veya Allah’a ortak koşan bir kadınla evlenir. Zinâ eden bir kadınla da ancak zinâ eden veya Allah’a ortak koşan bir erkek evlenir. Bu mü’minlere haram kılınmıştır³⁵⁵.”

Müellif, bu ayetin tefsirinde nüzûl sebebini içeren şu rivâyete yer vermektedir.

روي ان امرأة تدعى أم مهزول كانت من البغايا فكانت تسافح الرجل وتشرط ان تنفق عليه فأراد رجل من المسلمين ان يتزوجها وذكر ذلك له (ص) فأنزل الله تعالى الآية.

“Ümmü Mehzûl adında zinâkar bir kadın vardı. Bu kadın erkeklerle metres hayatı yaşıyor ve metres hayatı yaşadığı erkeklerin geçimini kendisi sağlıyordu. Müslümanlardan bir erkek onunla evlenmek istedi ve bu arzusunu Peygamber (s.a.v)’e açıkladı. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu ayeti indirdi.”

Bu konu, şöyle bir rivayetle de anlatılmıştır:

أن امرأة كان يقال لها أم مهزول وكانت تكون بأجباد وكانت مسافحة كان يتزوجها الرجل وتشرط له أن تكفيه النفقة فسأل رجل عنها النبي صلى الله عليه وسلم أيتزوجها فقراً نبي الله صلى الله عليه وسلم أو أنزلت عليه الآية.

“Ecyâd bölgesinden Ümmü Mehzûl adında bir kadın vardı. Bu kadın erkeklerle metres hayatı yaşıyor ve beraber yaşadığı erkeğe kendisi nafaka veriyordu. Müslümanlardan biri Peygamberimiz (s.a.v)’e gelerek bu kadının durumunu anlatıp

³⁵⁴ SANCAR, Ebdeu'l-Beyân, s. 285.

³⁵⁵ Nûr, 24/3.

onunla evlenmek istediğini söyleyince, peygamberimiz bu ayeti okudu (diğer bir rivayete göre, ayet bu soru üzerine nâzil oldu)³⁵⁶.”

Tefsirimizde yukardaki birinci rivayet nakledilmiş diğerinden bahsedilmemiştir.

Örnek 3:

وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ

“Onların arzularına uyma ve Allah’ın sana indirdiğinin bir kısmından (Kur’ân’ın bazı hükümlerinden) seni şaşirtmalarından sakın³⁵⁷.”

SANCAR; yukarıdaki ayeti açıklarken İbni Abbas’tan gelen şu rivâyeti onun sebab-i nüzûlü olarak zikretmektedir³⁵⁸.

روي عن حبر المؤمنين رضي الله عنه ان أحبار اليهود قالوا اذهبوا بنا الى محمد صلى الله عليه و سلم لعلنا نفتنه عن دينه وقالوا يا محمد قد عرفت أنا أحبار اليهود و أنا ان اتبعناك اتبعك اليهود كلهم و ان بيننا و بين قومنا خصومة فنتحاكم اليك فتقضى لنا عليهم و نحن نؤمن بك و نصدقك فأبى ذلك رسول الله صلعم فنزلت الآية.

“Yahudi bilginler: bizi Muhammed’e götürün. Umulur ki onu dininden vazgeçiririz dediler. Sonra da Peygamber efendimize gelerek şöyle dediler. ‘Ey Muhammed! Sen bizim Yahudilerin bilginleri olduğumuzu ve biz sana tabi olduğumuzda bütün Yahudilerin sana tabi olacaklarını bilirsin. Bizimle kavmimiz arasında bir husumet var. Aramızda hüküm vermek üzere senin hakemliğine başvuruyoruz. Bizim lehimize hüküm ver ki sana iman edip seni tasdik edelim’. Peygamber aleyh’i s-selâm onların bu teklifini geri çevirdi ve ardından bu ayet indi³⁵⁹.”

Örnek 4:

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ.

³⁵⁶ Nesai, 6/415.

³⁵⁷ Maide, 5/49.

³⁵⁸ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 256.

³⁵⁹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 256.

“ Eşlerine zinâ isnât edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defada da; eğer yalancılardan ise, Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını ifade etmesiyle yerine gelir³⁶⁰. ”

Müfessir, bu ayetin, İbn Abbas'tan rivâyet edilen şu hadiste belirtilen olay üzerine nâzil olduğunu ifade etmektedir³⁶¹.

أن هلال بن أمية قذف امرأته عند النبي صلى الله عليه وسلم ، فقال النبي صلى الله عليه وسلم البينة أو حد في ظهرك) . فقال : يا رسول الله ، إذا رأى أحدنا على امرأته رجلا ينطلق يلتمس البينة ، فجعل النبي صلى الله عليه وسلم يقول : (البينة وإلا حد في ظهرك) . فقال هلال : والذي بعثك بالحق إني لصادق ، فليزلن الله ما يبىء ظهري من الحد ، فنزل جبريل وأنزل عليه : { والذين يرمون أزواجهم - فقرأ حتى بلغ - إن كان من الصادقين

“Hilâl b. Ummeyye adındaki sahabî, Resûlullah'ın huzurunda kendi hanımına zinâ isnadında bulununca, Resulullah ona şöyle dedi: Ya beyyine(iki şahit) getirirsin ya da sana had uygulayım. Bunun üzerine Hilal: Ya Resûlullah! Birimiz herhangi birini hanımıyla birlikte gördüğünde gidip beyyine mi arayacak deyince, Resûlullah: “Ya beyyineni getirirsin ya da sana had uygulanacak” şeklindeki sözünü tekrar etti. Hilâl de şöyle dedi: Seni hak olarak gönderene yemin ederim ki, ben bu sözümde doğruyım ve kesinlikle Allah sırtımı haddenden kurtaran bir vahiy gönderecektir. Bunun hemen akabinde yukarıdaki ayet nâzil oldu³⁶². ”

Örnek 5:

نَبَتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ (1) مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ (2) سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ (3) وَأَمْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ (4) فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ (5).

Bedrettin SANCAR, bu surenin nüzûl sebebi olarak şu hadiseye yer vermektedir:

لما نزلت : { وأنذر عشيرتک الأقربین } . صعد النبي صلى الله عليه وسلم على الصفا ، فجعل ينادي : يا بني فهر ، يا بني عدي ، لبطون قريش ، حتى اجتمعوا ، فجعل الرجل إذا لم يستطع أن يخرج أرسل رسولاً لينظر

³⁶⁰ Nûr, 24/6.

³⁶¹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 694

³⁶² el-Buhari, *Sahîhu'l-Buhârî*, Bâb: 41, Hadis no: 4470.

ما هو ، ف جاء أبو لهب وقريش ، فقال : (أرأيتم لو أخبرتمكم أن خيلا بالوادي تريد أن تغير عليكم أكنتم مصدقي) . قالوا : نعم ، ما جربنا عليك إلا صدقا ، قال : (فإني نذير لكم بين يدي عذاب شديد) . فقال أبو لهب : تبأ لك سائر اليوم ، ألهذا جمعنا ، وأخذ حجارا ليرميه به صلعم فنزلت : { تبت يدا أبي لهب وتب . ما أغنى عنه ماله وما كسب

“(Önce) en yakın akrabaları uyar³⁶³” meâlindeki âyet-i kerîme nâzil olduğunda peygamber (s.a.v.) Safâ tepesine çıkıp şöyle bir çağrıda bulundu: Ey Fihri oğulları, ey Adiy oğulları diye Kureyş'i oymak oymak çağırmağa başladı. Bütün Kureyş Peygamber'in yanına toplandılar. Kureyşten gelemeyenler de ne olduğunu öğrenmek üzere birer haberci gönderdiler. Ebû leheb ve Kureyşten insanlar oraya geldiler. Sonra Resul-i Ekrem 'Ey Kureyş, bana söyleyiniz. Şimdi ben size, Şu dağın eteğinde düşman süvarisi var sizi ya sabah baskınına, yâhud akşam baskınına uğratacaktır, diye haber versem beni tasdik eder misiniz? diye sordu. Kureyş, Evet tasdik ederiz, çünkü bütün tecrübelerimizde seni doğru bulduk dediler. Resul-i Ekrem; öyle ise ben sizi şiddetli ve yakın bir azaba karşı uyarıyorum, buyurdu. Bu esnada Ebû Leheb; Ey Muhammed (yazık sana) helâke, hüsrana uğrayasın. Bunun için mi bizi buraya topladın? diyerek Allah resulüne atmak üzere yerden bir taş aldı. Bunun üzerine Allahu Teâlâ: “Ebû Leheb'in iki eli kurusun” ayetiyle başlayan sureyi indirdi³⁶⁴.”

Örnek 6:

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ...

“De ki: ‘Ey Kâfirler! Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk etmem. Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz’...³⁶⁵”

Müfesirimiz, Kâfirun suresinin nüzûl sebebi olarak şu olayı aktarmaktadır³⁶⁶.

Kureyş'in azgınları, Peygamberimize gelerek,

تعبد آلهتنا سنة و نعبد إلهك سنة فتجتمع كلمتنا

³⁶³ Şuarâ, 26/214.

³⁶⁴ Buhari, *Sahîhu'l-Buhârî*, Bâb no: 60, Hadis no: 4492.

³⁶⁵ Kâfirun, 109/2.

³⁶⁶ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 1268.

“*Sen bir yıl boyunca bizim ilâhlarımıza ibadet et, biz de senin ilâhına bir yıl süresince ibadet edelim ve böylece anlaşıp birleşelim.*” teklifinde bulundular. Onların bu tekliflerini reddeden Kâfirûn suresi inince Allah resûlü Mescid-i Haram’a giderek onlara bu sureyi okudu. Bunun üzerine Kureyş’in elebaşları Peygamberimizle uzlaşma konusunda ümitlerini yitirdiler. Ona ve ashabına zulmetmeye başladılar.

Örnek 7:

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ. اللَّهُ الصَّمَدُ. لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ. وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ.

“*De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. O’nun hiçbir dengi yoktur*³⁶⁷.”

Müellif, İhlâs suresinin, nûzül sebebini şöyle açıklamaktadır:

لَمَّا سُئِلَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ رَبِّهِ مَا هُوَ وَمَا صِفَتُهُ؟ نَزَلَ.

Peygamber (s.a.v)’e, Rabbi hakkında: “*O nedir (kimdir) sıfatı nedir?*” şeklinde sorular yönetilmesi üzerine, bu sure nâzil oldu³⁶⁸.

Örnek 8:

أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ

“*İnsan, kendisinin kemiklerini bir araya getiremeyeceğimizi mi sanır?*³⁶⁹”

Müellif bu ayeti tefsir ederken, Adiy b. Ebî Rabîa ve Ebû Cehl’in “*Allah çürümüş olan bu kemikleri nasıl diriltir?*” şeklinde bir soru sormaları üzerine bu surenin nâzil olduğunu söylemektedir³⁷⁰.

³⁶⁷ İhlâs, 112/1-4.

³⁶⁸ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 1273.

³⁶⁹ Kıyame, 75/3

³⁷⁰ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 1185.

³⁷⁰ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 1244.

Örnek 9:

وَالضُّحَىٰ (1) وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ (2) مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ (3) وَاللَّآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ (4) وَلَسَوْفَ
يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ (5) أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ (6) وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ (7) وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ (8) فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا
تَقْهَرُ (9) وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرُ (10) وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ (11).

“Kuşluk vaktine andolsun, Karanlığı çöktüğü vakit geceye andolsun ki, Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da. Muhakkak ki âhiret senin için dünyadan daha hayırlıdır. Şüphesiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın. Seni yetim bulup da barındırmadı mı? Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi? Seni ihtiyaç içinde bulup da zengin etmedi mi? Öyleyse sakın yetimi ezme! Sakın isteyeniyi azarlama! Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat³⁷¹.”

Bedrettin Hoca, Duha suresinin sebab-i nüzûlünü şu rivayetle açıklamaktadır:

Ebû Leheb’in karısı Ümmü Cemil nâzil olan Tebbet suresini duyunca, Peygamber(s.a.v)’e gelerek “Sen benim odun taşıdığımı ve boynumda bükülmüş hurma liflerinden bir ip olduğunu gördün mü? der ve kızgın bir durumda oradan hemen ayrılır. Bu olaydan sonra Peygamber(s.a.v) iki veya üç gece hastalanıp bu süre içinde hiç dışarıya çıkamaması üzerine Ümmü Cemil ona gelerek şöyle dedi: Rabbinin sana kızdığını ve seni terk ettiğini görüyorum. Bunun üzerine bu sure Peygamber(s.a.v.)’e nâzil oldu³⁷².

B. Muhkem–Müteşâbih

Muhkem-müteşâbih konusu, Kur’ân ilimlerinin belli başlılarından birini teşkil etmektedir. Bu nedenle başta Zerkeşî ve Suyûtî olmak üzere, bu konuda eser yazan bütün bilginler bunu ağırlıklı olarak işlemişlerdir. Kur’ân ayetlerinin bir kısmı rahatlıkla anlaşılabilir bir mahiyete sahiptir, bunlara *muhkem* ayetler denilir. Diğer bir kısmıysa

³⁷¹ Duha, 93/1-11.

³⁷² SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 1244.

müteşâbihtir. Müteşâbih ayetler de ya muhkem ayetler ışığında anlaşılıp yorumlanmalı ya da olduğu gibi bırakılmalıdır³⁷³.

Bedreddin SANCAR, muhkem-müteşâbih ayırımında temel dayanak olan Al-i İmrân Suresinin;

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخْرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مَنْ عِنْدَ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ.

“O, sana kitabı indirendir. Onun (Kur’ân’ın) bazı ayetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşâbih ayetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, “Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır” derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar³⁷⁴.”

Ayetinde, nüzûl sebebini vererek konuya giriş yapmıştır³⁷⁵. Müfessirimiz o dönemdeki Hıristiyanların, Kur’ân’ı Kerim’de Hz. İsa’nın Allah’ın kelimesi ve ruhu olarak ifade edilmesinden hareketle onun Allah’ın oğlu şeklinde tanımlanmasında İslâm açısından da bir sorun olmadığı şeklinde itirazlar yönelmelerini ayetin nüzûl sebebi olarak vermektedir. Müellif bu konuda, Hristiyanların Peygamberimiz (s.a.s)’e

أَلَسْتَ تَقُولُ عَيْسَى رُوحَ مَنْهُ تَعَالَى فَهُوَ ابْنُهُ

“Sen, İsa’nın Allah’tan bir ruh olduğunu söylemiyor musun? O halde İsa O’nun oğludur” diyerek inançlarının doğruluğunu savunduklarını nakleder.

Aslında Kur’ân’ın Hz. İsa için kullandığı “Allah’ın ruhu” ifadesinin Hıristiyanlarca “Allah’ın oğlu” olarak anlaşılmasına reddiye olarak inen bu ayet, vahiyde anlatılan bir hususun, batıl ön yargılarla nasıl bir sapma noktasına dönüşebileceğini anlatmaktadır.

³⁷³ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 128.

³⁷⁴ Al-i İmran, 3/7.

³⁷⁵ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 130.

Müfessirimiz nüzûl sebebini vermekle özlü biçimde anlattıktan sonra muhkem ve müteşâbihin tanımlarına, müteşâbihin Kur'ân'da neden yer aldığıyla ilgili hikmetler ile öteden beri tartışılan bir mesele olan müteşâbihin bilinip-bilinemeyeceği konularına yer vermektedir.

Muhkem ayetlerin “manası apaçık ve dini hükümlerde de temel ve dayanak olan ayetler” olarak kabul edilen tanımı, müellifimiz tarafından da kabul edilmektedir. Müteşâbih ise *Allah'ın ruhu* ve *mukatta'* harfleri örneklerinde olduğu gibi anlamca kapalı olan ayetlerdir. Müellifimiz Kur'ân'da müteşâbih ayetlerin yer almasının gerekçesini muhatapların imtihan edilmesi olarak vermektedir. Ona göre kimileri batıl amaçların peşine düşüp müteşâbih ayetlere dinin asla kabul etmediği anlamlar vermekte ve bununla da cahil insanları saptırmaktadırlar.

SANCAR müteşâbih ayetlerin gerçek anlamıyla anlaşılıp anlaşılamayacağı konusundaki tartışmalara da değinmektedir. Burada tartışmanın odak noktasında ilgili ayetin ... وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ... bölümü yer almaktadır. Bazı âlimlere göre ayetin ... وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ cümlesinin sonunda vakf-ı lâzım olarak vakfedilmelidir. Bundan sonra gelen ve “وَالرَّاسِخُونَ” ile başlayan yerin yeni bir cümle başlangıcı olduğu görüşünü savunmaktadır. Buna göre müteşâbih ayetlerin gerçek anlamını sadece Allah bilmektedir. Diğer bazı bilginler ise, ayetin bu son cümlesinde “إِلَّا اللَّهُ” ifadesinde vakfedilmesinin zorunlu olmadığı görüşünden hareketle, Allah'ın bu bilgiyi kendine özgü kılmadığı ve “وَالرَّاسِخُونَ” kelimesinin “اللَّهُ” lafzına ma'tuf olduğu ve buna göre ilimde derinleşmiş âlimlerin de müteşâbih ayetlerin doğru anlamını kavrayabilecekleri düşüncesindedirler. Müfessirimiz tefsirinde bu son görüşe öncelikle yer verdiği ve üzerinde daha çok durduğu için, kendisinin de bu görüşte olduğu izlenimini vermektedir³⁷⁶.

³⁷⁶ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 130-131.

C. Nâsîh–Mensûh

Nâsîh kelimesi, “nesh” kökünden ismi- fail, mensûh kelimesi ise aynı kökten ismi-mef’uldur. Sözlükte “iptal etmek, gidermek, yok etmek, nakletmek” gibi anlamlara gelen nesh, İslâmî bir terim olarak “dini bir hükmün yürürlükten kaldırılması veya daha sonra gelen bir hükümle değiştirilmesi” anlamında kullanılır. Sadece buyruk ve yasaklarda nesih söz konusu olabilir. Ortadan kaldırılan hükme mensûh, onu ortadan kaldırıana da nâsîh denir.

Prensip olarak neshin aklen mümkün olduğu, ayrıca diğer dinlerde de fiilen meydana geldiği hususunda görüş birliği vardır. Nitekim Tevrat’ın bazı hükümleri İncil ile yürürlükten kaldırılmıştır. Aynı şekilde Tevrat ve İncil’deki hükümlerin bir kısmı da Kur’ân-ı Kerîm tarafından değiştirilmiş veya kaldırılmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber’in kabir ziyaretiyle ilgili hadislerinde olduğu gibi İslâm’ın gelişme sürecine bağlı olarak önceki bazı hükümler sonradan değiştirilmiştir. Ancak Kur’ân-ı Kerîm’de neshedilmiş âyetler bulunup bulunmadığı konusu tartışmalıdır. İslâm bilginlerinin çoğunluğu bâzı âyetlerin sonradan gelen başka âyetler veya hadislerle neshedildiğini savunurken bazı âlimler de bu görüşü reddetmişlerdir. Bu arada Kur’an’da neshi mümkün görenler de mensûh âyetlerin sayısı ile ilgili olarak 5 ile 200 arasında değişen farklı rakamlar ileri sürmüşlerdir.

Kur’an-ı Kerim’de neshin varlığı genel olarak bütün İslâm bilginleri tarafından kabul edilmektedir. Ancak son zamanlarda modernizmin etkisi altında kalan bazı çağdaş bilginler, Kur’ân’da neshin olmadığını söylemektedirler³⁷⁷.

Daha çok son dönem İslâm bilginlerinin tercih ettiği anlayışa göreyse; bir konuda iki farklı hüküm içeren iki âyetten, her iki âyetin de kendi şartlarında geçerli ve yürürlükte olduğunu, hangisinin indiği şartlar mevcutsa onun hükmünün uygulanması gerekir³⁷⁸.

³⁷⁷ Bkz. es-Sûyûtî, *el-İtkan*, c. 1, s. 23; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 123 vd.; Şimşek, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında İki Mesele*, s. 85 vd.

³⁷⁸ Komisyon, *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB Yayınları, Ankara 2007, c. 1, s. 178-179.

Bedreddin SANCAR'ın nesih konusundaki görüşlerine gelince, onun bu konuya dair görüşlerini şöyle ifade etmek mümkündür: Bedreddin Hoca,

مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِئُهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مُنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Biz, bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her eye kadirdir³⁷⁹.”

Ayetinin tefsirinde neshe dair şu hususlara yer vermektedir:

Mezkûr ayet Yahudîlerin neshe yönelttikleri eleştiriler üzerine nâzil olmuştur. Bu ayette geçen نَنْسَخُ ifadesi, ayetin hem hükmünü hem tilavetini veya bunlardan sadece birini kaldırmaktır. Bu ayette geçen أَوْ نُنسِئُهَا kelimesindeki ‘insâ’ (unutturma)’ ifadesinin bir şeyin gönüllerden kaldırılıp unutturulması anlamında kullanılmaktadır³⁸⁰.

Müellif, neshe dair bu teorik bilgileri verdikten sonra Kur’ân ve sünnetten bazı örnekleri vermektedir.

Örnek 1:

Hem hükmen hem de lâfzen neshedilen ayet

عَشْرَ رَضَعَاتٍ مَعْلُومَاتٍ يُحْرَمْنَ

“Ancak kesin olarak bilinen on emzirme haram kılar” mealindeki mensûh ayettir. Bu ayet bugün Kur’ân’da yer almamaktadır. Çünkü hüküm itibariyle neshedildiği gibi tilavet itibariyle de neshedilmiş bulunmaktadır³⁸¹.

Örnek 2:

Sadece lafız/tilavet itibariyle neshedilen

الشيخ والشيخة اذا زنيا فارجموهما

³⁷⁹ Bakara, 2/106.

³⁸⁰ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 59.

³⁸¹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 59.

“Evli erkek ve evli kadın zina ettikleri zaman onları recm ediniz..” mealindeki mensûh ayettir³⁸².

Örnek 3:

Sadece hükmü neshedilen, Bakara suresinin 180.

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

“Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir hayr bırakacaksa anaya, babaya, yakınlarına uygun bir biçimde vasiyet etmek Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur³⁸³.” ayetidir. Bu ayetin hükmü miras ayetiyle neshedilmiştir³⁸⁴.

Müellif, neshin zordan kolay geçiş için olabileceği gibi, bir benzerden diğer bir benzere geçiş için veyahut bir alternatif olmaksızın da olabileceğini söylemektedir.

Örnek 4:

Zordan kolay geçiş için yapılan nesh,

الآن خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِن يَكُن مِّنْكُمْ مِّمَّةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِثْلَيْنِ وَإِن يَكُن مِّنْكُمْ

أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ

“Şimdi Allah, yükünüzü hafifletti; sizde zayıflık olduğunu bildi. O halde sizden sabırlı yüz kişi bulunursa, (onlardan) ikiyüz kişiye galip gelir. Ve eğer sizden bin kişi olursa, Allah'n izniyle (onlardan) ikibin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir³⁸⁵.”

Hoca, bu ayette on kişiye karşı durmanın gerekliliğinin, iki kişiye karşı durmanın gerekliliği ile neshedildiğini söyleyerek ayette zordan kolay doğru yapılan bir neshin yer aldığını ifade etmektedir³⁸⁶.

³⁸² SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 59.

³⁸³ Bakara, 2/180.

³⁸⁴ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 59.

³⁸⁵ Enfâl, 8/66.

³⁸⁶ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 59.

Örnek 5:

Müellif, zordan kolaya geçiş için yapılan neshe ikinci örnek olarak da Bakara suresinin 184.

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيفُونَهِ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“İhtiyarlık veya şifa umudu kalmayan hastalık gibi devamlı mazereti olup da) oruç tutmaya güçleri yetmeyenlere bir fakir doyumu kadar fidye gerekir”³⁸⁷ ayetini vermektedir.

Daha önce oruç tutma ile fidye verme arasında tanınan muhayyerlik, oruç tutmanın farzietini bildiren:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı □ gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz”³⁸⁸ ayetiyle neshedildi³⁸⁹.

Örnek 6:

Müfessir, bir benzerden diğer bir benzere geçiş için yapılan neshe örnek olarak Bakara suresinin 144. ayetinde geçen

...فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

“Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir.” mealindeki ayeti vermektedir³⁹⁰.

Müellif, her ne kadar alternatifsiz bir neshin olabileceğini söylüyorsa da neshin bu türüne herhangi bir örnek vermemiştir.

³⁸⁷ Bakara, 2/184.

³⁸⁸ Bakara, 2/183.

³⁸⁹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 59.

³⁹⁰ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 59.

Hoca, Kur'ân'ın sünnetle neshedilmesinin caiz olduğunu söylemektedir. Ancak buna dair örnekleri vermeyip kapsamı geniş tutulan eserlere havale etmektedir³⁹¹.

³⁹¹ SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân*, s. 59.

SONUÇ

Bedreddin SANCAR ve Ebdeu'l-Beyân li-Cemîi Âyi'l-Kur'ân isimli bu çalışmamızda elde ettiğimiz sonuçları şöyle sıralamak mümkündür:

Müellif sıkıntılı şartlara rağmen İslâmî ilimlerde kendisini çok iyi yetiştirmiş, mütevâzi, müttaki ve tasavvufî yönü de bulunan bir İslâm âlimidir. İslâmî ilimleri tahsil ettikten sonra hayatı boyunca sürekli bu ilimlerin tedrisatıyla meşgul olmuş, birçok öğrenci ve müderris yetiştirmiş ve kendisini de ilme, dine hizmete vermiş bir şahsiyettir. Müellif, günümüz ilim adamları arasında yer almakla beraber, gerek eğitimi ve eserleri gerekse öğrenci yetiştirme tarzıyla eski ilim adamı portresi çizmektedir.

Ülkemizde son dönemlerde yazılan tefsirler genellikle Türkçe olup bu dili bilmeyen Müslüman toplumlar bu tefsirlerden faydalanamazken, Bedreddin SANCAR bu tefsiri başta olmak üzere, diğer bütün eserlerini Arapça kaleme alarak ülkemizin yetiştirdiği bir âlimin telif ettiği Arapça eserlerden, diğer Müslümanların da istifadesine sunmuştur.

Ebdeu'l-Beyân li-Cemîi Âyi'l-Kur'ân adlı tefsir, ünlü tefsirler arasında yer alan İbn Kesîr'in *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Fahreddin er-Râzî'nin *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Beydâvî'nin *Envâru't-Tenzîl*, Suyûtî ve Mahallî'nin *Tefsîru'l-Celâleyn*, Kurtûbî'nin *el-Câmî'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Hâzin'in *Lubâbu't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl*, Nesefî'nin *Medâriku't-Tenzîl*, Ebû's-Suûd'un *İrşâdu'l-Akli's-Selîm*, Âlûsî'nin *Rûhu'l-Meânî* ve Sâbûnî'nin *Safvetu't-Tefâsîr* gibi temel kaynaklardan yararlanılarak ve adeta bunların bir özeti mahiyetinde hazırlanmış ilmî bir eserdir.

Tefsirin oldukça muhtasar tutulması ve bazı ayetlerin anlam ve yorumlarında sadece işaretlerle yetinilmesi, Arapça'ya tam vâkıf olmayan okuyucunun ibareyi çözüp meramı anlamada zorlanmasına neden olmaktadır.

Müellif, tefsirinde, farklı görüşlerin bulunduğu konularda genelde müteahhir âlimlerin tercih ettikleri yorumları esas almıştır.

Eserde bazı ayetlerle ilgili bir takım Hadis-i Şeriflere yer verilmiş, ancak bunların kaynakları gösterilmemiş ve çoğunlukla "... Hadis-i Şerif'te Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur...", "... Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur..." gibi muallak hadis terimleri kullanılarak hadislere yer verilmiştir.

Fikhî konularla ilgili ayetlerin tefsirinde, zaman zaman mezhebî ihtilâflara yer vermiş, bu görüşler arasında hiçbir tercihte bulunmamıştır.

Tefsirde, yer yer kelâmî konular ve problemler ele alınmış, bunlardaki ihtilâflara değinilmiş ve *Ehl-i Sünnet*'in görüşleri ön planda tutulmuştur.

Eserde ayetler tefsir edilirken veya yorumlanırken, bunların meânî, beyân ve bedî' gibi edebî yönlerine dikkat çekilmiş ve özellikle sarfla nahiv ilimleri açısından geniş tahliller yapılmıştır.

Eserde, bazı ayetlerin tefsirinde ya muhteva münasebetinden veya kelime açısından ya da i'râb bakımından örnek olabilen bazı şiirler naklederek konuyu izah etmeye çalışmıştır.

Müellif eserinin dipnot kısmında kendi izahlarından ve genellikle Âlûsî'nin *Rûhu'l-Meânî* ve Sâbûnî'nin *Safvetu't-Tefâsîr* adlı eserlerinden alınan özetlerden oluşan, aynı zamanda tefsirinin hâşiyesi konumunda olan bir takım bilgiler sunmuş ve bunları *Kalâidü'l-Cumân fi Cîdi Ebdei'l Beyân* (Ebdeu'l-Beyân Boynundaki İnci Gerdanlıklar) diye isimlendirmiştir.

Bedreddin SANCAR eserinin sonuna, *Kur'an'da Çok Tekrar Edilen Bazı Kelime ve Cümlelerle, Anlamı Açık Olmayan Bazı Sözcüklerin Tefsiri* başlıklı 36 sayfalık bir bölüm eklemiştir. Bu ekte Kur'an'daki mükerrer ayet ve kelimeler ile manası açık olmayan lafızları alfabetik sıraya göre açıklamıştır. Ayrıca bu ilave çalışmada, Kur'an'da ismi geçen peygamberlerin hayat hikayelerini kısaca açıklamıştır.

Bedreddin SANCAR'ın *Ebdeu'l-Beyân li-Cemî Âyi'l-Kur'an* tefsiri, meşhur ve muteber tefsirlerin bir hülasası olup Kur'an ayetlerini dil, edebî sanatlar ve kısmen

de fikhî ve itikadî hükümler açısından, hem rivâyet hem de dirayet yoluyla tefsir eden bir eserdir.

Müfessir, edebî sanat içinden en çok ihtibâk, iltifat, izhar ve izmara yer vermiştir. Mükerrer ayetlerden birini tefsir ettikten sonra, diğerlerinin tefsirini buna havale etmekle yetinmiştir.

Müellif, tefsirinde daha önceki müfessirlerin tercihlerine bağlı kalıp kendine özgü tercihlerde bulunmamıştır. Aynı şekilde ayetleri anlamlandırırken veya yorumlarken yeni yorumlardan ziyade klasik yorumlara yer vermiştir.

Müfessir zaman zaman yer verdiği bazı terim ve kavramlarla, ayette anlam açısından söz konusu olan derin tartışmalara göndermede bulunmaktadır.

Müellifin bu Arapça meali ne tam klasik Arapça meallere ne de çağdaş meallere benzemektedir. Bu meal derin fikhî, kelâmî, tasavvufî ve edebî anlamlara göndermede bulunmanın yanı sıra, ayet ve sureler arasındaki ilişkilere işaret eden ve mezkûr ilimlerin izdüşümü sayılan bir takım bilgilerin birbiriyle harmanladığı nevi şahsına münhasır karma bir meal-tefsirdir denilebilir.

BİBLİYOGRAFYA

- AKPINAR**, Ali, *Tillolu Muhammed Bedruddîn'in İki Kur'ân Çalışması*, Uluslararası Siirt Sempozyumu, Birleşik Matbaa, İzmir 2007, s. 238–253.
- ALBÂNÎ**, Muhammed Nâsiruddîn, *es-Silsiletu 'z-Zaîfe*, Mektebetu'l-Meârif, Riyâd t.y
- ALTINTAŞ**, Hayrani, *Fakîrullah*, DİA, c. 12, s. 132.
- ARNÂSÎ**, Fahrudin, *el-İstinâre fi'l-İstiâre*, Dimeşk, 1385.
- BAKILLANÎ**, Muhammed b. Tayyib (ö. 403/1013), *İ'câzu'l-Kur'ân*, Beyrut 1994.
- BEYDÂVÎ**, Nasiruddin Ebû Said b. Ömer b. Muhammed (ö. 791/1388), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Şirketu Mektebe ve Matbaati Mustafa el-Babi el-Halebî, Mısır 1955.
- BİLGEGİL**, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Ankara 1980.
- BUHARÎ**, Muhammed b. İsmâîl, *Sahîhu'l-Buhârî (el-Câmiu's-Sahîhu'l-Muhtasar*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ), Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1987.
- CARIM**, Ali-Mustafa Emin, *el-Belâğatu'l-Vadiha*, Eda Neşriyat, İstanbul 1991.
- CERRAHOĞLU**, İsmail, *Tefsir Usulü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1985.
- CÜRCÂNÎ**, Ali b. Muhammed eş-Şerif, *et-Ta'rifât*, Beyrut 1990.
- ÇELEBÎ**, Rabiha-Nasrullah Hacımüftüoğlu, *Teshilu'l-Belağah*, Anadolu Matbaası, İzmir 1996.
- ÇİÇEK**, M. Halil, *es-Si'irdî*, *Molla Halil b. Hüseyin b. Hâlid el-Ömerî* (Uluslararası Siirt Sempozyomu, Birleşik Matbaa, İzmir 2007), s. 371-385.
- ÇUHADAR**, Mustafa, *Fesâhat*, D.İ.A. c.12, s.423.

DURMUŞ, İsmail, *Hasr*, DİA, c. 16, s. 392-393.

_____, *Itnâb*, DİA, c. 19, s. 215.

_____, *İhtibâk*, DİA, s. 21, s. 553.

_____, *İltifât*, DİA, c. 22, s. 152-153.

_____, *İstiâre*, DİA, c. 23, s. 315.

_____, *Kinâye*, DİA, c. 26, s. 34.

_____, *Meânî*, DİA, c. 28, s. 204-206.

_____, *Îhâm*, DİA, c. 21, s. 252.

EBÛ DÂVUD, Süleyman İbnu'l-Eş'ab (ö. 275/888), *Sünen-i Ebi Davud*, İstanbul 1981.

FERRA, Yahya b. Ziyad (ö. 207/822), *Meânî'l-Kur'ân*, y.y. t.y.

FİRUZABADÎ, Mecduddin Muhammed b. Ya'kub (ö. 816/1413), *el-Kamusu'l-Muhit*,
Beyrut 1987.

GÜNGÖR, Mevlüt, *Fıkhî Tefsir Hareketi*, Kur'ân Kitaplığı, İstanbul 1996.

_____, *Cassas ve Ahkâmu'l-Kur'ân'ı*, Elif Matbaası, Ankara 1989.

HACİMÜFTÜOĞLU, Nasrullah, *Bedî'*, DİA, c. 5, s. 320-322.

_____, *Beyân*, DİA, c. 6, s. 22-23.

HÂKİM en-NİSÂBÜRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullâh, *el-Müstedrek ala's-Sahîhayn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.

HAŞİMÎ, Ahmet, *Cevâhiru'l-Belâğa*, Daru Kahraman, İstanbul 1984.

HÂZİN, Alâuddîn Ali b. Muhammed İbrahim el-Bağdâdî, *Lübabu't-Tevîl fî Meânî't-Te'nzil*, I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut t.y., c.4., s.398.

- HİLAL**, Mahir Mehdi, *Fahrüddin er-Razi Belağiyun*, Irak 1977.
- el-HORÂSÂNÎ**, Saîd b. Mansûr, *Sünen* (thk. Habîb er-Rahmân el-A'zamî), ed-Dâru's-Selefiyye, el-Hind 1982.
- İBN ABDÎ RABBÎH**, Ahmed b. Muhammed el-Endelûsî, *el-İkdu'l-Ferid* (thk. Muhammed Said el-Aryan), Beyrut 1940.
- İBN HANBEL**, Ebû Abdillâh Ahmed eş-Şeybânî, *Müsnedu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Müessesetu Kurtuba, Mısır t.y.
- İBN HİŞAM**, Ebû Muhammed Abdullâh Cemaluddîn b. Yusuf (ö. 762/1360), *Şuzuru'z-Zeheb*, y.y. t.y.
- İBN KESİR**, Ebu'l Fida İmadüddîn İsmail (ö. 774/1372), *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut 1969.
- İBN MÂCE**, Muhammed b. Yeazid el-Kazvini (ö. 273/886), *Sünenu İbn Mâce*, t.y.
- İBN MANZUR**, Cemaluddîn Muhammed b. Mukerrem (ö. 711/1311), *Lisânu'l-'Arab*, Daru'-Fikr, Beyrut 1994.
- İBN REŞİK el-KAYRAVÂNÎ**, Ebû Ali el-Hasan (ö. 457/1064), *el-Umde fi Mehâsini's-Şi'ri ve Adâbihi ve Nakdihi*, Beyrut 1982.
- İSFAHÂNÎ**, Hüseyin b. Muhammed er-Rağîb (ö. 502/1108), *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, Kahraman yayınları, İstanbul 1986.
- KILIÇ**, Hulusi, *Belâgat*, DİA, c. 5, s. 380-383.
- KOMİSYON** (F. Karaman, İ. Karagöz, İ. Paçacı, M. Canbulat, A. Gelişgen, İ. Ural), *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara 2006.
- KOMİSYON** (H. Karaman, M. Çağrııcı, İ. K. Dönmez, S. Gümüş), *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB Yayınları, Ankara 2007.

- KURTÛBÎ**, Muhammed b. Ahmed (ö. 671/1272), *el- Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.
- MAHALLÎ / SUYUTÎ**, Celaluddin Muhammed b. Ahmed (ö. 664/1265), Celaluddin es-Siyuti (ö. 911/1505), *Tefsiru'l-İmâmeyn el-Celileyn*, Dimaşk t.y.
- MATLUB**, Ahmet, *Mu'cemu'l-Mustalahâti'l-Belağiyye ve Tatavvuruhâ*, Beyrut 1996.
- MÂVERDÎ**, Ali b. Muhammed b. Habib (ö. 450/1058), *en-Nuketu ve'l-Uyûn*, Muessesetu'l-Kutubi's-Sakâfiyye, Beyrut 1992.
- MUTÇALI**, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık, İstanbul 1995.
- MÜSLİM** b. el-Haccac, (ö. 261/874), *Sahihu Muslim*, Kahire t.y.
- NESÂÎ**, Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *Sunen*, Haleb 1986.
- PAKİŞ**, Ömer, *Doğu Medrese Geleneği ve Molla Halil es-Si'irdî* (Uluslararası Siirt Sempozyomu, Birleşik Matbaa, İzmir 2007), s. 38-403.
- RÂFÎÎ**, Mustafa Sadık, *İ'câzu'l-Kur'ân*, Beyrut t.y.
- RÂZÎ**, Muhammed Fahrudin (ö. 604/1209), *Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1990.
- SABÛNÎ**, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefâsîr*, Daru'l-Ensâr, İstanbul 1987.
- SANCAR**, SANCAR, *Lemhât mine'l Hayati'z-Zâtiyye*, y.y. t.y.
- _____, *Ebdeu'l-Beyân li-Cemî'i Âyi'l Kur'ân*, Dâru'n-Nîl, Kâhire/İstanbul 1428/2007.
- SARAÇ**, M. A. Yekta, *İcâz*, DİA, c. 22, s. 392-393.
- SAVÎ**, Ahmed, *Haşiyetün ala Tefsiri'l-Celâleyn*, Daru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut t.y.

- SEKKÂKÎ**, Muhammed b. Ali (ö. 626/1228), *Miftâhu'l-Ulûm*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- SUYÛTÎ**, Abdurrahman Celâluddin (ö. 911/1505), *el-İtkân fi Ulumi'l-Kur'ân*, Şirketu Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Babi el-Halebî, Mısır 1978.
- _____, *el-Behcetü'l mardiyye fi şerhi'l-Elfiyye*, el-Mektebetü'l-İlmiyyetü'l-İslâmiyye, Tahran t.y.
- ŞEVKANÎ**, Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkanî, *Fethu'l-Kadîr*, Muessesetu'r-Reyyân, Beyrut 2004.
- ŞİMŞEK**, M. Sait, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, Yöneliş, İstanbul t.y.
- TABERÎ**, Muhammed b. Cerir (ö. 310/922), *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Ayi'l-Kur'ân*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1995.
- TAFTAZÂNÎ**, Sa'duddîn *el-Mutavvel*, İstanbul 1869.
- _____, *Muhtasaru'l-Meânî*, Salah Bilici, İstanbul 1889.
- TAHA HÜSEYİN**, *Kur'ân-ı Kerim'de Üçüncü Şahıs Zamirinin İşaret Zamiri Olarak Kullanılışı* (trc. Mehmed Hatiboğlu), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Ankara 1960, Sayı: 3.
- _____, *fi'l-Edebi'l-Câhilî*, Matbaatu Fârûk, Kâhire 1933.
- TAHİRÛ'L-MEVLEVÎ**, *Edebiyat Lugatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994.
- TİRMİZÎ**, Muhammed b. İsa b. Serve (ö. 279/892), *el-Camiu's-Sahih*, (Sunenu't-Tirmizi), Mısır 1975.
- TURAN**, Abdalbaki, *Beydâvî'nin Envâru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil İsimli Tefsirinde Kur'ân Belâgatı*, Diyarbakır 1995.

TURGAY, Nurettin, *Müfessir Muhammed Bedreddin SANCAR Hayatı Eserleri ve Tefsirciliği*, Uluslararası Siirt Sempozyumu, Birleşik Matbaa, İzmir 2007, s. 265-274.

YAKUB, Emil ve Diğerleri, *Kâmusu'l-Mustalahati'l-Luğaviyye ve'l-Edebiyye*, Beyrut 1987.

YILDIRIM, Suat, *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1983.

ZEMAŞERÎ, Ömer b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Carullah (ö. 538/1143), *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, thk. Muhammed mursi Amr, Daru'l-Mushaf, Mısır 1977.

_____, *Esâsu'l-Belâğa*, Daru'n-Nefâis, Beyrut 1992.

ZERKEŞÎ, Bedruddin (ö. 794/1391), *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Mısır 1957.

ZUHAYLÎ, Vehbe, *et-Tefsîru'l-Munîr*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 2005.

ÖZET

Bedreddin SANCAR, *Ebdeu'l-Beyân li-Cemûi Âyi'l-Kur'ân* adlı tefsirini Arapça kaleme almış ve bunu araştırmacıların istifadesine sunmuştur. Bu eser meşhur ve müteber tefsirlerden derlenmiştir. Tefsirde, yer yer kelâmî konular ve problemler ele alınmış, bunlardaki ihtilâflara değinilmiş ve *Ehl-i Sünnet*'in görüşleri ön planda tutulmuştur. Eserde ayetler tefsir edilirken veya yorumlanırken, bunların meânî, beyân ve bedî' gibi edebî yönlerine dikkat çekilmiş ve özellikle sarfla nahiv ilimleri açısından geniş tahliller yapılmıştır. Eserde, bazı ayetlerin tefsirinde ya muhteva münasebetinden veya kelime açısından ya da i'râb bakımından örnek olabilen bazı şiirler naklederek konuyu izah etmeye çalışmıştır. Eser, meşhur ve muteber tefsirlerin bir hülasası olup Kur'ân ayetlerini dil, edebî sanatlar ve kısmen de fikhî ve itikadî hükümler açısından, hem rivâyet hem de dirayet yoluyla tefsir türüdür. Müellifin bu Arapça meali ne tam klasik Arapça meallere ne de çağdaş meallere benzemektedir. Bu meal derin fikhî, kelâmî, tasavvufî ve edebî anlamlara göndermede bulunmanın yanı sıra, ayet ve sureler arasındaki ilişkilere işaret eden ve mezkûr ilimlerin izdüşümü sayılan bir takım bilgilerin birbiriyle harmanladığı nevi şahsına münhasır karma bir meal-tefsirdir.

ABSTRACT

Bedreddin SANCAR has written and published a tafseer titled “*Ebdeu’l-Beyân li-Cemîi Âyi’l-Kur’ân*” in Arabic. This tafseer is based on some important classical tafseers. In the tafseer, theological subjects, fiqh, literary, Sufism and relations between verses and chapters of the Koran, questions and disagreements have been addressed and given particular importance to the ideas of *Ehl-i Sünnet* in discussions and in drawing conclusions. While interpreting verses of the Koran, generally he points to their literary genres and especially analyzed them in detail in terms of syntax and grammar. In the study, it is aimed to explain the subjects in terms of content correlation or words or *i’râb* giving some suitable poems as examples. The study cannot be considered purely among classical tafseers or purely modern tafseers. It stays in the middle.